

2254

ԱՐՈԿԻ

ԼԵՆՏՆԸ

ՅԵՎ

ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Թարգմանից Հ. Լեպուշան

ՅԿ 24

! - 88

ՅԵՎԵԳԻ

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՄԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

1935 թ.

a p m.

3-1401a

03 JUN 2005

174 NOV 2009

3K 24

L-88

Վ. Ա. ԼՈՒՆԱԶԱՐՍԿԻ

ԼԵՆԻՆԸ
ՅԵՎ
ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆՔ

Թարգմանեց Ա. Ե. Վ. Օ Ն Ց Յ Ա Ն

4826

Section 6

ԳԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆ

1935 P.

ՏԵՍԱԿԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

2254

Պատ. Խմբագիր՝ Ռ. Աթազան
Տեխ. Խմբագիր՝ Ա. ԽԱԶՎԱՆՔՅԱՆ
Սրբազրիչ՝ Լ. ԲՈՒՆԻԱԹՅԱՆ

Լեռինտկան, տեղարդի տպարան
Գլավլիստ № 80, ոյտովեր № 595
Հրատ. 3246, սիրտճ 3000

ՀԱՅՈԲԴԻ ԽՄՐԻ ԳՐՈՒՄԸ

Սարքսիզմ-լենինիզմը պրոլետարիատի՝ իբրև դասակարս զի՞ հայացքների միակ ու ամբողջ սկան սիստեմն ե, աշխարհայեցման գործությունն ու աշխարհիմացությունը։ Անելով մարդկության կուտակած գիտելիքների վողջ գումարից, բայց հիմնագրված լինելով բոլորովին նոր սկզբունքներով, վորոնք հնարավոր գարնան միմիայն նոր դասակարգի սոցիալական յուրահատուկ գրության հետեանքով, մարքսիզմ-լենինիզմը զիտական տեսակետից գերազանցում ե տարրեր եպօխաների ու դասակարգերի մարդկային մտքի բորոգա նախկին կառուցումները։ Մարքսիզմ-լենինիզմը հանդիսանում է միաժամանակ և բնության ու հասարակության փիլիսոփայական պատկերը, և իմացողության թեորիա, գիտական հետազոտության ընդհանուր մեթոդը, և միենույն ժամանակ այն ղեկավար ուղղունքների ս ստեմը, վորոնք դրված են պրոլետարիատի ծրագրի հիմքում, կապիտալիզմի տապալման և պրոլետարիատի ձեռքով նոր, սոցիալիստական հասարակության կառուցման ստրատեգիայի ու տակտիկայի հիմքում։

Պրոլետարական աշխարհայեցողությունը համարված է պարզ մարքսիզմ-լինիսիզմը տակավին ամբողջապես չի ընդգրկել վոզչ պրոլետարական մասսաների գիտակցությունը: Նա զենք և հանդիսական պրոլետարիատի ավելացարի ձեռքում, վորոն արտադիմում և նրան բուն շահերը, պրոլետարական կոմունիստական հայտում և նրան բուն շահերը, պրոլետարիատի սինդակադիմում միավորման՝ III Կոմունիստական Ինտերնացիոնալի ձեռքում:

Այս աշխարհայեցողության հիմք սկսումը, պոլ և լուրջ
զարգացումը տվել են Կարլ Մարքսը և Ֆրիդրիխ Ենգելը ՀԻՀ դարի
յի ըստը կեսում։ Նրանք այն կոչել են «գիտական սոցիալիզմ»։
Կամ «դիմական մատերիալիզմ»։ Պրոլետարական աշխար-
հայեցողության մեծ հիմնադիրները յէլնում եյին ինչպես թեորի-
այի, այնպես ել անցյալի և նրանց ընջառապատզ ներկայի կեն-
դանի իրականության խորն օգուտնամիջությունից։ Ինչպես
Անդին եք զրում, «Մարքսը շարունակում ու հանձարեղ ա-

1542-87

վարտողը հանդիսացավ ՀԻԽ դարի յեզեք զլիսավոր գաղաւա-
փարական ճուանքների, վորոնք պատկանում երին մարդկու-
թյան յերեք ամենից ավելի առաջավոր յերկրներին—գելաւ-
նական կլասիկ վիլիսոփայության, անգլիական կլասիկ քաղա-
քատնտեսության և ֆրանսիական սոցիալիզմի՝ առհասարակ-
քրանսիական հեղափոխական ուսմունքների՝ առնչությամբ¹:

Բուրժուական քաղաքատնտեսության, ուսուպիտիտն սոցիա-
լիզմի բարձրագույն ձեռքի, ԽՎԱ դարի բուրժուական փիլիսոփա-
ների մարտական մատերիալիզմի, ԽԻԽ դարասկը ի կերպանական
մտածողների, հատկապես Հեգելի իդեալիստական դիալեկտիկայի
ակնդետ ուսումնասիրությունը Մարքսի և Ենգելսի մոտ միանում
եր նրանց ժամանակակից սոցիալական իրականության ըոլոր
ձեռքի հանրակողմանի վերլուծության, պրոլետարիատի տակա-
վին յերիտասարդ շարժման պրակտիկայի հիմնափրաման, ԽՎԱ ու
ԽԻԽ դարերի բուրժուական հեղափոխությունների փորձի և 1848-
թվի ու Կոմունայի ժամանակավա պրոլետարական հեղաշրջումների
առաջին փորձերի հաշվառման հետ:

Ներկայումս, սակայն, արդեն խոսք անգամ չի կարող լինել
վորևէ իսկական մարքսիզմի մասին՝ լենինիզմից դուրս։ Լենի-
նիզմը հանդիսացավ Մարքսի և Ենգելսի գործի շարունակումը՝ հիմք
ունենալով կապիտալիզմի հետագա զարգացման հաշվառումը մինչեւ-
նրա նեխման եպոխան—իմպերիալիզմը, պրոլետարիատի հե-
տագա զարգացման հաշվառումը մինչեւ 1917 թվի Հոկտեմբեր-
յան մեծ հեղափոխությունը, և վերջին տարիների սոցի-
ալիստական շինարարության փորձի հաշվառումը։ Չի կարելի
լենինյան լինել առանց մարքսիստ լինելու. այդ ինքնին հասկա-
նալի յե, վորովինետու լենինի և նրա կուսակցության վորչ թեո-
րիան ու պրակտիկան հիմնվում են մարքսիզմի վրա։ Բայց նմա-
նապես չի կարելի ներկայումս մարքսիստ լինել, առանց լե-
նինյան լինելու, վորովինետու լենինիզմը Մարքսի ուսմունքի բնա-
կան և անհրաժեշտ ստագիան եւ Ըստ Ստալինի բնորոշման, Շի-
նինիզմը իմակերթալիզմի և պրոլետարական հեղափոխության հ-
պոխայի մարքսիզմն եւ Ավելի ճիշտ՝ լենինիզմն ընդհանրապես
պրոլետարական հեղափոխության թեորիան եւ ու տակտիկան,
մատնավրապես պրոլետարիատի դիկտատուրայի թեորիան ու
տակտիկան։ Մարքսը և Ենգելսը գործել են նախահեղափոխական
շրջանում (մենք նկատի ունենք պրոլետարական հեղափոխությու-

1 Լենին. Յերկերի ժառավածու հ. ԽՎԱ, եջ 8, «Կարլ Մարքս» հոդված։
Այսուղ և հետազոտում մեջբերությունները կատարված են ըստ լենինի յերկերի
Յ-ը բառարակության այն ընդգծությունը (Յիտառների մեջ), վերաբերեա
առանձին վերտպահում չկա, ամենուրեք պատկանում են լենինին։

նը), յերբ դեռևս չկար զարգացած իմպերիալիզմ, պրոլետարքների
հեղափոխության պատրաստվելու շրջանում, այն շրջանում, յերբ
ողորեատարական հեղափոխությունը տակավին ուղղակի գործնա-
կան անխուսափելիություն չեր հանդիսանում։ Իսկ Մարքսի և
Ենգելսի աշակերտ Լենինը գործեց զարգացած իմպերիալիզմի
շրջանում, ծավալվող պրոլետարական հեղափոխության շրջանում,
յերբ պրոլետարական հեղափոխությունն արդեն հաղթանակել եր
մի յերկրում, ջախջախի եր բուրժուական դեմքրատիան և բաց
եր արել պրոլետարական դեմոկրատիայի երան, խորհուրդների
երան։ Այս թե ինչու լենինիզմը մարքսիզմի հետագա զարգա-
ցումն և հանդիսանում։¹

Մարքսիզմն առանց լենինիզմի անհնար և Ամեն տիպի
մենշևիկյան մարքսիզմը, և Ինտերնացիոնալի մարքսիզմը, կեղծ
մարքսիզմը եւ Այդ աշխարհայեցողությունը մեռած եւ քայլայ-
վում եւ մեր աչքի առաջ, վերածվելով քիչ թե շատ ձարակորեն
նախշած դեկորացիայի, վարի հետեւում տեղի յե ունենում պրո-
լետարիատի այլառերումը և պոլիտիկանական իրարանցում և
բարձրացվում, վորի նպատակն եւ խեղաթյուրել բանվոր զասա-
կարգի ինքնուրույն գարգացումը և նրան յենթարկել շնագոր-
ծողների գաղափարական աղղեցությանը։ Ըենինիզմն աճեց և
ամրացավ, գոտեմարտելով և Ինտերնացիոնալի ոպրոդառնիզմի
հետ, վորի գեմ պայքարը հանդիսացավ և հանդիսանում եւ կա-
պիտալիզմի գեմ պայքարելու անհրաժեշտ նախապայմանը։²

Փորձեր են յեղել—այդպիսիք արել եւ, որինակ, Ա. Մ. Դե-
րբրինի խումբը—մարքսիզմի և լենինիզմի փոխհարերությու-
նը պատկերացնել այն իմաստով, վոր իրը թե մարքսիզմն իրե-
նից ներկայացնում և պրոլետարիատի ալարտված բեռքան, իսկ
լենինիզմը՝ նրա պրակտիկան, վերանորոգված և հարմարեցված
մեր ժամանակներին։ Այս հայացքը պետք եւ դատապարտել ամե-
նայն վճռականությամբ, իրեւ մենշևիկացող, գիտակցաբար կամ
անդիտակցաբար կատարվող փորձ՝ նսիմացնելու լենինիզմի նշա-
նակությունը և դրանով իսկ խեղաթյուրելու վորչ մարքսիզմը։
Լենինիզմը վոչ միայն պրոլետարական ուեալ հեղափոխության
ժամանակին հարմարեցված պրակտիկա էւ հանդիսանում, այլև
պրոլետարական թեորիայի զարգացման նոր փուլ, վորը խորա-
պես հավատարիմ և մնացել իր սկզբունքներին և ծավալվել և
նոր փորձի առնչությամբ։

1 Ի. ՕՏԱԼԻՆ. Լենինիզմի հիմունքների մասին։ 1924 թ. ապրիլի սկզբ-
ներին Սվերդլովսկի համալսարանում կարգացած դասախոսությունները («Լենի-
նիզմի հարցերը», 9-րդ հրատ., Մ. կուսիրա, 1932 թ. եջ 6)։

2 Նույն տեղում։

Սերբեմն, չժխտելով լենինիզմի առաջնակարգ նշանակությունը քաղաքականության, քաղաքատնտեսության պատմության, հիմնական սկզբունքները և մանափառության պահպան պահպան կայի բնագավառում, փորձում են ապացուցել, թե լենինիզմը վոչ մի առանձնապես արժեքավոր բան չի մուծում փրկիսովառության բնագավառը։ Այս տիպի տեսաբանները փորձում են Մարքսու ենքելսի կողքին դել Գ. Վ. Պլեխանովին և սիրալիք գովաստի խոսքերով անցկենալ վ. Ի. Լենինի փիլիսոփայական աշխատությունների մոտով։ Իրերի նկատմամբ այդ միանդամայն սխալ և խորապես վնասակար հայացքը պիտք ե հերքել ամենայն խստությամբ։ Պաշտպանելով Մարքսի մատերիոլիզմն այսպես կոչված պողիտիվիզմի (Ե. Մախ, Ռ. Ավենարիուս և ուրիշներ) ամեն տեսակ խորամանկ, լավը ուն և վորորապտույտ սիստեմներից, Լենինը «Մատերիալիզմ և եմպիրիոկրիտիցիզմ» աշխատության մեջ ծավալեց հայացքների ամենահարուստ մի սիստեմ, վորը պրոլետարիատի փիլիսոփայության ինչպես մատերիալիստական, այնպես եղ դիալեկտիկական կողմի եյությունը պարզութանելու տեսակետից ամենաարժեքավոր մուծանք ե հանդիսանում մարքսիստական մտքի գանձարանում։ Առանց այդ գրքի ամենառաջադիր ուսումնասիրության, անկարելի յե կրթված մարքսիստ լինել։ Լենինը չափարտեց մյուս փիլիսոփայական յերկերը, բայց նրա սեագիր տեսրակներում մնացել են Հեգելի յերկերի բազմաթիվ կանոպեկտներ և մի ամբողջ շարք զանազան փիլիսոփայական պրոլեմների վերաբերյալ դիտողություններ, գորո՞ք իրենցից ներկայացնում են պրոլետարական փիլիսոփայական մտքի նույնքան թանգարժեք մարդարիտներ, վորքան, որինակ, Մարքսի աֆորիզմները Ֆեյերբախի մասին։ Այսուղ յուրաքանչյուր տող և յուրաքանչյուր բառ պետք ե ուշագրությամբ ուսումնասիրվեն, վորպեսզի այս հակիրճ, բայց հարստագույն ժառանգության մեջ պարունակվող գետերմինատները կարողանան ամբողջապես ոգտագործվել իրեւ զեկավար ուղի իշներ պրոլետարիատի հետագա փիլիսոփայական աշխատանքում։

Խաղնին հասկանալի յե, վոր Լենինի հիմնավորած՝ ժարք-
սիզմի ընդհանուր փիլիսոփայական սկզբունքները հիմնադրա-
կան նշանակություն ունեն նաև գրականագիտության համար՝
իրեւ պրոլետարական գիտության ճյուղերից մեկի։ Այս հատուկ
նպատակի համար Լենինի փիլիսոփայական ժառանգությունն
ուժագործելու հետ մեկտեղ անհրաժեշտ ե այդ հատուկ տեսան-
կյունով ամենաուշագրի կերպով ուսումնասիրել նաև լենինիզմի
նաև արտակարգ գիտական սկզբունքներն ու տվյալները։ Ընդ վո-
րում հատուկ նշանակություն ունի Լենինի ուսմունքը կուլտու-

բայի մասին, անցյալի կուլտուրայի ու պրոլետարական կուլտուրայի փոխաբերության և պրո ետարիատի կուլտուրական խնդիրներ մսափն մեր յերկրության գրականությունը չի կարող ուսումնառվագրվել հասարակության պատմությունն ու իրեն՝ գրականության պատմությունից զուրս: Լենինի ժառանգության միջ կան թանգարական գործություններ, վորոնք բ սցանայտում են մեր յերկրի տնտեսական, քաղաքական ու կուլտուրական պատմության ներքին իմաստը, առանց վորոր հասկանալու անշարժելի յե վոչ գիտենալ գրականության անցյալը, վոչ ել պատմականորեն իմաստագորել նրա ներկան և ապագան: Գրականագիտութան համար մեկնաբանելու տեսանկյունով լենինի վողջ վիթխարի ժառանգության շարադրումն ու մեկնաբանումը, ինքնին հասկանալի յե, չի կարող սպառվել ներկա բրոյշուրով. զա հատուկ հետազոտությունների, ավելի ճիշտ՝ կ լեկտիվ հետազոտությունների գործն ե: Այստեղ մենք կրագականանանք լենինիդմի սեղմ ակնարկով հետեյալ բաժինների վերաբերյալ. 1) լենինի փիլիսոփայական ժառանգությունը, 2) նրա ուսմունքը կուլտուրայի մասին, 3) իմպերիալիզմի թևորիան, 4) Արեգուտքի և մեր յերկրի զարգացման հիմնական ուղիների վերաբերյալ ուսմունքը, 5) լենինի առանձին աշխատությունները, վորոնք այս կամ այն չափով նվիրված են գրական յերեգույթների մեկնաբանմանը, 6) նրա առանձին, գրականության բագավառին վերաբերյալ դիտողություններն ու արտահայտությունները, վորոնք չեն մտել նրա յերերի միջ, բայց պահպանվել են ժամանակակիցների հիշողություններում, և վերջապես 7) լենինը և ժամանակակից մարքսիստական գրականագիտության պր բ մենիքը:

2. ԱԵՆԻՆԻ ՓԻԼԻՈՈՓԱՅԱԿԱՆ ՀԱՅԱՅԻՆԵՐԸ

Ієнінյаин мієтпідьї амбінсаарніроп զիծը — թեнріяжї և պրасկотի-
важї միասնությունը — հատկապիս ցուցանշական և Խնտերնացիո-
ւալիս սոցիալ — գետուկրատուերի գործունեյության փոնի վրա, գործոնց
և որդիան ավելի բան չե, քան ֆրազեոլոգիա, վորը կոչված և
իմակավորելու նրանց պրակտիկայի սոցիալական անրերի հու-
յունն ու դավաճանությունը ։ Ճեսական գաղափարի (խմացողու-
յան) և պրակտիկա, ի միասնություն — այս և այս միասնու-
յունն ե հեց իմացողության թեօրիայում։ Իենինի այս ուշա-
րավ փիլիսոփայական Փրագմենտը վկայում և այն մասին, զոր-
ուն իմացողության թեորիան ՝ կազմիր իլլիչը հասկանում եր-
յդ թեորիայի մեջ մտնող պրակտիկայից անբաժան։ Ամեն մի-
եռքի նա անդուլ ստուգում եր պրակտիկայով, և պատահ-

կան չե, վոր «Բոլշևիկները կրպահեն արդյոք պետական իշխանությունը» բրոցյուրի յերկրորդ հրատարակություն առաջարկանում նա գոհունակությամբ զրում եր. «Սույն բրոցյուրը զրված է... 1917 թվի սեպտեմբերի վերջերին և ավարտված հոկտեմբերի 14 (1)-ին, Նոյեմբեր 25-ի (հոկ. 25-ի) հեղափոխությունը սույն բրոցյուրում դրված հարցը թեորիայի բնագավառից փոխադրեց պրակտիկայի բնագավառը: Այժմ վոչ թե խոսքով, այլ գործով պետք ե պատճառախանել այս հարցին... Խնդիրն այժմ այն ե, վոր առաջավոր դասակարգի՝ պրոլետարիատի՝ պրակտիկայով ապացուցվի բանվորական և գյուղացիական կառավարության կենսունակությունը... Դեպի աշխատանք, բոլորդ դեպի աշխատանք, համաշխարհային սոցիալիստական հեղափոխության գործը լւետք ե հաղթանակիւ և կհաղթանակիւ¹: Այսուել լենինը խոսում ե այն մասին, թե այժմ ժամանակ չունի զատովություններ անելու հեղափոխության վերաբերյալ, թե ավելի հետաքրքրական ե հեղափոխությունները կատարել, քան թե նրանց մասին զբեկարաց նա, գրութ եր նրա համար, վորպեսզի կատարեր: Այն ասացվածքը, թե մարքսիզմը գործածի, այլ գործողության ղեկավարությունը, լենինի ամենասիրած ասացվածքներից մեկն եր: Այն, իհարկե, վոչ մի կերպ չի վերաբերում Ա Խնտերնացիոնալի տեսական արտադրանքին, վորն ամբողջապես նպատակ ուներ ուժորմիստական շաղալլատությանը պրոլետարիատին զրկել գործելու հնարավորությունից:

Բայց այս ասացվածքը և ինձ չափով բնորոշ ե լենինիզմի, այդ «իմպերիալիզմի և պրոլետարական հաղափոխությունների դարաշրջանի մարքսիզմի» համար, յերբ կապիտալիզմի դեմ դասակարգային ակտիվ պայքարի յեն ներգրավվել միջազգային պրոլետարիատի աւանյակ միլիոնները, յերբ պրոլետարիատն արդին հաղթանակել ե յերկրագնդի մեկ զեցերորդ դական մասում և կապիտալիստական կարգերի դեմ վճռական գոտեմարտերի շրջանն ե թեակոմել մնացած հինգ զեցերորդական մասում:

իր «Մատերիալիզմ և եմպիրիոկրիտիցիզմ» յերկում («Քնն-նադատական դիտողություններ մի ռեակցիոն փիլիսոփայության՝ մասին») լենինն իր հանճարի ամբողջ ուժգնությամբ զուրս յեկավ՝ պաշտպանելու մատերիալիզմը։ Նա ինքը մատնանշեց խնդիրների՝ այն տարբերությունը, վոր կա այդ հետազոտության և Մարքսի ու Ենգելսի փիլիսոփայական յերկերի միջև՝ յելակետացին տեսակետների և ընդհանուր առմամբ զողջ աշխարհայիցողության վիճակատար միասնությամբ հանդերձ։ Մարքսն ու Ենգելսն իրենց փիլիսոփայական աշխատությունների և դիտողությունների մեջ

Մատերիալիզմի բուն եյությունը բնորոշելու համար հարուստ մեջբուռներ և կատարում ենդեմի «Եյութվիկ Ֆեյերախ» աշխատություննեց. «Այն իրային (stofflich) աշխարհը, վորը մենք

Հնդունում ենք սեր զգայաց ոններով և վորին պատկանում ենք մենք ինքներս, միակ իրական աշխարհն են, և մեր զիտակցությունը և մատածողությունը, ինչքան ել նրանք զերզգայական թվան, հանդիսանում են առարկայական, մարմնական ու գանձի, ու զեղի արդյունքը (Erzeugnis): Նյութը փողու արդյունք չե, այլ վողին և լոկ նյութի բարձրագույն արդյունքը: Այս, ինարկեղու մատերիալիզմ են¹:

Մատերիալիզմը, ինչպես ընդգծում է Լենինը, ուղղակի հերքում և յերեվույթի հակադրումն է ըին: «Սմօն մի խորհրդագույր, իմաստակային, խորամանկամիտ տարբերությունը յերեվույթի և ոխնչնին իրի» միջև համատարած փիլիսոփայական տիմաբություն է: Իրականում յուրաքանչյուր մարդ միլիոն անդամ նկատել և «ինքնին իրի» պարզ ու ակնհայտ փոխարկումը յերեվույթի, յերբ ինքնին իրը գառնում և «իր մեզ համար»: Այդ փոխարկումն ել հենց իմացողությունն են²:

Ամեն մի իմացողության աղբյուր կարող են լինել միայն զգայությունները, բայց այսակեցից գնում ե յեղի—մեկը ճիշտ, մյուսը սխալը՝ իմացողության թեորիայի առաջին դրյալը, անկատած, այս ե, վոր մեր զիտելիիքների միակ աղբյուրը զգայություններն են: Ընդունելով այդ առաջին դրյալը, Մախը խճառու և յերկրորդ կարենքոր դրյալը—այս որյեկտիվ ունալություն վերաբերյալ, վորը տրված ե մարդուն նրա զգայությունների մեջ կատ հանդիսանում ե մարդկային զգայությունների աղբյուրը: Յելնելով կայություններից, կարելի յե գնալ սուրյեկտիվիզմի գծով, վորը հասցնում է սոլիպսիզմի («մարմինները զգայությունները կոմպլեքսները կամ համակցություններն են»), և կարելի յե գնալ որեկտիվիզմի գծով, վորը հասցնում է մատերիալիզմի (զգայությունները մարմինների, արտաքին աշխարհի պատկերներն են): Առաջին տեսակետի՝ աշնուստիցիզմի կամ, քիչ ավելի հետու, սուրյեկտիվ իգեալիզմի համար որյեկտիվ ճշմարտություն լինել չի կարող: Յերկրորդ տեսակետի, այսինքն մատերիալիզմի համար հյական և որյեկտիվ ճշմարտության ճանաչումը³:

Մատերիալիզմի հիմք են հանդիսանում, այսպիսով, հետեւյալ դրույթները—Գոյություն ունի որեկտիվ աշխարհ, իր հիմքում նա մեկ է: Պա իր վողջ անսահման բազմազանությամբ հանդերձ

¹ Լենին. «Մատերիալիզմի հմագիրուկրիտիզմ»: Քննադատական դիտություններ մի հետազիմական փիլիսոփայության մասին: (Յերկ. ժաղով, Տ. XIII, եջ, 71):

² Նույն ուղղում, եջ՝ 97:

³ Նույն անդում, եջ՝ 103:

մեկ մատերիան է: Ամեն մի մարդ այդ աշխարհի մասն է կազմում: Երա զիտակցությունը, ինչպես և առհասարսկ զիտակցությունը, բարձր կազմակերպված մատերիայի հատկությունն են: Մարդու զիտակցությունը անդրադարձնում է շրջապատող աշխարհի իրական իրերը և նրանց փոխարարական ները: Նա անգրադարձնում է լոկ մոտավորապես, բայց այդ մոտավորությունը գնալով շարունակ ավելի ճշգրիտ ե դառնում: Լենինը գրում ե այդ առթիվ: «Մատերիալիզմի համար աշխարհն ավելի հարուստ, ավելի կենդանի, ավելի բազմազան ե, քան այդ թվում: Ի (այօինքն ներկայանում ե մեր զիտակցությունը նրա զարգացման տվյալ հատվածում—Ա. Լ.), վորովնետեվ գիտության զարգացման յուրաքանչյուր քայլ նրա մեջ նոր կողմեր ե բաց առաւելում»⁴:

Ինչպես ասացինք արդեն, Լենինի գլխավոր փիլիսոփայական յերկի հիմնական խնդիրն եր մատերիալիզմի պաշտպանությունը նրա անսասան հիմքերը փորելու ձգտող ավեն մի քողարկված իգեալիզմից: Լենինը հսկայական նշանակություն եր տալիս հենց Մարքսի մատերիալիզմի դիտակտիկան ելությանը: Մատերիան լենինի համար ինչ վոր իներտ բան չե, վոր ինքնին անշարժ ե, վորը կարիք և զգում զրսի խթանի, ինչ վոր աննյութական շարժման, ուժի, կամ եներգիայի նմանապես այդ շարժումը ևս լենինի համար ամեններին լոկ մեխանիկական տեղափոխություն չե տարածության մեջ խթանի, դիմադրության, վանման և այլ միջոցով, ինչպես այդ յենթագրում եյին մեխանիստական մատերիալիստները: Լենինի համար մատերիան և շարժումը միավոր են: Դիտակտիկական մատերիալիզմի մատերիան ինչ վոր զարգացող բան ե և նրա շարժում ասելով հասկացվում են նրա բոլոր անսահման բազմապիսի փոփոխությունները: Փոփոխումը՝ յուրահատուկ ե մատերիային վորպես այդպիսին: ԱՄատերիան յերեքը և վոչ մի տեղ չի կարող անփոփոխելի լինել: Ամեն մի մատերիալ գոյություն գտնվում է փոփոխման պրոցեսում, ընդ վորում՝ այդ պրոցեսը միշտ ունի յերկատվելու, տվյալ՝ ամրոգիչը հակասական մասերի բաժանվելու բնույթ: «Միանականի յերկատումը և նրա հակասական մասերի իմացությունը.. զիտակտիկայի եռթյուն են և («եռթյուններից մեկը, հիսնական առանձնահատկություններից կամ գերեց մեկը, յեթե վոչ հիմնականը»):⁵

«Հակադրություններին ուղյուղությունը, շարունակում է լենինը... հանաջումն ե. . հակասական, իրացամեմեծ, հակադիր տենդենցների բնության (այդ թվում նաև վողու ու հասարակության) բոլոր

⁴ Նույն անդում, եջ՝ 105:

⁵ XII Պոնինեցի սборник «Կ զարք, օ ձավուտիկ», стр. 323.

յերեվույթների և պրոցեսների մեջ։ Աշխարհի բոլոր պրոցեսների իմացողության պայմանը նրանց փինքնառման, նրանց ինքնարերական դարձացման մեջ, նրանց կենդանի կյանքում—նրանց իմացողությունն եւ իբրև հակադրությունների միասնություն։ Զարգացումը հակադրությունների «պայքարն եւ»:¹

Սահմանելով այս զիթխարի կարեվորություն ունեցող ընդ-
հանուր սկզբունքներն իր «Դիմալեկտիկայի հարցի շուրջը» գի-
տողությունների մեջ, Լենինը հատկապես ընդգծում է յիշելու պատկերացումը զարգացման մասին.—

«Զարգացման (եվոլյուցիայի) յերկու հիմնական... կոնցեպ-
ցիաներն են՝ զարգացումը վորպես նվազում և ավելացում,
վորպես կրկնություն, և զարգացումը՝ վորպես հակադրություն-
ների միասնություն (միասնականի յերկատումն իրարամերժ հա-
կադրությունների և նրանց փոխարարերությունը): Շարժման
առաջին կոնցեպցիայի դեպքում ստվերի մեջ և մնում ինքնաշար-
ժումը, նրա ռարժի ուժը, նրա աղբյուրը, նրա դրդապատճառը
(կամ այս աղբյուրը փոխադրվում ե դաւար—աստված, սուրբեկա-
տե.): Յերկրորդ կոնցեպցիայի դեպքում գլխավոր ուշադրությունն
ուղղված է հենց «ինենաօւժման» տղբյուրի իմացողության վրա՝
Առաջին կոնցեպցիան մեռած ե, խղճուկ, չոր: Յերկրորդը՝ կեն-
սունակի: Միայն յերկրորդը տալիս ե ամեն եյականի «ինքնաշարժ-
ման» բանալին, միայն նա տալիս ե «թոփչքնների», «աստիճանա-
կանության ընդհատման», «հակադրությանը վերածվելու», նի
վոչչացման և նորի ծագման բանալին»^{3:}

Նույն դիտողությունների մեջ կենինը տալիս ե ընդհանրապես դիալեկտիկայի և զորեւ առանձին յերեվույթի դիալեկտիկայի շարադրման մեթոդի վերաբերյալ ցուցումներ։ Այդ հանձարեղ տողերն անհրաժեշտ ե այստեղ բերել ամբողջապես և Ա. սուբեկտիվիզմի (սկեպտիցիզմի և սովիսոտականության և այլն) տարբերությունը գիտակտիկայից, ի միջի այլոց, այն և, զոր (որեկտիվ) դիալեկտիկայի մեջ հարաբերական (ուելատիվ) և նաև տարբերությունը ուլատիվի և բացարձակի միջև։ Ոքեկտիվ դիալեկտիկայի համար ուլատիվի մեջ կտաքարձակը։ Սուբեկտիվիզմի և սովիսոտականության համար ուլատիվը լոկ ուլատիվ և և բացասում և բացարձակը։ Մարքսի մոտ էկապիտալումնախ վերլուծվում և բուրժուական (ապրանքային) համարակության ամենապարզ, սովորական, հիմնական,

ամենից հաճախաղեպ, ամենից առողջա, միկրոդ անգամ հասպիզող հարաբերությունը—ապրանքների փոխանակությունը: Վերլուծությունն այս պարզագույն յերեվոյթի մեջ (բուրժուական հասարակության այս օրջիջիւ մեջ) բաց և անում ժամանակակից հասարակության բոլոր հակասությունները (բայց հակասությունների respective սաղմը): Հիտագա շարադրումը մեզ ցույց ե տալիս այդ հակասությունների և այդ հասարակության զարգացումը (թե աճումն ու թե շարժումը) նրա առանձին մասերի շուրջ, նրա սկզբից մինչև նրա վերջը: Այդպիսին պետք ե լինի նաև ընդհանրապես դիալեկտիկայի շարադրման (respective ռւակության դիալեկտիկան Մարքսի մոտ դիալեկտիկայի սոսկ մասնակի գեղքն ե): Սկսել ամենապարզէց, սովորականից, հաճախաղակից եց, ծառի, կանաչի վորևե տերեի առաջարկումից. խաղեպից եց, ծառի, կանաչի վորևե տերեի առաջարկումից. իվանը մարդ ե. Ժուչկան շուն և և այլն: Այստեղ արդեն (ինչպես հանճարեղ կերպով նկատել ե Հեղեղը) կա դիալեկտիկա. առանձիններն անանանան ե... նշանակում ե, հակադրությունները (առանձինը հակադրի և ընդհանուրին) նույնական են. առանձինը գոյություն չունի այլ կերպ, յեթե վոչ այն առնչությամբ, վորը տանում ե դեպի ընդհանուրը: Ընդհանուրը գոյություն ունի միայն առանձինի մեջ, առանձինի միջացով: Ամեն մի առանձինը (այսպիս թե այնպիս) ընդհանուր ե: Ամեն մի ընդհանուրը առանձինի մասնիկն ե (կամ կողմը կամ եյությունը): Ամեն մի ընդհանուրը լոկ մոտավորապես և ընդդրկում բոլոր առանձին առարկաները: Ամեն մի առանձինը վոչ լրիվ ե մտնում ընդհանուրի մեջ, և այլն, և այլն: Ամեն մի առանձինը հազարավոր անցումներով ե կապված այլ տեսակի առանձինների (իրերի, յերեղով յթքով և կապված այլ տեսակի առանձինների) հետ ևայլն:

Ապրիլ, պրոցեսում է առաջ այս ձեվակերպումների փիլիսոփայական գործը՝
թյունը վոչ մի կասկածի յենթակա չեւ բայց նրանք ունեն վոչ
միայն ընդհանուր փիլիսոփայական, այլև հատուկ զրականա-
կիտական նշանակություն։ «Ընդհանուրի» և ամասնակիր» միաս-
կիտական պահանջման գնել համաձայն զրական գիտության այնպի-
սի կարեվոր կատեգորիաների, ինչպիսին են վոճը կամ ժանրը,
այդ պարտավոր և այսուհետև յուրաքանչյուր մարքսիստ զրա-
կանակետ։ «Հակագրությունների միասնության» պրոբլեմը գնել
համաձայն այս կամ այն զրողի ստեղծագործության—նշանակում ե
պարզել այդ ստեղծագործության ներքին հակասությունները և
նրանց ներսում գորշել առաջատար, կազմակերպիչ սկզբունքը

І. ХІІІ. Денанський зборник, стр. 321-35.

մաղթստական կամ մեխանիստական աքստրակցիանի վտանգը
Բայց յայդ խեղաթյուրումները, վորոնք, զժբախտաբար, սակավու-
գեպ չեն ժամանակակից զրականագիտության մեջ, մեղ պարա-
փոքցնում են հանրակողմանիորեն և խորապես ուսումնամիբելու
լինինյան փիլիսոփայական ֆրազմենտները, վորոնք անհրա-
ժեշտ են գրական պրոցեսի դիալեկտիկայի կառուցման համար:

Ենդելոի այն ուսմունքին, թե մարդկությունն ասս ինանա-
բար տիրապետում ե ճշմարտությանը, կենինը չափազանց մեծ
նշանակություն եր տալիս Այդ ուսմունքը, վաղիմիր և լիչի
կարծիքով, ցայտուն սահմանաբաժան գիծ և անցկացնում, մեկ
կողմից քարացած զոգմատիզմի, մյուս կողմից՝ ճշմար-
տությունը ժիւտող ռեկարտիզմի միջև։ Քանի վոր կենինի մատե-
րիալիզմի (ուրեմն և դիտակից պրոլետարիատի մատերիալիզմի) այս
հակիրճ շարադրումը մենք այստեղ տալիս ենք իրեն հենարան
մարքսինինյան գրականագիտության կառուցման մեթոդների
և երաբերյալ յեզրակացությունների համար, մենք նպատակահար-
մար ենք համարում կենինից հետո այստեղ ամբողջապես բերել են-
գելուի այս կարեվոր մաքերը։ — «Մատանողության գերիշխանական ու-
թյանն իրագործվում է չափազանց անզերիշխանորեն մտածող մի
շարք մարդկանց մեջ, իմացությունը, — վորն անպայման ճշմարտու-
թյան իրավունք ունի, .մի շարք հարաբերական (ռելատիվ) մոլո-
րությունների մեջ և. վոչ մեկը, վոչ մյուսը (վոչ բացարձակ և շ-
մարիտ իմացողությունը, վոչ ել գերիշխանական, մտածողու-
թյունը — Ա. Լ.) չի կարող ամբողջապես իրագործվել այլ կերպ,
յեթե վոչ մարդկության կյանքի անսահման տեսականության գեղ-
քում։ Մենք այստեղ դարձյալ ունենք այն հակասությունը, վո-
րին արդեն հանդիպեցինք վերելում, հակասություն՝ անհրաժեշ-
տության չափով մեղ իրեն բացարձակ ներկայացող մարդկային
մտածողության բնույթի և լոկ սահմանափակ կերպով մտածող
առանձին մարդկանց մեջ նրա իրագործման միջև։ Այս հակասու-
թյունը կարող և լուծվել միմիայն հաջորդական մարդկային սե-
րունգների այնպիսի մի շարանում, վորը մեղ համար, առնվազն,
գործնականում անսահման և։ Այս իմաստով մարդկային մտածո-
ղությունը նոյնքան գերիշխանական և, վորքան անզերիշխանա-
կան, և նրա իմացունակությունը նոյնքան անսահմանափակ և,
վորքան սահմանափակ։ Գերիշխանական և անսահմանափակ իր
բնույթով (կամ կառուցվածքով Anlage), կոչումով, հնարավո-

րությումը, պատմական վերջնանպատակով։ անգերիշխանական և
սահմանափակ՝ իր առանձին իրագործումով, այս կամ այն ժա-
մանակվա տվյալ իրականությամբ։¹

«Պատմականորեն պայմանական են, — ավելացնում ե գրան
ինը կենինը, — նկարի ուրվագծերը, բայց անպայմանական ե
այն, վոր այդ նկարն ոբեկտիվորեն գոյություն ունեցող մողելն
ե պատկերում։ Պատմականորեն պայմանական ե այն, թե յերբ
և վորպիսի պայմաններում մենք իրերի եյության, մեր իմացուու-
թյան մեջ հասել ենք մինչև ալիքարենի հայտնաբերումը քարա-
ծութի կորի մեջ, կամ եւեկտրոնների հայտնաբերումն ասութի
մեջ, բայց անպայմանական ե այն, — վոր յուրաքանչյուրը այդ
պիսի հայտնաբերում անպայման որեկտիվ իմացության մի
քայլ ե զեղի առաջ։ Մի խոսքով, պատմականորեն պայմանա-
կան ե ամեն սի իգելողիքա, բայց անպայմանական ե այն, վոր
ամեն մի զիտական իգելողիքայի (տարբեր, որինակ, կը ոնական
իգելողիքայից) համապատասխանում ե որեկտիվ ճշմարտությու-
նը, բացարձակ բնությունը։ Դուք կասեիք հարաբերական և բա-
ցարձակ ճշմարտությունների այս տարբերումն անորոշ ն։ Յես
ձեզ կպատասխանեմ նա հնոց այնքան և «անորոշ», վորպեսզի
իսկանդարի գիտությանը վերածվելու գործային այդ բառի վատ-
թար իմաստով, ինչ գոր մեռած, լճացած, վոսկրացած բանի, բայց
նա միևնույն ժամանակ հենց այնքան և «վորոշ», վորպեսզի ա-
մենավճռական և անվերադարձ կերպով սահմանագատվի փիզի-
լիզմից և ագնոստիցիզմից, փիլիտիվայական իգելողիքից, Յումի
և կանունի հետեւկորդների սովորականությունից»²։

Կենինը պնդում է, վոր մարդու իմացությանն ընդհանրա-
պես հատուկ և զիտակտիկան, վորովհետեւ դիտեկտիկորեն ե
ապրում ինը բնությունը։ Նրա մեջ նկատվում են մշտական ան-
ցումներ, միախառնումներ, հակագրությունների փոխադարձ կապ։
Այսուաժենայնիվ իր մտածողության դիտեկտիկական հատկու-
թյունները, վորոնք խորապես համապատասխանում են բնության
իսկ համակություններին, դրանք զիտակցելու աստիճանին սարդը
հասնում է յերբեմն միայն, բարենպաստ պայմաններում միայն։
Ընդհակառակը, շատ հաճախ նրա դասակարգային շահերը կամ
նրանց գասակարգային շահերը, ովքեր զեկավարում են նրան,
կատարելապես կործանում են նրա և զեղի զործունեյության մեջ
ապրուղ դիտեկտիկան, այն փոխարինելով մտածողության քա-
րացած մետափիզիքական միերգներով։ Հենց այժմ, յերբ վորպե-
տարիատը հաղթանակ և տարել բութուալիտյալ հանդիպ, վերջ-

1 Կենին—Մատերիալիզմ և հմգերիսկրիտիզմով։ Քննադատական դիտ-
ություններ մի հետազիմական փիլիտիվայության մասին (Յերկեր, հ. XIII,
դություններ մի հետազիմական փիլիտիվայության մասին (Յերկեր, հ. XIII,
էջ 109):

2 Կենին—հ. XIII, էջ 111.

նականապես հաղթանակում և նաև մարզու բնական դիալեկտի-
կական մտածողությունը, վորը խեղաթյուրվել և սեփականատի-
բական հասարակակարգի կողմից: Այդ տեղի յեւ ունենալու գի-
տության և ստեղծագործության բոլոր բնագավառներում, այդ
թվում գրականագիտության և բուն իսկ գրականության մեջ:
Բոլոր մարդուստները բաժանում են այն կարծիքը, վոր Մարքսի
թեորիան ոբեկտիվ ճշմարտություն եւ: Այդ նշանակում եւ, վոր
«գնալով մարդուստն թեորիայի ուղիով, մենք ավելի ու ավելի
կմոտենանք ոբեկտիվ ճշմարտությանը (առանց յերբեք այն ըս-
պառելու). իսկ գնալով վարեվի այլ ուղիով, մենք խառնաշխոթու-
թյունից ու ստից բացի այլ բանի համանել չենք կարող»:

Լենինը կտրականապես հերքում է հասարակական գիտակ-
ցության ամեն մի շփոթումը հասարակական կեցության՝ հետ.
ոչասարակական գիտակցությունը, — ասում եւ նա, — անդրադա-
նում եւ հասարակական կեցությունը, — ահա թե ինչնամն եւ Մարք-
սի ուսումնքի եյությունը: Անդրագարձումը կարող է անդրա-
գարձելիք ստույգ, մոտավորապես ստույգ պատճենը լինել, բայց
նույնության մասին այստեղի խոսելն անհեթեթություն եւ: «Մարք-
կության ամենաբարձր խնդիրն եւ, — հաստատում է Լենինը, — ուշն-
տեսական եվոլյուցիայի (հասարակական կեցության եվոլյուցի-
այի) որեկտիվ տրամաբանությունն ընդգրկել ընդհանուր և հիմ-
նական գծերով, այն հաշվով, վոր ըստ հնարավորության ավելի
պարզորչ, հատակ կերպով, քննադատորին նետն հարմարեցվի սե-
փական հասարակական գիտակցությունը և բոլոր կապիտալիս-
տական յերկրների առաջավոր դասակարգերի գիտակցությունը»:

Դիալեկտիկական մատերիալիզմը վոչ մի գեպքում մարդուն
պասսիվ չի դարձնում, ընդհակառակը, նա չափազանց բարձրաց-
նում եւ մարդուստորին գիտակից մարզու ակտիվությունը: Լե-
նինն ասում է այդ մասին, «Ենքելիս մոտ ամբողջ կենդանի մարդ-
կային պրակտիկան ներխուժում է իմացությունը թեորիայի մեջ
տալով ճշմարտության ոբեկտիվ չափանիշը: Քանի գեր մենք չգի-
տենք ընության որենքը, նա, գոյություն ունենալով և գործե-
լով առանց մեր գիտակցության, նրանից դուրս, մեկ գարձնում
եւ «կույր անհրաժեշտության» ստրուկները: Մի անգամ վոր մենք
իմանում ենք այդ որենքը, վորը գործում եւ (ընդպես հազօր ան-
գամ կրկնել եւ Մարքսը) անկախ մեր կամքից և մեր գիտակցու-
թյունից, մենք բնության տերերն ենք: Տիրապետությունը բը-
նության վրա, վորն իրեն դրսեվորել եւ մարդկության պրակտի-
կայում, մարդու գլխում, բնության յերեվութների և պրոցեսնե-

քի ոբեկտիվություն ստույգ անդրագարձման արդյունքն եւ, ապա-
ցույցն այն առնի, վոր այդ անդրագարձումը (այն բանի սահ-
մաններում, ինչ մեզ ցույց եւ տալիս պրակտիկան) ոբեկտիվ, բա-
ցարձակ, հավիտենական ճշմարտություն եւ¹:

Ոբեկտիվ ճշմարտությունը կարելի յի, ինարկե, վորոնել
միմիայն ոբեկտիվ մեթոդով, վորպիսին և հանդիսանում է գիտ-
կելիկական մատերիալիզմը: Այս մեթոդը, սակայն, միևնույն
ժամանակ կուտակցական, դասավարդային մեթոդ և հանդիսա-
ժամանակ գիտակարգական, դասավարդային ու բացատրվում, վոր ախ-
նում: Նրա այդպիսի ընույթը նրանով եւ բացատրվում, վոր ախ-
ությունով բուրժուական դասակարգն ու նրանից կախված բուր-
ժուական գիտությունը ի վիճակի չեն ոբեկտիվ լինել, վորովնե-
տեղ ոբեկտիվ ճշմարտությունը հակասում է բուրժուազիայի շա-
տեղ ոբեկտիվ ճշմարտությունը: Սա շատ կարեվոր գրույթ եւ,
հերին և բուն իսկ գոյությանը: Սա շատ կարեվոր գրույթ եւ
վորը մեզ թույլ եւ տալիս վորոշելու մեր դիրքը բուրժուական
աշխարհի ժամանակակից պաշտոնական գիտության նկատմամբ
փմացողությունը կառուցելիս (այդ թվում նաև գրականապիտու-
թյան բնագավառում): Լենինն այս առթիվ ասում եւ: «Քիմիայի,
թյան բնագավառում, ֆիզիկայի հատուկ բնագավառներում ամենաար-
գատման թյան, աշխատություններ տալու ընդունակ այս պրոֆեսորնե-
մեքավոր աշխատություններ տալու ընդունակ ի վրա պրոֆեսորնե-
րից վոչ մեկին չի կարելի հավատալ վոչ մի խասխում, յերբ իրու-
թյուն վոչ մեկին չի կարելի նույն պատճառով, վո-
րը փիլիսոփայության և գալիս: Ծնչմաւ նույն պատճառով, վո-
րով քաղաքատնետեսության վոչ մի պրոֆեսորի, վորն ընդունակ
ատալու ամենաարժեքավոր աշխատություններ փաստական, հա-
տուկ հատազոտությունների բնագավառում, չի կարելի հավատա-
տուկ հատազոտությունների բնագավառում, չույն պիտի կուտե-
թեորիային և գալիս: Վորովնետեղ վերջինս նույնպիսի կուտե-
թեորիային և գալիս: Համար ությունը նրան հանգել չուվից
փատակիզմի և անտարբերության, այլ ներդաշնակորմն զագործ-
քատակիզմի և անտարբերության հանդեպ ամենակրթությունը հետ,
վեց իրականության հանդեպ ամենակրթությունը վերաբերմունքի հետ,
այդ սաօին վկայում եւ մի ուշագրավ տեղ նրա վաղ աշխատու-
թյուններից գիտնական գործակատարների, և վիլիսոփայության
գասակարգի գիտնական գործակատարների գիտնական գործակատար-
պրոֆեսորները՝ աստվածաբանների գիտնական գործակատար-

ներ²:
Վոր Լենինի խոր ոբեկտիվությունը նրան հանգել չուվից
փատակիզմի և անտարբերության, այլ ներդաշնակորմն զագործ-
քատակիզմի և անտարբերության հանդեպ ամենակրթությունը հետ,
վեց իրականության հանդեպ ամենակրթությունը վերաբերմունքի հետ,
այդ սաօին վկայում եւ մի ուշագրավ տեղ նրա վաղ աշխատու-
թյուններից գիտնական գործակատարների գիտնական գործակատար-
պրոֆեսորները՝ աստվածաբանների գիտնական գործակատար-

1 Լենին—հ. XIII, եջ 156.

2 Լենին—հատոր XIII, եջ 286.

ավելի հետեւղողականորեն, ավելի խորը, ավելի լրիվ և էիրառում իր որեկտիվիզմը: Նա չի սահմանափակվում պրոցեսի անհամաշտությունը մատնանշելով, այլ պարզում և, թե բնչպիսեածառարակական-տնտեսական ֆորմացիան և բովանդակություն-տալիս այդ պրոցեսին, վոր դասակարգն և վորոշում այդ անհրաժեշտությունը: Տվյալ գեպքում, որինակի համար, մատերիալիստը չեր բավականանա «անհազթահարելի պատմական տենդենցներն» արձանագրելով, այլ կմատնանշեր այն վորոշ դասակարգերի գոյությունը, վորոնք վորոշում են տվյալ կարգերի բովանդակությունը և բացառում իրենց՝ արտադրողների յելութից զուրագալու համարակորությունը: Մյուս կողմից, մատերալիզմն իր մեջ պարունակում և, այսպես ասած, կուսակցականություն, պարտավորեցնելով գեպքի ամեն մի գնահատության ժամանակ ուղղակի երացահայտ կերպով կանգնել վորոշ հասարակական խմբի տեսակետի վրա՞։ Այս մեջերումը հազիվ թե անհրաժեշտ լինի մեկնարանել, — այնքան պերճախոս կերպով և բնութագրվում այնտեղ կենինի բացասական վերաբերմունքը բոլոր այն ծրագրերի և թիորիաների հանդեպ, վորոնք «արտակուսակցականության» հավակնություն ունեն, այնքան ցայտուն և ուրվանկարվել այնտեղ լենինյան մեթոդը, վորի կուսակցականությունը. ամրողապես տոգորված և կուսակցական սրությամբ, — նրա բոլոր տեսական տշխատությունների բնորոշ հատկություն:

Հստ անհրաժեշտության սահմանափակվելով կենինի փիլիսոփայական հայացքները բնորոշող այս մեջերումներով, մենք մեկ անգամ ել ենք ընդգծում, վոր ամեն ինչ կենինի փիլիսոփայական ժառանգության մեջ վիթխարի նշանակություն ունի գրականագետի համար, ամեն ինչ յենթակա յե ամենաուշագիր ուսումնաբուժության, և յեթե սահմանափակվում ենք համեմատաբար քիչ մեջերումներով, ապա այդ մեկ հարկացը ուրեմն բորոշյութի բնույթը:

3. ԼԵՆԻՆԻ ՈՒՍՄՈՒՆՔԸ ԿՈՒԼՏՈՒՐԱՅԻ ՄԱՍԻՆ

Ինքնին հասկանալի յե, վոր իր հիմնական գծերով կենինի ուսմունքը կուլտուրայի մասին նույնն ե, ինչ մենք գտնում ենք Մարքսի և ենգելսի մոտ: Կուլտուրա հասկացողությունը նրանց մոտ ընդգրկում և ըստ եյության հասարակական կյանքի բոլոր ձևերը, բացառությամբ անմիջաբար արտադրական ձեերից, Անշոշտ, գերջիններու ել կարելի յե կուլտուրային վերագրել, յեւ և լենին. «Նարոդնիկության անտեսական բովանդակությունը»
6. 1, եղ 275—276:

թե վերջինս հակագրենք նատուրա հասկացողությանը, այսինքն քըն՝ բնություն առանց մարդու կատարած վորեհ փոփոխության, կուլտուրա հասկացողությունն իր մեջ պարունակում և բոլոր այսպիս կոչված վերնաշենքերը: Նրանց թվումն են մտնում վոչ միայն իգեոլոգիայի «զուտ» ձեերը, կրոնը, փիլիսոփայությունը բացականա կապահանգամբ համարական բարոյացությանը, արվեստը, այլ և կուլտուրայի այնպիսի ձեւնը, գիտությունը, արվեստը, այլ և կուլտուրայի այնպիսի ձեւնը, գորոնք անմիջաբար կապված են ենցաղի հետ՝ բարոյացությանը, վոչ միայն տիսականը, այլև այն, վոր անմիջականությունը, վոչ միայն տիսականը, այնև այն վոր անմիջականը կենցաղայնանում և կյանքում, ճշշտ և, զարձյալ իր իգեոլոգիական ու գործնական ձեերով և այլն: Կուլտուրայի այս բույրը ձեւնը անընդհատ փոխազդեցության մեջ են գտնվում միացանց հետ և վորոշ չափով ճնշում են զործ դնում նաև հասարակության տնտեսական փունդամենտի վրա: Կուլտուրայի բույրը ձեւնը և նրա վողջ գինամիկան վորոշի և հանդիսանում, վերը ձին հաշվառված, արտադրության պրոցեսը: Հենց նրանով են պայմանավորվում մեփականության հարաբերությունը բույրը մեջ ըստ արտադրության բույրը վրայության պրոցեսը: Վասակարգերը տարրեր դեր են խաղում արբերի խմբավորումը: Դասակարգերը տարրեր դեր են խաղում արտադրական պրոցեսում և տարրեր իրավունքներ ունեն արտադրության զործիքների ու նրա արդյունքների վրա: Հենց դասակարգային կոնֆիգուրացիան և վորոշում տվյալ հասարակության պետական կառուցվածքը, քաղաքական կյանքը և իգեոլոգիական վերնաշենքերի բոլոր սնացած ձեւները:

Մարքսիզմ կենինիզմի այս ընդհանուր զորոյթներից, վոր վերաբերում են կուլտուրային, գառնանք այն ամենաարժեքավերը և որիզինալ մտքերին, վորը մտցրել և կենինը կուլտուրայի ուսմունքի՝ գրականագիտության այդ անհրաժեշտ հիմքի մեջ:

Լիովին տեղին ե զուգահեռ անցկացնել կուլտուրայի լինին և պլեխանովյան ուսմունքների միջեվ, վորոնք ամենաունյան և պլեխանովյան ուսմունքների միջեվ, վորոնք ամենա

Հնդակածում եր պրոլետարիատին, բայց չեր կարողացի ամբողջապես միաձուլվել նրան։ Այդ իր արտահայտությունն ունեցավ կուլտուրայի պլեխանովյան ուսմունքի և մի շաք զրականացիական պրոբլեմների լուծման վրա։

Պայքարելով նարողնիկների սուբհկտիվիզմի գեմ, վորոնք միամաւարար հավատում եյին, թե պատմությունը կերտում եւ քննադատորեն մտածող մարդիկ», այսինքն՝ ինտելիգենցան. Պէս խանովն անսովոր յեռանդով ապացուցում եր, թե կուլտուրական յերեվույթների, մասնավորապես գրականության ուսումնասիրությունը պետք ելինի գուտ գենետիկական և անիառն որեկտիվ նրա կարծիքով մարքսիստ զրականագետը վոչ մի դեպքուն չպետք երեխ առաջադրի այս կամ այն կուլտուրական յերեշվույթի դրական կամ բացասական բնույթի հարցը, գառապարտի այն կամ ծափակարի նրան։ Մարքսիստական գրականագիտությունը, ըստ Պէխանովի, պետք եւ սահմանագիտակելով տվյալ յերեւյթի և նրա բոլոր պատճառների անխուսափելի որինագույթյունը պարզելով։

Այլ կերպ եր դնում այս պրոբիեմները կենինց: Իհարկե, նա հիանալի հասկանում եր առանձին կուտուրական յերեսույթները նրանց գասակարգային եկվիվալենտի տեսակետից ըւսումնասիրեալու վիթխարի նշանակությունը: Բայց նրա համար դա լոկ նախապատրաստություն եր ուսումնասիրելու յերեսույթն ամբողջապես վերցրած, վրովինետև բուն ուսումնասիրությունը լիովին համապատասխան պրոլետարիատի մարտական և ստեղծագործական ական բնույթին՝ կենինի մոտ լոկ նախադրյալ եր հանգիստնում անցյալի կուլտուրան գործնականորեն ուսումնասիրելու և նրա այնպիսի նոր ձևեր կառուցելու համար, վրոնք համապատասխանելին պրոլետարիատի շահերին: Պիխանովին անկասկած հատուկ եր վորոշ խոզու անկողմնակալ թեորիայի և շինարարության միջև, վորը նրա առաջ գծվում եր մշուշ սպատ հեռվում կենինն առաջնորդ եր կազինուալիզմի խորտակման և սոցիալիզմի գործնական կառուցման գործում: Իմացողական աշխատանքը նա անմիջաբար ծառայեցնում եր հեղափոխական պրակտիկային: Այստեղից՝ նրա ժիանգամայն նոր տոնուսը, իհարկե՝ խորապես մարքսիստական, քանի վոր նա խորապես համապատասխանում է Մարքսի հեղափոխական ուսմունքի վոզուն, և միենալու ժամանակակից վորովի առանձին, վորովինետեղ առաջին պրոլետարական մեծ հեղափոխության եպոխան նախ և առաջ կենինի հանձարեղ ձեռքով առանձին ուժգնությամբ ընդգծեց կուլտուրայի տեսական յուշագման հենց այդ բնույթը:

Անցյալի կուլտուրային և նրա՝ մեզ ամենամռութիկ ստագիա-
յին—բուրժուական կուլտուրային, մանավանդ նեխող կտպիտա-
լիզմի կուլտուրային—լենինը վերաբերվում եր անխնա քննա-
գառականությամբ, շատ բան և ամենաեյականն այդ պատմական ֆոր-
մացիաների մեջ առաջացնում և նրա զայրույթը, ատելությունն
ու արհամարհանքը: Մենք վերսում կարդացինք արդին նրա կար-
ծիքը փիլիսոփայության պրոֆեսորների ճամփան: բուրժուական
ինտելիցիային այդ ջոկատը բացառություն չի կազմում: Այս
ըստուքը վերջում ընթերցողը կդանի հիանալի տողեր, վորոնց
մեջ յեռում եւ լենինի վրագովունքը հին կուլտուրայի հանգեպ
և վորը նա զըել եւ «գրականության կուսակցականության» կա-
րեքոր հարցի առնչությամբ:

Անցյալի կուլտուրայի այդպիսի գատապարտումներ նրա
մոտ կարելի յե հանգիպի ահազին քանակությամբ, բայց սրա-
նից ամեններին չի հետեւում, թե ինչինն անցյալի այդ կուլտու-
րան գատապարտում եր ամբողջովին, այսինքն յենթագրում եր
թե նրա մեջ չկա վոչ մի տարր, վորը յենթակա լինի պրոլետա-
րիատի քննադատական յուրացմանը նորիկուլտուրայի կառուցման
համար ինարկե, դա վերաբերում ե վոչ միայն ճշգրիտ զիտու-
թյունների և տեխնիկայի բնագավառին, այլ և կուլտուրայի մյուս
բնագավառներին: Զանազան գասակարգեր, վորոնք հնում տիրա-
պետել են զանազան հասարակությունների մեջ՝ սաեղել են
կուլտուրական արժեքներ, վորը վոչ միայն հետաքրքիր և ու-
սումնասիրել ճիշտ և սսկանական համար մարդկության պատմու-
թյան ուղիները, այլև վորոնք կարող են անմիջականորեն ոգ-
տակար լինել մեզ համար: 1919 թվին մի միտինգում կձնինը, ի
միջի այլոց, ազգաբարեցց, «Ճզմզած կապիտալիզմ» փոր չի հշտաց-
նի: Պետք ե վերցնել այն ամբողջ կուլտուրան, վո-
րը թողել ե կապիտալիզմը, և նրանից սոցիալիզմ կառուցել:
Պետք ե վերցնել ամբողջ զիտությունը, տեխնիկան, բոլոր գիտե-
լիքները, արվեստը: Առանց դրան մենք կումունիստական հասա-
րակության կյանքը կառուցել չենք կարող: Իսկ այդ զիտություն-
րակության կյանքը կառուցել չենք կարող: Իսկ այդ զիտություն-
նը, տեխնիկան, արվեստը մասնագետների ձեռքումն են յեզ-
նը, նրանց գլուխումն է:

Այս մտքերն առանձին ուժգնությամբ և ամբողջականությամբ ե արտահայտել վլադիմիր ԻՍԻԾ ՌԿԵԵՄ 3-րդ Համառուսաստանյան համագումարում արտասահմած նշանագործ ճառում 1920 թվի Հոկտեմբերի 2-ին. «Այն ամենն, ինչ ստեղծել ե մարզ-

1 ԱՅՆԻՆ. ԽԱՐԲՀՊԱՐԴԻՆ ԻՇԽԱՆՈՒ
ՔՐԱՆՆԱԵՐԸ (ՅԱՐԿԵՐ. հ. ՏՏԼՎ, ԿՂ 65):

կային հասարակությունը, նա (Մարքուր. — Ա. է.) վերածակեց
քննադատորնեն, վոչ մի կետ չթողնելով առանց ուշագրության։
Այս ամենն, ինչ ստեղծել ե մարդկային ժմուքը, նա վերածակեց՝
քննադատության յենթարկեց, սառողելով բանվորական շարժման
հիման վրա, և արագ այն յեզրակացությունները, վարը բութու-
ական շրջանակներով սահմանափակված կամ բուրժուական նա-
խառաջարումներով կապված մարդիկ անել չերին կարող Այդ
պիտք ե նկատի ունենալ, յերբ մենք, որինակի համար, իրուու-
ենք պրոլետարական կուլտուրայի մասին։ Առանց պարզ հասկա-
նալու այն, վոր մարդկության վողջ զարգացումով ստեղծված
կուլտուրան ճշտիվ գիտենալով միայն, այն վերամշակելով մի-
այն կարելի յե պրոլետարական կուլտուրա կառուցել — առանց
այդ հասկանալու մենք այս խնդիրը չենք լուծի։ Պրոլետարական
կուլտուրան չգիտես վորտեղից դուրս պիծած կուլտուրա չի հան-
դիսանում, իրենց պրոլետարական կուլտուրայի մասնագետներ
անվանող մարդկանց հնարած բանը չի հանդիսանում, դա կա-
տարյալ անմտություն ե։ Պրոլետարական կուլտուրան պիտք ե
հանդիսանա որինաչափ զարգացումը գիտության այն պաշարնե-
րի, վորը մարդկությունը մշակել ե կապիտալիստական հասարա-
կության, կալվածատիրական հասարակության, չինովնիկական-
հասարակության ճնշման ներքո։ Բոլոր այդ ուղիներն ու շավիղ-
ները տարել են ու տանում են և շարունակում են տանել գեպի-
պրոլետարիատի գիկտատուրան այնպիս, ինչպիս Մարքոսի վերա-
մշակած քաղաքատնտեսությունը մեզ ցույց ե տվել այն, թե ին-
չի յե համեմելու մարդկային հասարակությունը, ցույց ե տվել-
անցումը գեպի դաստկարգային պայքարը, դեպի պրոլետարական-
հեղափոխության սկիզբը»¹։

կենինի այս գրությթներից լիակատար հստակությամբ
բղխում ե, թե անցյալի կուլտուրայի ուսումնասիրությանը ինչ
պես ըստ նրա գասակաբացային եյության (գենետիկորեն), այն-
պիս ել նրա արժեքի իմաստով (Փունկցիոնալ կերպով) կենինի
համար ինչպիսի վիթխարի չափով նախապատրաստական ետապ
եր հանդիսանում կուլտուրայի կառուցման ձևանակարենին:

Սոցիալիստական կուլտուրա ստեղծելու հարցը և ներնընթառական ծառանում եր վոչ այնքան ընդհանուր ձեռփառ է, իբրև համաշխարհային պրոլետարիատի միջոցով համաշխարհային նոր կուլտուրա ստեղծելու պրոբլեմ, վորքան ավելի մասնակի ձեռփառ իբրև մեր յերկրում քաղաքական իշխանությունը պրոլետարիատի ձեռքի անցնելուց անմիջապես հետո այդ նոր կուլտուրան կառուցելու համար առաջարկ է առաջնահարցը:

Լենինն ամենեվին չեր փոքրացնում սոցիալիստական գույքը առաջացի նոլատակների թափը: Ծավալելով ավարտված սոցիալիստական կարգերի փայլուն պատկերը՝ պլանային բարձր արտազդությամբ, կենցաղի բարձր մակարդակով, կարգեր, փորտեղ յուրաքանչյուրը ստանում ե իր աշխատանքի համաձայն, աշխատանքը, վորը միենույն ժամանակ ընդհանուր առմամբ բարձրութակ ե ու արդյունավետ, կենինը՝ վարպես հետազա խնդիր՝ առաջադրում ե անցումը դեպի իսկապես կոմունիստական կարգերը, վորոնց սկզբունքը կիմիւ—յուրաքանչյուրից համաձայն նըրա ընդունակությունների և յուրաքանչյուրին ըստ նրա ռահանջմունքների: Այս բարձրագույն սկզբունքը կենինն անխղելու որեն կապում է մարդու գերստեղծման վիթխարի աշխատանքի հետ, պրոլետարիատի միջոցով իր վրա կատարելիք խոր աշխատանքի հետ՝ աշխատավորական վաղ մասային հանելու համար այն բարոլական բարձրության վրա, վորը զանազան քաղքենիների թվում ե անհասանելի քանտառափական:

38. 244

¹ *Abibul.* 6. XXV, 42 387:

Նինը սոցիալիստական կուլտուրայի համար։ Տողերիս գրողը վա-
խեցել էր արժեքավոր գեղարվեստական շենքերի ավերումնե-
րից, վրանք տեղի ելին ունենում Մուսկվայի հոգափոխական
պրոլետարիատի ժամանակավոր կառավարության զորքերի գեմ
մզած մարտերի ժամանակ, և այդ առթիվ խիստ լուրջ ճշշակ-
ման» յենթարկվեցի մեծ առաջնորդի կողմից։ Ի միջի այլոց այն
ժամանակ այսպիսի խոսքեր ասվեցին ինձ։ «Ի՞նչպես դուք կա-
րող եք այդպիսի նշանակություն տալ այս կամ այն հին շեն-
քին, ինչքան ել նա լավ լիսի, յերբ խնդիրը վերաբերում է այն
պիսի հասարակարգի գոները բացելուն, վորս ընդունակ և ստեղ-
ծելու այնպիսի գեղեցկություն, վորս անչափ գերազանցելու
յե այն ամենն, ինչի մասին յերազել կարող ելին անցյալում։

Անհնան ուղղակի խոսում եր այն մասին, թե այս զուռ
նիստը, վորն ընդունակ չե սեալ յերազի թաէչքների՝ այսինքն՝
լայն հեռանկարների, ապագայի լայն պատկերների, նավատ կո-
մունիստ և Բայց հեղափոխական ոռմանտիզմը Լենինի մեջ որդա-
նապես զուգորդվում եր ամենաամուր գործնական ձեռնարկման
հետ: Ահա թե ինչո՞ւ նոր կուլտուրայի կառուցման գործում նը-
րան հատկապես հետաքրքրում եյին այն խնդիրները, վարժութեանը
որվա կենսական խնդիրներ եյին հանդիսանում: Հենց այդ կող-
մից շափականց կարեվոր ե յուրացնել այսպես կոչված Պրոլետ-
կուլտի կուլտուրայի ուսունքի լենինյան քննադատության ներ-
քին բովանդակությունը:

1922թ թվի սեպտեմբերի 27-ի «Պրավդա»-յուն տպագրված գլուխութեան մասին համարը մեկի՝ վ. Ֆ. Պլետնյովի հոգվածը — «Փղեղողիական ճակատում»։ Այդ հոգվածը պարունակող «Պրավդա»-ի համարը կենինը նախշել է մատիտով արված բազմաթիվ գիտողություններով։ «Պրավդա»-ի այդ համարի լույս տեսնելուց քիչ ժամանակ անց նույն թերթում լույս տեսավ Յա. Ցակովիկի հոգվածը՝ «Պրոլետարական կուլտուրայի և Պրոլետարական գիտության վերնագրով։ Այդ հոգվածի հիմնական գրույթները ճշտիվ դուզադիպում են Վլադիմիր Ռյաչիչի գիտողություններին, և ինքը հոգվածը հանդիսանում է այդ գիտողությունների սիստեմագործում։ Այդ հոգվածն անկասկած կարգացվել և հավասարացվուն եր գտել կենինի կողմից։ ուստի մենք, ինչպես այդ արգելու արել են շատ ուրիշները, մեջ ենք բերում այդ բովանդակությունները։ Այդ հոգվածը՝ լիովին վստահ լինելով, վոր նա արտահայտում է հենց կենինի գողագործարները։

Անհինը զայրալի վերաբերմունք ցուց տփեց կուլտուրա հաս-
ացողության այն արհեստականությանը, վորն իր հողվածի, ինչ-
դեռև և իր վողջ պրակարիկ գործունեյության հիմքում դրել եք
նկ. Պլետնյովը, հավատարիմ արտահայտիչն այն փոքր ինչ ա-
ռոտ զաղափարների, վորոնք Պրոլետկուլտի պրակտիկայի տեսա-
լան հիմքն եյին կազմում: «Յեթե մենք,—արդարացի կերպով
դրուժ եք ընկ. Յակովիկը,—«կուլտուրայի» մասին դատելու լի-
նենք ըստ «պրոլետարական կուլտուրայի» այն կոնկրետ դրսեվո-
ւումների, վորը մատնանշում ե ընկ. Պլետնյովը, ապա հարկ կի-
սի կուլտուրան հանդել առաջինությանը, թատրոնին ու արվես-
տին, մինուս նրանց նյութական տարրերը»: Յեկ այնունեածիվ
ընկ. Պլետնյովի մոտ կուլտուրան մի տեսակ քիմիական ռեակ-
տիվի նման բան է, վորը Պրոլետկուլտի թօրանոթով կարելի յե-
տանալ հատկապես ջոկված մարդկանց խմբերի ոգնությամբ նոր,
պրոլետարական կուլտուրայի տարրերը նրա մոտ յեխում են պրո-
վետկուլտայն ստուգիաներից, մոտավորապես այնպես, ինչպես մի
ժամանակ հնագործայն տատվածութիւն պատրաստի դուրս եք գալիս
ծովի փրփուրից»: Իիովին համաձայն Լենինի հետ, Յակովիկը
գտն ուժ ե, վոր կուլտուրայի հիմնական խնդիրն ե հանդիսանում
նախ և առաջ ամենատարբական կուլտուրականության ընդհա-
նուր բարձրացումը մեր յերկում: «Բյուրոկրատիան, վորն ամ-
բողջապես մաշում ե մեր պետական մեխանիզմի մարժինը, շատ-
տարիների համար մեր խնդիրն ե զարձնում ձգտել թեկուզ բուր-
ժուական կուլտուրայի լավագույն կողմերին... Կատարելապես
անկատած ե, վոր մեր հեղափոխական յերիտասարդության ձգ-
տումը՝ ունենալու ըստ հնարավորության քըքրված, տրորված-
ուկրայիրիտական» տեսք, կեղու հանրակացարանում, յու և փայտո-
ջիւ խորհրդացին տներում, այս ամենն անկուլտուրականության
անդրադարձումն են»: Այնունեածիվ նշվում ե անդրագիտության
դեմ մղվող պայքարի սակագ հաջողությունը (այժմ, ինարկե-
շատ բան այս ամենից մեր հետեւյումն ե մնացել): Կուլտուրական
խնդիրներին ե վերաբերում «գյուղացուն սովորեցնել կուլտուրա-
կան տնտեսավարման տարբական պրիուները և այլն»: Մյուս
կողմից, պրոլետկուլտականներն աշքաթող են անում «կուլ-
տուրայի այնպիսի կարելուրագույն տարրեր, ինչպես բարոյակա-
նությունը, սովորույթները և իրավունքը, վորակ պրոլետա-
րիատն իրոք մի շարք զգալի տեղաշարժեր ե կատարել և կատա-
րում ե»: Այսուեկ գլխավոր տեղն ե դրվում ինտենսիվ ուսուցումը:
«Դրան կարելի յե հասնել սիմիայն ոգատագործելով ժողովրդական
ուսուցչին, ինժեներին, պրոֆեսորին»: «Այն սխալը, վորն արին

Ընկերները 1918-1919 թվականներին, ուսումնական մասնագիտների նկատմամբ, հետագայում՝ արդյունաբերության մասնագետների նկատմամբ, Պէտանյովը մեխանիկորեն փոխադրում է կուլտուրայի բնագավառը։ «Վոչ թե զիհետանտական, ինքն իրող հիացող, իբր թե պրակեակուլտյան գիտություն, վոչ թե «սոցիալականացման» գերաբերյալ խոսակցություններ, վորը չի հասկանա վոչ մի բանվոր, այլ նորանոր հարյուր հազարամարդ բանվորների գյուղացիների լուրջ ուսուցումը բազմաթիվ տարիների ընթացքում։

Ըսկ. Յակովիլի անցնում և նաև արքեստի հարցերին, յեզ
վի այստեղ ել ունենալով առաջնորդի հաստատում զիրեկտիվը.
Մենք ապրում ենք պայքարի եպօխայում,—ասում ենա:—Բնա-
կանաբար, արքեստը պետք է գիտել նախ և առաջ իրեն հասա-
ւակական ուժ: Արքեստի նկատմամբ ևս, վորը համարձակվում ե
րիքն պրոլետարական կոչել, մենք իրավունք ունենք առաջա-
զդել քիչ ավելի մեծ պահանջներ, քան թեկուղ Փոքը Թատրոնի
նկատմամբ: Մենք կամենում ենք պրոլետարական թատրոնում
տեսնել մեր հեղափոխության գեղարվեստական ճանաչման, հեղա-
փոխական կայտառության և վերելքի տարրեր, տարրեր, վորոնք
աշխատավորներին միավորեն նրանց պայքարի վճռականության
և պատրաստակամության մեջ, բանվոր հանդիսականի մեջ կապի
զգացում ստեղծեն նրա գասակարգի անդամների նկատմամբ, գեր-
զապես, իրոք կենդանի մասսային բեմ հանեն: Մենք կանգնած
չենք «արքեստ արքեստի համար» տեսակետի վրա: Ուստի մենք
իրավունք ունենք «պրոլետարական արքեստի» մեր չափանիշը
գործադրել պրոլետակուլտյան թատրոնի վերաբերմամբ:

Գծվար չետալ պրոլետակուլտուրավշինայի և կուլտուրայի լուսինյան ուսմունքի տարբերության հանրագումարը։ Շտապելով ինչքան կարելի յեղուած հասնել պրոլետարական կուլտուրայի այսպես կոչված զուտ ձևերին, պրոլետակուլտականները փորձում եյին այն ստեղծել լաբորատոր ճանապարհով։ Ընդ վերուժ խնդիրը չափազանց փոքրացվում եր. առաջին նա կարող էր ընդգրեթակել միմիայն պրոլետարիատի մի քանի խմբերին և վոչ թե բողջ գպատկարդին՝ ավելացրած բազմամիւնոն գյուղացիական շքափորությունը։ Յերկրորդ՝ Պրոլիտակուլտը կասկածելի կերպով սայթաքում եր բացառիկ գեղարվեստական աշխատանքի կողմը, պլյանը՝ գորոշ կասկածելի վորոնումներ գիտության բնագավառում։ Անինի համար, ընդհակառակը, կուլտուրական հեղափոխությունը մի հոկայական պրոցես եր, վորի մեջ տասնյակ միլիոննավոր մաքղիկ, ինչպես նաև վիթխարի յերկրի վողջ հասալիունավոր

բակական և պետական որդանիքմը, պետք և կարգավորվելիքին, գիտեականացնելին, լուսավորվելին: Ընդ վերում զուղընթացաբար պիտք և յուրացվելին այն ահազին քանակությամբ գիտելիքներն ու պրիունները, վորոնք արգեն սովորական ելին Ամերիկայում և Յերապայի առաջավոր յերկրներում: Լենինը ուսուցումն ամենելին չեր հասկանում իրեն Արևուտքի պարզ նմանողություն: Առաջին պլանի վրա յե դրված դաստիարակային պայքարի հարցը: նոր գասակարզը յուրացնում և այն, ինչ ոդտակար և քուրժուական աշխարհի ժառանգությունից, վորպեսզի իօկույն և յեթ այն՝ իրեն զենք՝ ուզզի բուն իսկ կապիտալիզմի զեմք կենցացը առողջապահությունը, գիտությունների և արքեստների առանձին տվյալներն ու առանձին մեթոդները կարող են յուրացվել, և այնուամենայնիվ ինքը կենցազը պետք և ձեռք բերի այնպիսի բնույթ, վորը հեռու լինի արևմտյան քաղքենիությունը: Գիտությունը պետք և վերակառուցվի նոր բազիսի վրա, ուզզած լինի գետի նոր նալատակներ, արվեստը պետք և ծառաւորված լինի բարեկամներին և բարեկամներին հասկանալու սիջոց, յի վորպես թշնամիներին և բարեկամներին հասկանալու սիջոց, պորպես դաստիարակչական ստիմուլ սոցիալիստական կամքի համար և այլն:

Այս խնդիրները, վորն իրեն առաջարկել եր կոսուլստացան կուսակցությունը, խնտերնացիոնալ խնդիրներ են հանգիւանում, և այդ խնդիրների լուծումը բաղմազգի, բաղմալեզու Խորը բարպային Միության մեջ ցույց ե տալիս լենինիվմի ազգային քաղաքականության վողջ նշանակությունը, ապացույց ե հանգիւանում այն բանի, վոր դա օմիակ ճիշտ քաղաքականությունն է։ Լենին ամենավիճ չեր ժխտում ազգային կուլտուրանի գոյությունը՝ Ռադիոշաբի մասին իր հոգֆածում Լենինը զըստում եք. «Նմարթ և արդյոք մեզ, վելիկոուս դիտակից պրոլետարիատիս, աղդային հպարտության գգացումը»: Ինարկե, զիչ: Մենք իրում ենք մեր լեզուն և մեր հայրենիքը, մենք ամենից շատ ենք սիրում և ամենի աշխատավորական մասսաներին (այսինքն՝ սշխատում, վոր նրա աշխատավորական բարձրացնենք զիմուլբատուրա ապդարնակության ^{9/10} մասին) բարձրացնենք զիմուլբատուրի յեզ սոցիալիստների գիտակից կյանքի աստիճանին»:
Բայց դրա հետ մեկտեղ նա մատնանշում եր յերկու ազգային կուլտուրաների գոյությունը յուրաքանչյուր կուլտուրայի մեջ. Յերկու ապդ կա յուրաքանչյուր ժամանակակից ազգի մեջ. . .

Лебин. О национальной гордости великороссов. («Соч.» т. XVIII
стр. 81.)

զրում եր Անդրկանը 1913 թվին. — ... Յերկու ազգային կոլտուրա կայուրաքանչուր ազգային կոլտուրայի մեջ, կա Պուրիշկեվիչների, Գուչկովների և Սարուվեների վեհիկոռուսական կոլտուրա, — բայց կա նաև վելիկոռուսական այնպիսի կոլտուրա, զորք բնութագրվում է Զերնիշնեվսկու և Պէտրովնովի անուններով: Կա Եվլինի վերջու կուլտուրա ուշրայինացիների մեջ, ինչպես և Գերմանիայում, Ֆրանսիայում, Անգլիայում, ճրեանելի մոտ յեղային: Ազգային հարցի այս լենինյան լուծման դիալեկտիկան սպառիչ լուսաբանություն ստացավ ընկ. Ստալինի համապատասխան յերայինների մեջ («Ալեվիլեքի ժողովուրդների Համալսարանի քաղաքական խնդիրների մասին», «Հաշվիտվություն և յեղափակման խոսք ԽVI կումհամագումարում»):

փակման խոսք և գլուխութեան մեծ ազգային քաղաքականութեան համարկեան առկա յէ, վորպեսզի վկայի, վոր, խոսելով մեր ներքին կուլտուրական խնդիրների մասին, մենք ամենելին նկատի չունենք միմիայն ուսւածողովութը, այլ այն բոլոր բազմաթիվ ժողովուրդները, վորոնք կազմում են ԽՍՀՄ-ի մեծ յեղայրությունը. և ճշգրիտ այդպես ել, խոսելով գրականության մասին, մենք նընդունակ այդպես ել, խոսելով գրականության մասին, մենք կատի ունենք ԽՍՀՄ-ի բոլոր ժողովուրդների գրականությունը, վորոնք բարձրագույն բարգավաճան են հասել լինինյան ազգային քաղաքականության հետեւանքով:

4. ԻՄՊԵՐԻԱԼԻԶՄԻ ԹԵՈՐԻԱՆ

Պատմական պրոցեսի վերաբերմամբ՝ նրա վերջնական ստագիայում, հիմնադրական նշանակություն և պահպանում իմացերի ալիքի լեռֆեյան բեռրիան, վորը նա ըստ ամենայնի լրիկ շարադրել և «Իմպերիալիզմ» վորպես կատարալիդմի ամենաբարձր ստագիա» ուրվագծում (1916): Այս յերկը բնութագրում է իմպերիալիզմը վորպես անտեսական սփռածեմ, բայց այն յեպքակացությունները, վորը կարելի յե անել այս աշխատությունից, ամենանմիջական կերպով վերաբերում են և՝ ժամանակակից Արևմուտքի պատմությանը, և՝ քաղաքականությանը, և՝ գրականությանը: Լենինն այս հետազոտության միջ տակիս և իմպերիալիզմի տարբերիչ առանձնահատկությունների՝ արտադրության ծայրաստրձան և մակենտրոնացման, բանկերի վիթխարի ազգեցության և յերկրագնդի բոլոր յերկրները կապիտալ արտահանող ֆինանսական կապիտալի կազմավորման, սակավազոր պետություններին փողով գարկավորող և նրանց անխնա շահագործող ուստյել պետությունների կազմավորման, ամենագլխավոր իմպերիալիստական պետությունների միջև աշխարհի բաժանման,

ГЛЕНИИ.

աճման հեռանկարների բացակայության յեզ մոնոպլիստական դրության հետևանքով իմպերիալիզմի պարագիտիզմի ու նեխման հետևողական ընութագրությունը: Քիչ ավելի ուշ՝ «Նյութեր կուսակցական ծրագրի վերանայման համար» գործում, վորը հրատաօքակվեց 1917 թվին, կա այդ կարգերի հակիրճ, բայց ամփոփիչ ընութագրությունը, «Համաշխարհային կապիտալիզմը, — գրում ե Լենինը, — ներկայումս — մոտավորագես ԽՍ դարի սկզբից — հասել ե իմպերիալիզմի աստիճանին: Իմպերիալիզմը կամ Փինանսական կապիտալի հպախան այնքան բարձր զարգացման հաստ կապիտալիստական տնտեսություն ե, յերբ կապիտալիստների մոնոպլիստական միությունները՝ սինդիկատները, կարտելները, տըրեստները վճռական չանակություն են ստացել վիթխարի չափով համակենտրոնացված բանկային կապիտալը ձուլվել ե արդյունաբերական կապիտալի հետ. կուպիտալի արտահնումն ուսար յերկրներ՝ զարգացել ե շատ մեծ չափորով, ամբողջ աշխարհի տերիտորիան արդեն բաժանվել ե ամենահարուստ յիշերների միջին, և սկսվել ե աշխարհի տնտեսական բաժանումն ինտերնացիոնալ տրեստների միջև: Իմպերիալիստական պատերազմները՝ այսինքն՝ աշխարհի վրա տիրապետելու, բանկային կապիտալի համար շուկաներ ձեռք բերելու, փոքր և թույլ ժողովուրդներին խեղելու նպատակով մզվող պատերազմներն անխուսափելի յեն իրերի այդպիսի դրության պայմաններում: Յեզ հենց այդպէսին 1914-1917 թվականների առաջին մեծ իմպերիալիստական պատերազմը: Յեզ ընդհանրապես համաշխարհային կապիտալիզմի զարգացման բարձր աստիճանը, և ազատ մըցության փոխարինումը մոնոպլիստական կապիտալիզմով, և արտադրության պրոցեսում մթերքների բաշխման հասարակական կարգավորման հացեսի ու մթերքների բաշխման հասարակական կապիտալիզմի, ինչպես նաև կապիտար ապարատի պատրաստումը բանկերի, ինչպես նաև կապիտալիստների միությունների միջոցով, և կապիտալիստական մոնոպլիստաների աճման առնչությամբ թանգության աճումն ու բանվոր դասակարգի վրա սինդիկատների ճնշման աճումը, նրա տնտեսական ու քաղաքական պայքարի հակայական դժվարացումը, և իմպերիալիստական պատերազմի ծնունդ արսավիները, աղետները, քայլքայումը, վայրենացումը, — այս ամենը կապիտալիզմի զարգացման ներկայի աստիճանից կերտում ե պրոլետարական սոցիալիստական հեղափոխության երան: Այդ երան սկսվել է^{2:}

¹ ЛЕНИН. Материалы по пересмотру партийной программы. Соч. том XX, стр. 301-302.

Իմպերիալիզմի լենինյան թեորիան խորտակում և ԱԽՆաբերանացիոնալի տեսաբանների բոլոր հնարագիտությունները, վարոնք նախատեսում են հանդիսատ ու անհիվանդագին անցում կապիտալիզմից սոցիալիզմի, անցում՝ առանց հեղափոխական ցնցումների: Լենինյան վերլուծությունը քարը քարի վրա չի թողնում սոցիալիզմոկրատական ֆիլիստերների այս կառուցումներից: «Իմպերիալիզմը վորպես կապիտալիզմի ամենաբարձր աստիճան» գործի հեղինակը փայլուն կերպով ապացուցեց կապի: Շալիզմի նեխման փաստը նրա այդ աստիճանում, և այդ կետը լենինի ուսմունքի մեջ կարելորագույնն և հանդիսանում: «Տընտեսական պարագիտիզմը ծնունդ և առնում մոնոպոլիայից... կապիտալիստական մոնոպոլիան, այսինքն այն, վոր աճել և կապիտալիզմից և գտնվում է կապիտալիզմի, ալրանքային արտադրության մրցության ընդհանուր պայմաններում, մշտական ու անելանելի հակասության մեջ այդ ընդհանուր պայմանների նկատմամբ: Բայց, այնուամենայնիվ, ինչպես ամեն մի մոնոպոլիա, նա անխուսափելիորեն ծնունդ և տալիս լճացման և նեխման ձգտման: Ինչքանով վոր, թեկուզ ժամանակավորապես, սահմանվում են մոնոպոլ գներ, այնքանով ել վորոշ չափով անհետանում են տեխնիկական, հետեվարար և ամեն մի այլ առաջադիմության, առաջնադաշտան դրդիչ պատճառները, այնքանով ել այնուհետեւ յերեվան և գալիս տեխնիկական առաջադիմությունն արհեստականորեն կասեցնելու տեսչական հնարագորությունը¹: Իմպերիալիզմի մոնոպոլ դրության հիման վրա աճում և նրա քաղաքական պարագիտիզմ, նմանապես և նրա կուլտուրայի պատգիտիզմ, վորն այսուհետեւ արդեն շահագրգոված չե վոչ մի հետագա առաջադիմությամբ, բուրժուազիան հասել և հզորության ամենաբարձր աստիճանին և այլև շահագրգոված չե արտագրության բարձրացումով, տեխնիկական գյուտերով և այլն:

Իմպերիալիզմի լենինյան թեորիան թույլ և տալիս անսխալ կերպով կողմնորոշվել կապիտալիստական Արեվմուտքի քաղաքական կյանքի բոլոր ըստ ամենայնի կարեվոր յերեվութների մեջ: Լենինի «Իմպերիալիզմը վորպես կապիտալիզմի ամենաբարձր ստագիան» աշխատության գրվելուց հետո անցած ժամանակն ամերոջ ուժով հաստատեց նրա պրոդնողի ճշտությունը յեվրայնորեն ծավալեց իմպերիալիստական տնտեսության նեխման

¹ Հենին, «Իմպերիալիզմը վորպես կապիտալիզմի ամենաբարձր ստագիան». Յերկեր, հատոր XX, եջ 151.

պատկերը: Բայց այս թեորիայից յեզրակացություններ պետք են ի վոչ միայն տնտեսագետը, վոչ միայն պատմաբանը, այլև արեվմտա-յեվրոպական կուլտուրայի ամեն մի հետազոտող, այդ թվում նաև գրականագետը: Արեվմտա-յեվրոպական գրականությունների պատմության մի ամբողջ շարք հետաքրքիր դասընթացներ հենց այն պակասության ունեն, վոր նրանց մեջ բացայում ե իմպերիալիզմի լենինյան ուսմունքի կիրառումն այդ բնագավառի վերաբերմաբր: Այդ աշխատություններից մի քանիսի մեջ Արեվմուտքի պատմական պրոցեսը զիտված և որեկտիվիստորեն, Նրանց մեջ յերբեմն անբավարար չափով ե մերկացված և ինտերնացիոնալի ոպրտունիզմը, վորը բացահայտորեն իրեն գգալ և տալիս ժամանակակից գրականության, որինակՊ. Ամպի ստեղծագործության մեջ: Ավելորդ տեխնիկական վատահությունը կապիտալիզմի կազմակերպչական ընդունակությունների նկատմամբ, կապիտալիզմի ներքին հավասարակշռության թեորիաներով տարվելը նույնպես ջուր են ածում հակամարքիստական, անտիհեղափոխական կոնցեպցիաների ջրազացին յեվայդ իմաստով կարիք ունեն վճռական հաղթահարման:

Ֆ. ՈՐՈՒՍՈԿԱՆ ԿԱՊԻՏԱԼԻԶՄԻ ԶԱՐԴԱՑՄԱՆ ՅԵՐԿՈՒ ՈՒՂԻՆԵՐԻ ԹԵՌԻԱՆ

XIX դարի ուսմական պատմության համար վիթխարի գեր և խաղում կապիտալիզմի զարգացման յերկու ուղիների լենինյան կոնցեպցիան:

«Յերկու ուղիների» կոնցեպցիան չի կարելի գրականության վերաբերմաբր կիրառել՝ առանց հաշվի առնելու անդրագագարձման թեորիան, վորն այնքան կարեվոր և լենինի մոտեցման մեջ՝ պատմական պրոցեսի յերեվույթների նկատմամբ: Նա հաշվի յե առնում վոչ այնքան գրողի գենետիկ պատկանելիությունը, վորքան սոցիալական տեղաշարժերի անդրադարձումը վերջնիս կողմից, վոչ այնքան գրողի սուբեկտիվ ամրացումն ու կապվածությունը վորոշ սոցիալական միջավայրի, վորքան նրա որեկտիվ բնորոշությունը այս կամ այն պատմական սիտուացիաների համար: Այսպես, սպիտակ գվարդիական յերգիծաբան Ավերչենկոն, «համարյա խելագարության աստիճանի» գաղաղած, այնուամենայնիվ տալիս և «Մի դյուժին դանակ հեղափոխության գոնակին»՝ լենինի արտահայտությամբ «մեծատաղանդ» գրքույկը, տաղանդավոր՝ շնորհիվ այն բանի, վոր տողորված և «հին, կալվածատիրական և գործարանատիրական, հարուստ, կերած և Հագեցած Ռուսաստանի» ներկայացուցչի պաֆուով: «Մի քանի

պատմվածքներ, իմ կարծիքով, արժանի յեն արտատպության՝ հեղնաբար նկատում ե Լենինը:—Տաղանդը պետք է խրախուսել»¹

Ավերչենկոն անդրադարձնում ե բուրժուազիայի ռեակցիան Հոկտեմբերյան հեղափոխության հանդեպ, վորն այդ դասակարգին դուրս շպրտեց պատմությունից: Անհամեմատ ավելի խորը և սոցիալապես ավելի զգալի յե անդրադառնում իրականությունը գյուղացիական հեղափոխության այնպիսի գաղափարախոսների ստեղծագործության մեջ, ինչպես Բելինսկին, Գերցենը, Զերնիշիվսկին, նարոդնիկները: Վերջապես, անդրադարձման առանձնապես ուշազրավ որինակ ե հանդիսանում Տուտոյի ստեղծագործությունը, վորի վերաբերյալ հոդվածներից մեկը վերնագրված ե և եվլ Տոլստոյը վորպես ոռւսական հեղափոխության հայելինա: Մեծ գեղարվեստագետի անվան զուգազրումը հեղափոխության հետ, վորը նա բացահայտորեն չեր հասկանում, վորից նա բացահայտորեն մեկ կողմն եր քաշվում, կարող ե առաջին հայցը թվալ տարրորինակ և արևստական: Զե՞ վոր չի կարելի հայելի կոչել այն, ինչ ակնհայտ կերպով յերեվույթները ճիշտ չի անդրադարձնում: Բայց մեր հեղափոխությունը չափազանց բարդ յերեվույթ ե. նրա անմիջական կատարողների և մասնակիցների մասսայի մեջ շատ կան սոցիալական այնպիսի տարրեր, վորոնք նույնպես բացահայտ կերպով չեյին հասկանում տեղի ունեցողը, նույնպես մեկ կողմն եյին քաշվում իսկական պատմական խընդիրներից, վորը նրանց առաջադրում եր դեպքերի ընթացքը: Ֆեկ յեթե մեր առաջեցն ե իրոք մի մեծ գեղարվեստագետ, ապա հեղափոխության եյական կողմերից թեկուզ մի քանիսը նա պիտի անդրադարձներ իր յերկերի մեջ²: Ցեվ ԽIX դարի վերջի ու ՀХ դարի սկզբի ոռւսական քաղաքական իրականության փայլուն վերլուծության հետեւանքով լենինը հանգում ե այն յերակացությանը, վոր «Տոլստոյն անդրադարձել ե յեռացող առելությունը, հասունացած ձգումը լավագույնին, անցյալից ազատվելու ցանկությունը,—և յերազկո ոռելության տհասությունը, քաղաքական անդաստիարակությունը, հեղափոխական փափկամութությունը: Պատմա—տնտեսական պայմանները բացարում են նաև մասսաների հեղափոխական պայքարի ծագման անհրաժեշտությունն ու նրանց՝ պայքարի անպատրաստավածությունը, տոլստոյորեն չարին չհակառակելը, վորն առաջին հեղափոխական կամքանիւայի պարտության ամենալուրջ պատման եր յեղել»³:

Ի՞նչ բերկեն, ի՞ելինսկին, Գերցենը, նարոդնիկները, Տոլստոյն անդրադանում եյին պայքարի զանազան ետապները, և լենինը յերեք չի անտեսել վհան նրանցից յուրաքանչյուրի ներքին հակասությունները, վոչ ել այդ ետապների յուրահատկությունը:

Անդրադանում թեորիան լենինի մոտ յերեք չի նշանակել խզում պատմությունից, նա յերեք չի յեղել միենույն բանալիով ամեն մի պատմական սիտուացիա բաց անող վերացական սիսեմա: Ընդհակառակը, նա միշտ ծառայել ե բաց անելու բասակարգային պայքարի կրնկրեա ձեվերը՝ այդ պայքարի ներքին դիալեկտիկական հակասությունների վողջ բարդությամբ, «Մենք, գրում եր նա, —ամենեվին Մարքսի թեորիայի վրա չենք նայում իրեւ ինչ վոր ավարտված և անձեռնմիելի բանի. մենք համոզված ենք, ընդհակառակը, վոր նա դրել ե այն գիտության անկյունաբարերը, վորը սոցիալիստները պետք ե առաջ շարժեն ամեն ուղղությամբ, յեթե նրանք չեն կամենում յետ մնալ կյանքից: Մենք կարծում ենք, վոր ոռւսական սոցիալիստների համար առանձնապես անհրաժեշտ ե Մարքսի թեորիայի ինքնուրույն մշակումը, վորովնետք այդ թեորիան տալիս ե լոկանդինանուր ղեկավար դրույթը, վորը գործազրվում ե, մասնավորապես, Անդիլիայի վերաբերմաբ այլ կերպ, քան Ֆրանսիայի վերաբերմաբ, Ֆրանսիայի վերաբերմաբ, այլ կերպ, քան Գերմանիայի վերաբերմաբ, Գերմանիայի վերաբերմաբ այլ կերպ, քան Ռուսաստանի վերաբերմաբ:

Դառնանք «յերկու ուղիների» թեորիային: Լենինը վոչ միայն սահմանեց այդ յերկու տեսդենցների պատմական պայքարի պատկերը, այլև նշեց ուռւսական գրականության կախումն այդ պայքարից: Ներքիում մենք կրերենք լենինի դատողություններն այն կախման մասին, վոր ունեն այնպիսի վիթխարի գրական յերեվույթներ, ինչպես Գերցենը, նարոդնիկությունը, լեվ Տոլստոյը, մեր յերկրի պատմությունն առաջ մղող հենց այդ եյական ուժերից: Թեև այդ թեորիան լենինը գարգարել ե հետափորմյան Ռուսաստանի պատմությանը համապատասխան, բայց միենույն ժամանակ նա հսկայական չափով մեզ մտացնում ե ավելի վաղ յերեվույթների ըմբռնմանը, մոտավորապես XVIII դարից սկսած, և թույլ ե տալիս վերլուծելու տակավին չվոչնչացված հին Ռուսաստանի մեզ թշնամի զասակարգերի մեջ նկատվող մի քանի տեսդենցները: Վերջապես լենինյան կոնցեպցիան ահագին լույս ե սփոռում նաև բոլոր մյուս յերկրների վրա (այդ թվում նաև նրանց գրական գարգարման վրա):

Եթերկու ուղիների» թեորիան կարմիր թեղեւ պես անցնումէ

¹ ԼԵՀԻՆ, «Տալանուական» թ. XXVII, ց. 92—93

² Լենին, և եվ Տոլստոյը վորպես ոռւսական հեղափոխության հայելինը (Յերկեր, հ. XII, էջ 331):

³ Լենին հ. XII, էջ 334:

Հենինի վողջ հրապարակախոսական գործունեյության միջով՝ նշվելով դեռևս նքա վաղ ժամանակվա «Ի՞նչ ե «Ժողովրդի բարեկամները» պոլեմիկական յերկում... Առավելապույն ամբողջականությամբ այդ արտահայտվել ե «Սոցիալ-դեմոկրատիայի ազգաբարյին ծրագիրը 1905—1907 թվականների ոռուսական առաջին հեղափոխության մեջ» հողվածում, վորը կենինը գրել ե 1907 թվի վերջերին: «... Պայքարի առանցքն են հանդիսանում ճորտադրական լատիֆունդիաները, վորպես ճորտատիրության ամենացայտուն մարմնացումն ու ամենից ամուր հենարանը Ռուսաստանում: Ապրանքային տնտեսության և կազիտալիզմի զարգումը բացարձակ անխուսափելիությամբ վերջ ե դնում այդ մնացորդներին: Այս տեսակետից Ռուսաստանի առաջ կա բուժուական զարգացման միայն մեկ ուղի: Բայց այդ զարգացման ձեփիրը կարող են յերկյակ լինել: Ճորտատիրության մնացորդները կարող են վոչնչանալ և կալվածատիրական տնտեսությունների վերափոխման ճանապարհով, և կալվածատիրական լատիֆունդիաների վոչնչացման ճանապարհով, այսինքն՝ ոեփորմէնապարհով և հեղափոխության ճանապարհով: Բուժուական զարգացմամբ կարող ե ընթանալ, իր գլուխն ունենալով հետզետե ավելի ու ավելի բուժուական դարձող, շահագործման ճորտադրական պրիորները հետզետե բուժուական պրիորներով փոխարինող խոշոր կալվածատիրական տնտեսությունները, — նա կարող ե ընթանալ նաև, իր գլուխն ունենալով մանր գյուղացիական տնտեսությունները, վորոնք հեղափոխական ճանապարհով հասարակական որգանիզմից հեռացնում են ճորտատիրական լատիֆունդիաների «պալարը» և ապա աղատորին զարգանում են առանց նրանց կապիտալիստական ֆերմերության ճանապարհով: Ուեկտիվորեն հնարավոր բուժուական զարգացման այս յերկու ուղիները մենք կկոչեյինք պրուսական ուղի: Առաջին դեպքում ճորտատիրական կալվածատիրական տնտեսությունը դանդաղորեն վերաճում ե բուժուական, յունկերացին տնտեսության, գյուղացիներին տասնյակ տարիներով դատապարտելով ամենատանջալի շահագործման և ստրկացման, վոչ մեծ քանակությամբ «գրոսսբառեների» («խոշոր գյուղացիների») անջատումով: Յերկրորդ դեպքում կալվածատիրական տնտեսություն չկամ ջախջախվում ե հեղափոխության կողմից, վորը բռնազրավում և մանրացնում ե ֆեռագական կալվածքները: Գյուղացին գերակշռությամբ դեպքում, դասնալով՝ հողագործության բացառիկ գործակալը և ելույթուցիայի ճանապարհով վերածվելով կապիտալիստական ֆերմերի: Առաջին դեպ-

քում եվլոյուցիայի հիմնական բովանդակությունն ե հանդիսանում ճորտատիրության վերաճումը ստրկացման և կապիտալիստական շահագործման՝ ֆեռդատիրական գործության մեջ միանգամայն բացահայտ կերպում հիմնական գործության և նահապետական գյուղացումը վերաճումը բուժուական գործության գործության մեջ միանգամայն տնտեսական պատմության մեջ միանգամայն բացահայտ կերպում յեղանակի պատճառով: Թե՛ մեկը և թե՛ մյուսը պաշտպանում եյին բուժուական տնտեսական զարգացման պայմանները (առանց այդ գիտակցելու), բայց առաջինները՝ այնպիսի բարգացում, վորն ապահովում ե կալվածատիրական տնտեսությունների, կալվածատիրական յեկամուտների, շահագործման կալվածատիրական (ստրկական) պրիորների առավելագույն պահանականումը: Յերկրորդները՝ այնպիսի զարգացման շահերը, վորը մեծագույն, ընդհանրապես կուլտուրայի տվյալ մակարդակի պայմաններում հասրավոր չափերով ապահովի գյուղացիության բարեկեցությունը, կալվածատիրական լատիֆունդիաների վոչնչացումը, շահագործման բոլոր ճորտատիրական և ստրկական պրիորների վոչնչացումը, գյուղացիական ազատ հողատիրության ընումների վոչնչացումը: Ինքնին հասկանալի յերկրորդը յեկեղեցությունը կապիտալիզմի զարգացումն ու արտադրողական ուժերի քումը, շահագործման բոլոր ճորտատիրական և ստրկական պրիորների վոչնչացումը, գյուղացիական ազատ հողատիրության ընումների վոչնչացումը, կալվածատիրական յեկեղեցությունը մարքսիստները, ինչպես նրանց աշխատում ե կարիկատուրային մարքսիստները, ինչպես նրանց աշխատում յին նկարել մարքսիզմի դեմ պայքարող նարողնիկները, կարող յի գյուղացիների 1861 թվի հողազրկումը կապիտալիստական եյին գյուղացիների 1861 թվի հողազրկումը կապիտալիստական նաև յերաշխիք համարել: Ընդհակառակը, նա յերաշխիք զարգացման յերաշխիք համարել: Ընդհակառակը, նա յերաշխիք պահանջնում ե կապիտալիզմի զարգացումը և արտադրողական դանդաղեցնում ե կապիտալիզմի զարգացումը և արտադրողական ուժերի աճումը ոռուսական հողագործության մեջ: Գյուղացիական ուժերի պայքարը ուղղովրդական արտադրության և կալվածատիրական շահերի պայքարը «ժողովրդական արտադրության» և «աշխատանքային սկզբունքի» պայքարը չեր բուժուակացիայի դեմ (ինչպես յերեվակայում եյին և յերեվակայում մեր նարողնիկները), — այն պայքար եր. բուժուական զարգացման մերեկական տիպի համար՝ ընդդեմ նույն բուժուական զարգացման պրուսական ուղղու»¹:

¹ Ենին. «Սոցիալ-դեմոկրատիայի պրաքտիկին ծրագիրը ոռուսական առջին հեղափոխության մեջ» (Յերկեր, հ. XI. էջ 348-350):

Այս տողերը պարունակում են մեթոդոգիական բացառիկ արժեք ունեցող ցուցումներ, վորոնք լուսաբանում են վողջ հետ ռեփորտյան ժամանակների պատմական պրոցեսը: «Գյուղացիական և կալվածատիրական շահերի պայքարը, վորը կարմիր թելի պես անցնում ե Ռուսաստանի վողջ հետոհիքորմյան պատմության միջով և կազմում ե մեր հեղափոխության կարեվորագույն տընտեսական հիմքը, պայքար ե բուրժուական ագրարային եվոլյուցիայի այս կամ այն տիպի համար»¹: Այն հարցը, թե ինչ ուղիով է շարժվելու ռուսական պատմական պրոցեսը—«հոգությամ» ուղիով, թե «ուժորմի» ուղիով—խորապես այժմեյական հարց մնաց ռուսական արդյունաբերական կապիտալիզմի զարգացման վողջ եղությունում և որակարգից հանվեց միմիայն 1917 թվի հոկտեմբերին: Բուրժուական պատմագրությունը ծայրաստիճան իղեալականացրել ե «մեծ ռեֆորմների եպօխան», ճորտատիրոսկան կախման վոչնչացումը, աննալիբերալ և բարեհոգի տոներով մեկնարանելով դեմոկրատական իրավունքների հաղթանակը բռնության կողմնակիցների հանդեպ: Մենշևիկները գյուղացիական ռեֆորմը պատկերացնում եյին իրրեվ ռադիկալ բուրժուազիայի հաղթանակը կալվածատիրերի վրա թե մեկը և թե մյուսը խեղաթյուրում եյին ուժերի ռեալ կոնֆլիկտության, և թե մեկի և թե մյուսի դեմ լենինն ամենավճռական պայքար ե մղում: Յերկու բանակ ե նա վրոշում ռուսական իրականության մեջ—բուրժուականացած ազնվականության բանակը, վորին միանում եր նաև բուրժուազիան—յերկու դասակարգերի բլոկ, վորոնք շահագրգուված եյին գյուղացիության շահագործման շարունակումով և կիսաճորտատիրական ռեֆորմի հետեւանքով շարունակում եյին այդ շահագործումը. Նրա գետ կանգնած ե մյուս բանակը—ճորտ գյուղացիության բանակը, վորը ռեֆորմի հետեւանքով ձեվականորեն ազատագրվել ե կալվածատիրոջ նկատմամբ ունեցած կախումից, բայց վաստոքն այդ կախման մեջ ե գտնվում, հողից զրկված, կիսաճորտատիրական վարձակալությամբ ու ամենաբազմազան աշխատավճարումներով կաշկանդված, և պայքարում եր ճորտատիրության լիակատար ու վերջնական վերացման համար: Այդ յերկու բանակների—շահագործողների և շահագործվողների—պայքարն իշխենից ներկայացնում ե, ըստ լենինի, Ռուսաստանի վողջ հետուիքորմյան պատմության առանցքը:

Լենինի կոնցեպցիան խիստ միասնություն ե հաղորդում մեր յերկրում տեղի ունեցող պատմական պրոցեսին և մեր ներ-

¹ Անհն, նույն անդում, էջ՝ 350:

կան ու ապագան ամուլը կապում ե մեր անցյալին: Մեր գեմոկրատական տենդենցը, վորի գլխավոր հենարանն ե հանդիսացել բաժան-բաժան տղետ գյուղացիությունը, ունեցել ե մի ամբողջ շարք թուլություններ, թեպետ և նա կարողացել ե գիգանտներ առաջադրել մտքի և գրականության բնագավառում: Պրուսական տղիով զարգանալու հնարավորությունը շատ ուժեղ եր, և դա վորոշներ մեր վողջ կուլտուրայի աղքատությունը, վորից բացառություննեն են հանդիսանում միայն առաջին ուղղու հերոսները, վոր միջու փոքրամասնություն են կազմել: Հենց Դերմանիայի ուրինակով մեր յերկիրն ել ստոր յերկչությամբ և դա վաճանանություններով աչքի ընկնող լիբերալիզմ ստեղծեց: Գյուղացիական բուրժուական Ռուսաստանի փոխարեն ստեղծվեց յունկերական-բուրժուական Ռուսաստան:

Բայց հենց զրա հետեւանքով (այս կետում ավելի հստակ վերպավի, քան վորեկն այլ տեղ, բացահայտվում ե լենինի գիալեկտիկական հանձարը) «Ճորտատիրության մնացորդները պայմանավորեցին լայն գյուղացիական շարժումը և այդ շարժումը հեղափոխության «Փորձաքարի» վերածեցին»: Հարց ծագեց. «Յեթե բեկումը չի կարող կտրուկ լինել չի կարող բուրժուական չկինել (քանի վոր կապիտալիզմն անողոք կերպով արշավել ե Ռուսաստանի վրա,—Ա. Է.), ապա զեռես չլուծված ե մնում, թե յերկու շահագրգոված դասակարգերից, կալվածատիրական յեկ գյուղացիական դասակարգեցից վնեն ուղղություն կտան նրան, կվորոշի նրա ձեզը»: Կալվածատիրական-բուրժուական հեղափոխությունն ել ե հնարավոր, բայց նա, ըստ լենինի, «վիճվածք խությունն ել ե հաղթանակի գյուղացիությունը, —ապա սմբնք ցարիզմի հետ հաշիվները կմաքրենք յակորինյան, յեթե կուղեք, պլեբեյական յեղանակով»: Գյուղացիական հեղափոխությունը, չնայած մեծ առաջնորդներ և զեկավարներ գտավ ինտելիգենցիայի շարքերից, շախախմբեց: «Ժամանակակից Ռուսաստանում,—գրում եր լենինը («Սոցիալիզմ և գյուղացիություն»), —վոչ թե յերկու պայքարով ուժերն են լցնում հետուիքիան բովանդակությունը, այլ յերկու տարբ’ ը ու այզափոխության բովանդակությունը, այլ յերկու տարբ’ ը ու այզափոխության պատերազմները,—մեկը ժամանակակից ինքն ակալական-ճորտատիրական կարգերի ընդերքում (այն, վոր նկարագրված ե յերկու ուղիների թեորիայի մեջ,—Ա. Է.), մյուսը՝ ապագա, արդեն իսկ մեր աչքերի առաջ ծնվող բուրժուագենը պատմական կարգերի ընդերքում: Մեկը համաժողովրդական պայքար ե ազատության համար (բուրժուական համարակության ազատության համար), զեմոկը ատիայի համար, այսինքն՝ ժողո-

վըրդի ինքնակալության համար, մյուսը՝ պրոլետարիատի դառակարգային պայքարը բուրժուազիայի դեմ հառարակության սոցիստական կազմակերպման համար»¹:

Մեր յերկրի հեղափոխական պարզացման վերջին տասնամյակների յուրահատկությունը նրանումն է, վոր այդ պատերազմ ներից առաջինը չհասավ իր արդյունքին, նա վերջնականապես կծախջախվեր, յեթե փրկության չհասներ յերկրորդ ռպատերազմի մկիզը: Պրոլետարիատը փաստորեն հանդես յեկավ թե իբրև գյուղացիության հեղեմոն ինքնակալությունից ու ֆեոդալիզմի մնացորդներից լիովին պատագրելու համար և թե իբրև սոցիալիզմի իրացործման համար պայքարող մարտիկ, վորն այդտեսակետից ևս զեկավարում և գյուղացիությանը, նրան ներգրավում և գյուղատնտեսության կոլեկտիվ ձևերի մեջ: Լենինը դըրում եր այս մասին. «Պրոլետարիատի և գյուղացիության հեղափոխական-դեմոկրատական դիկտատուրան, ինչպես աշխարհում ամեն ինչ, ունի իր անցյալն ու ապագան: Նրա անցյալը՝ ինքնակալությունն ե, ճորտատիրությունը, միապետությունը, առանձնաշնորհումները: Այդ անցյալի դեմ մղվող պայքարում, հակահեղափոխության զեմ մղվող պայքարում հնարավոր և պրոլետարիատի և գյուղացիության «կամքի միասնությունը», վորովհետեւ կա շահերի միասնություն: Նրա ապագան՝ պայքարն եւ մասնավոր սեփականության դեմ, վարձու բանվորի պայքարը տիրոջ դեմ, պայքարը սոցիալիզմի համար»²:

Այս յերրակացությունները, վոր պետք ե անի գրականակետն իր համար յերկու ուղիների թերիայից, շափառնց նշանակալի յեն: Հետեւիլով լենինին, վոր ։ Ընդգծեց ազնվականության այն ճորտատիրական մասի ազգեցության զգալիությունը, վորը կարողացել եր արատավորել և խեղաթյուրել առանց այդ ել շափակոր սեփորմները, գրականագետը պարտավոր ե, առաջին, սահմանել այն փաստը, վոր մերձուքորմյան շրջանի ուսուական-գրականության մեջ առկա յէ ճորտատիրության գաղափարախոս գրողների զգալի մի խումբ: Այդ բանակն ինքնին այնքան ել բազմաթիվ չե, բայց նրա մեջ մտնում են այնպիսի գրողներ, ինչպես Սերգեյ Ակսակովը, կալվածատերերի և գյուղացիության փեղալական հարաբերությունների այդ գեղեցկանոցի իդեալականացնողը («Ընտանիկան խրոնիկա»), փեղալական արխտությայի այնպիսի բիզոն, ինչպես Մարկեվչը, այնպիսի հետադիմական դաստակերտային բանաստեղծ, ինչպես Թետը, և մի-

¹ Լենին, հ. VII, եջ՝ 255:

² Նույն, եջ՝ 84:

քանի ուրիշներ: Դա այն մարդկանց բանակն է, վորոնք ժխտում են կապիտալիստական զարգացման վորեվե ուղի, յերազում են նախառեֆորմյան սոցիալական հարաբերություններին վերազառնալու մասին, հետազիմական ճորտատիրական ուստոպիայի պաշտպանների բանակը: Ավելի լայն ազգեցություն եր վայելում նույն բանակի լիբերալ մասը, վորտեղ մտնում են թե բուրժուականացած սկզբանության զրողները և թե բուրժուազիայի ներկայացուցիչները, լեսկովի և Գոնչարովի տիպի: Լենինն անխնա պայքարեց լիբերալների դեմքրատիզմի վերաբերյալ առասպեկտի դեմ, բոլոր միջոցներով մերկացնելով ամեն տեսակ կավելին լինների չափավորությունը, վորոնք կեղծավորաբար նախազգուշացնում եյին հեղափոխական շարժման ավելորդություններից: իսկ իրականության մեջ իրենց ուժեմքը չափով ջուր եյին ածում կառավարական ուսակցիայի չըաղացին: Պրուսական ուղղու կողմնակից ների բանակը 60-ական թվականների ուսուական գրականության մեջ գլխավորում եյին այնպիսի գրողները, ինչպես Տուրգենևը: ինչպես Գոնչարովը, Բայց անշուշտ լիբերալ ուժքորմի զաղափարախոսները չեյին: փոխադրվում բուրժուազի վականական գրականության մեջ մինչև այդ կարգերի գյուղացիան ամենավերջին տարիները: Յեվ վերջապես, ի հակագլուխ ուժքորմի լիբերալ կողմնակիցների, —այնպիսի մի բանակ, վորը պահանջում եր ճորտատիրության լիսակատար վերացումը, ամերիկական ուղղու գրականություն, վոր որեկտիվորեն անդրադարձնում եր ճորտացած գյուղացիության շահերը:

Այսպես ե նշվում շերտագորումը 60-ական թվականների ուսուական գրականության ներսում, այդպես են նրա մեջ բացադարձնության հակասությունները, վորոնք թույլ են տալիս սահմանելու սոցիալական պայքարի ուղիները: Ֆետի Տուրգենևների միջև անվիճելիութեն տարածայնություններ գոյություն ունեն, բայց թե մեկը և թե մյուսը դաշնակիցներ են թյուն ունեն, բայց թե մեկը և այդպիսի զերություն կարգի պայքարությունը կարգացման մասնությունը բարձր այդ պայքարը գործում ե մնում վողջ հետազա ժամանակաների այդ պայքարը գործում ե մնում վողջ հետազա ժամանակաների ընթացքում մինչև Հոկտեմբերյան հեղափոխությունը:

Զարգացման «արուսական ուղղու համար պայքարության բարեիլիտացիային լենինն առանձնապես շատ եր կանության բարեիլիտացիային լենինն առանձնապես շատ բելինսկուն, Թերցենին, Զելինիշևսկուն, նարուդնիկներին նրա տված զնահատականները հակիմ եւ ընդմիջված, բայց զուգորդվելով լենինի վողջ պատմական կոնցեպցիայի հետ, նրանք անվիճելիորեն նշում են գյուղացիությունը:

Թյան համար մղվող պայքարի հիմնական եռապները, վորոնք պետք ե դառնան ոռւսական գրականության պատմության ուղենիքները:

6. Հենիկել ՀԱՅԱՑԲՐՆԵՐԸ ՌՈՒՍԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁԻՆ
ԳՐՈՂՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Յերկբի զարգացման «ամերիկական» ուղղությունը հստեվողական կողմանակիցներ եր համարում լենինը Բելինսկուն և Գերցենին: Ապացուցելով, վոր միայն «սոցիալ-դեմոկրատիան» — ինքնին հասկանալի յէ, իհարկե, բոլշեվիզմը — կարող ե իդեոլոգիական հեգեմոնը լինել այն ամենի, ինչ հեղափոխական ե յերկրութ, նա գրում եր. «...Մենք ուզում ենք մատնանշել միայն, վոր սովորականիցի դերը կարող ե կատարել միայն առաջավոր քերտիայով զեկավագաղ կուսակցությունը»: Իսկ վորպեսզի զեթ փոքր-ինչ կոնկրետ կերպով պատկերացնենք, թե ի՞նչ ե այդ նշանակութ, թող ընթերցողը հիշէ ոռուսական սոցիալ-դեմոկրատիայի այնպիսի նախակարապետների, ինչպիս Գերցենը, Բելինսկիս, Զերնիշիկին և 70 ական թվականների հեղափոխականների փայլուն շեմսկին և այլք առածի այն համաշխարհային նշանակության մականական առաջարկը, թիվ մտածի այժմ ոռուսական գրականությունը, թիվ 1... սին, վոր ստանում ե այժմ ոռուսական գրականությունը, թիվ 1... սակայն այս ել բավական ե՞»¹:

բայց այս ոլլ բազավան է»։
Բելիթնակին Լենինին հետաքրքրում ե նախ և առաջ իրենվ գեմոկրատական մտքի նախագուշակներից մեկը։ «Նրա (Բելինսո կու, — Ա. Լ.) նշանագոր «Նամակը Գոգոլին», վորը տալիս ե Բե լինսկու գրական գործունեյության հանրագումարը, մեկն եր ան ցենզուր դեմոկրատական մամուլի այն լավագույն յերկերից, վո րոնք վիթխարի կենդանի նշանակություն են պահպանել մինչև այժմ ելք²։ Լենինի համար ել Բելինսկին, միանգամայն այս պես, ինչպես ավելի հետագայի հեղափոխական նարոդնիկները, արտահայտիչն ե գյուղացիության սկսված բոլորի և պայքարի։ Քննադատելով „Վեxi“ ժողովական նամում ե. «Բելինսկու նա մակը Գոգոլին, գուշակում ե „Վեxi“-ն, «ինտելիցիանական արա մադրության հրաշունչ ու կլասիկ արտահայտությունն» ե .. «Մեր հրապարակախոսության պատմությունը, Բելինսկուց հետո սկսված՝ կենսական հասկացողության իմաստով — համատարած մղձագանց ե»... Այլպես, այլպես: Ճորտ գյուղացիների տրամա դրությունը ճորտատիրական իրավունքի դեմ, յերեվի, «ինտելի ցինական» տրամադրություն ե: Ռուսական կյանքի վողջ կա գինական» տրամադրություն ե:

¹ ԼԵՆԻՆ. «ԹԱՅ անելու» հ. IV, եջ՝ 38։

³ "Из прошлого рабочей печати в России" т. XVII, стр. 331.

¹ ПЕНИН, „О Вехах“, т. XIV, стр. 219.

ЛЕНИН, „Памяти Г. рцена“. т. XV, стр. 465.

Անցյալի մեծ հեղափոխականի վերաբերյալ հոգվածը, վորը գրված է նրա ծննդյան հարյուրամյակի առթիվ, բացվում է Գեղցենի դասակարգային պատկանելիության սահման և ուղղված նրա վողջ վիթխարի բարդությամբ։ «Գերցենը պատկանում էր անցյալ դարի տուաշխին կեսի աղնվականական, կալված ատիրական հեղափոխականների թվին։ Աղնվականները Ռուսաստանին տվին Բիրոններ և Արակչեյեցներ։ անսահման քանակությամբ Շահրաբած սպաններ, անզգամներ, թզթամոլներ, տոնավաճառների հերոսներ, չնապահներ, կովարաններ, ծեծողներ, պալատանիներ և գեղեցկանոգի Շանհլովներ։ «Յեզ Նրանց միջեւ—գրում եր 14-ի մարդիկ, հերոսների մի ֆալանգ, վորոնք Ռուսությունի և Ռեմի նման սնվել եյին վայրենի գաղանի կաթով։ Դրանք մի տեսակ դյուցազուններ եյին, վոր վոտքից գլուխ կոփված եյին զուտ պողպատից, աջակից ու ազմիկներ, վորոնք գիտ սկցաբար դուրս եյին յեկել բացահայտ կորըստյան, վորպեսի նոր կյանքի համար արթնացնեն յերիտասարդ սերնդին և մաքրեն դահնության ու ստրկամության միջավայրում ծնված զավակներին։ Այդպիսի զավակների թվին եր պատկանում Գերցենը։ Դեկարտիստների ազստամբությունն արթնացրեց և «մաքրեց» նրան։ XIX դարի 40-ական թվականների ճորտատիրական Ռուսաստանում նա կարողացավ յելնել այնպիսի բարձրության վրա, վոր կանգնեց նույն մակարդակին, ինչ իր ժամանակի մեծագույն մտածողները։ Նա յուրացրեց Հեղելի դիալեկտիկան։ Նա հասկացավ, վոր այն իրենից ներկայացնում ե հեղափոխության ալգերան։ Նա Հեղելից ավելի հեռուն գնաց, դեպի մատերիալիզմը, Ֆեյերբախի հետեւից։ «Բնության ուսումնասիրության վերաբերյալ նամակներ»-ից առաջինը—«Եճապիրիա և իդեալիզմ»-ը, վորը գրված է 1844 թվին, մեզ ցույց ե տալիս այնպիսի մի մտածողի, վորը, նույնիսկ այժմ, մի ամբողջ գլխով բարձր ե ժամանակակից անթիվ եմպիրիկ բնախույզներց և ներկայի անհամար՝ իդեալիստ ու կիսաիդեալիստ փիլիսոփաներից։ Գերցենն ընդհուպ մոտեցավ դիալեկտիկական մատերիալիզմի առջև։

Գերցենի սոցիալական անձնավորության մեջ գրական գծերն անխպելի կերպով միայնուսպաւ են բացասական գծերի հետ։ Նա համարյա հասավ դիալեկտիկական մատելիալիզմին, բայց կանգ առավ, չկարողանալով աիրապետել նրա լեթոգին։ Հենց այդ «կանգառումն» ել առաջացրեց Գերցենի հոգեվոր կրախը 1848 թվի հեղափոխության պարտությունից հետո։ Գերցենը թո-

¹ ЛЕНИН, «Памяти Герцена». Соч. т. XV, стр. 464.

ղել եր արդեն Ռուսաստանը և այդ հեղափոխությունը դիտում եր անմիջականորեն։ Նա այն ժամանակ գեմոկրատ եր, հեղափոխական, սոցիալիստ։ Բայց նրա «սոցիալիզմը» պատկանում եր բուրժուական և մանր-բուրժուական սոցիալիզմի՝ 1848 թվի եպոխայում անհամար՝ այն ձեվերի ու տեսակների թվին, վորը վերջնականապես սպանեցին հունիսյան որերը։ Էստ եյության, դա ամենեվին սոցիալիզմ չեր, այլ բարենորի ֆրազա, բարի յերազանք, վորով իր այն ժամանակվա հեղափոխականությունը պարուում եր բուրժուական դեմոկրատիան ինչպես նաև նրա ազգեցությունից չաղատագրված պրոլետարիատը։ Գերցենի հոգեվորը կրախը, նրա խորը սկեպտիցիզմն ու հոգետեսությունը 1848 թվից հետո՝ սոցիալիզմի վերաբերմամբ բուրժուական իլլուզիաների կրախն եր։ Լենինը Գերցենին վերցրել ե նրա ներքին հակասությունների ամբողջ բարդությամբ։ Մեկ կողմից, «Գերցենը ու ուսական ազատ մամուլ ստեղծեց արտասահմանում, — զրանումն եր նրա մեծագույն արժանիքը։ «Պոլյառա զեօձաւ-ն բարձրացրեց դեկարտիստների տրադիցիան։ «Կոլոկոլ»-ը (1857—1867) հաստատուն կանգնեց ի պաշտպանություն գյուղացիների ազատագրման համար։ Ստրկական լությունը խախտվեց։ Մյուս կողմից՝ նրա մեջ ուժեղ են անցյալի ուեակցիաները, վորոնք կնիք են թողել նրա վողջ աշխարհայեցողության վրա։ «Բայց Գերցենը պատկանում եր կալվածատիրական, աղայական միջավայրին։ Նա Ռուսաստանը թողեց 1847 թվին, նա չախսավ հեղափոխական ժողովրդին և չկարողացավ հավատալ նրան։ Այստեղից՝ նրա առղիմումը «վերնախովերին»։ Այստեղից ե՝ նրա անհամար քաղցրավուն նամակները «Կոլոկոլ»-ում—Ալեքսանդր II կախողին, վորը ներկայումս անհնար ե կարդալ առանց նողկանքի։ Զերնիշենվակին, Դոբրոլյությունը, Սերնո-Սոլովյեվիչը, վորոնք ուագնոչին հեղափոխականների նոր սերունդն եյին ներկայացնում, հազար անգամ իրավացի եյին, յերբ Գերցենին կշտամբում եյին դեմոկրատիզմ դեպի լիբերալիզմը կատարած այդ նահանջների համար։ Սակայն Լենինն իսկույն և յեթ անում ե այն վերապահությունը, թե այդ հակասությունների մեջ առաջատար սկզբունքն այնուամենայիլ Գերցենի հեղափոխականությունն եր։ «Սակայն, արդարությունը պահանջում ե ասել, վոր դեմոկրատիզմի և լիբերալիզմի միջև Գերցենի կատարած բոլոր տատանումներով հանգերձ դեմոկրատը նրա մեջ գերազանցում եր»²։ Յեզ լենինն իր այս դատողությունը հաստատում ե մի շարք փայլուն միջբերումներով Գերցենի յերկերից, վորոնց մեջ արտահայտվում ե նրա ատելությունը տիրող ուժիմի հանդեպ, նրա արհամարհանքը կա-

¹ ЛЕНИН, «Памяти Герцена». Соч. т. XV, стр. 465

² Там-же стр. 467.

վելինյան և Տուրգենեվյան տիպի լիբերալների հանգեցք. Նա զայրույթով բողոքում ե լիբերալների ցանկության դեմ՝ քսվելու Գերցենին, գովարանելու նրա միջ այն՝ ինչ Մույլ ե, լոռության մատնելու այն՝ ինչ ուժեղ ե, և Գերցենի մասին իր վոգեշունչ խոսքի վերջում նա տիտանական վարպետությամբ ու հափշտակիչ ուժով գծում ե վոյջ՝ շարժման պատկերը՝ ազնվականական հեղափոխության ակզբից մինչև պրոլետարական հեղափոխության սկիզբը: «Մեծարելով Գերցենին, մենք հստակ կերպով տեսնում ենք յերեք սելունդ, յերեք դասակարգ, վոր գործել են ուստական հեղափոխության մեջ: Նախ՝ ազնվականները և կալվածատերերը, գեկարեխստները և Գերցենը: Նեղ ե այդ հեղափոխականների շրջանակը: Սորսափելի հեռու յեն նրանք ժողովրդից Բայց նրանց գործը չի կորել: Խեկարեխստները զարթնացրին Գերցենին: Գերցենը հեղափոխական ագիտացիա ծավալից: Նրանը ընդառաջեցին, ընդարձակեցին, ամրացրին, կոփեցին ու ազնոչին հեղափոխականները, սկսած Զերնիշեվսկուց մինչև «Նարոգնայա վոյա»: յի հերոսները: Ավելի լայնացավ մարտիկների շրջանակը, ավելի սերտ գարձավ նրանց կապը ժողովրդի հետ: «Ապագա մըր ըիկի յերիտասարդ շտուրմաններ»—այդպես եր կոչում նրանց Գերցենը: Բայց զա գենես բուն մրրիկը չեր: Մըրիկը—դա իրենց մասսաների շարժումն ե: Պրոլետարիատը, ալդ միակ մինչև վերջը հեղափոխական գանձակարգը, նրանց գլուխը բարձրացավ և առաջին անգամ բացահայտ հեղափոխական պայքարի հանեց միւլունավոր գյուղացիներին: Մըրիկի առաջին գրու 1905 թվին եր Հաջորդը սկսում ե ամել մեր աշքերի առաջը¹:

Լենինի մեծ համակրանքն եյին վայելում նաև Նեկրասովն ու Սալտիկով-Շչեգրինը, անցյալի այդ յերկու գրողները, վորոնք, Գերցենի նման, յելել եյին ազնվականությունից, բայց շատ ավելի սերտորին միացել «ամերիկյան ուղու» համար մարտընչողների շարքերին: Իր կենսագրությամբ Նեկրասովը շատ խայտաճամուկ անձնավորություն ե: ծագումով՝ ազնվական, իր յերիտասարդության նշանակալի մի շրջանում՝ ինտելիգենտ պրոլետար, իր ժուրնալահարաբակչական պրակտիկայով՝ շատ բանով ներկայացուցիչը բուշոր բուրժուական պրիուների: Այստեղ շատ կարելի յե կիտել ամեն տեսակ հոգեբանություն, և մենք յերեք չենք ասում, վոր Նեկրասովի անձնավորության ձեմավորման և արգեն իսկ ձեմավորմած անձնավորության այն հակասությունների մանրամասն քննությունը, վորը Լենինը բնակ

¹ ЛЕНИН, «Памяти Герцена», Соч. т XV, Стр. 468.

չի ժխտում և վորը նույնիսկ ընդգծում ե,—չունի վոչ մի նշանակություն, Բայց այս բոլորը Լենինի աշքում յերկրորդական են: Նրա համար առաջին պանի վրա յե գանգում այն, վոր նեկրասովը, ինչպիս և Սալտիկովը, զյուղացիության շահերի արտահայտիչներն են, վոր իրենց մեծ տաղանդը նրանք ծավալել, սրբ, ոգտագործել են ուստական հեղափոխության զարգացման, «ամերիկյան ուղու» պաշտպանության համար:

Թե Նեկրասովին և թե Սալտիկով-Շչեգրինին լենինը բարձր եր գնահատում իրեկ ճորտաթիրական նուսաստանի դիմակը զերծողների: «Դեռ Նեկրասովը և Սալտիկովը, —դրում եր նա «Կոմ Գեյդենի հիշատակին» հոդվածում, —ուստական հասարակությանը սովորեցրել են ճորտատերեր կարգածատիրոջ կովկածքաված արտաքինի տակ տարբերել նրա հափշտակողական շահերը, սովորեցրել են ատել նման տիպերի յերեսպաշտությունն ու անհոգիությունը, իսկ ժամանակակից սուսական ինտելիգենտը, վորն իրեն կարծում ե կաշետական կուսակցությանը կամ կազետական սրբանյակներին պատկանող դիմոկրատական ժարանգության պահպանողը, ժողովրդին գյաղացություն ե սովորեցնում և հիանում անկուսակցական դիմոկրատի իր անաշառությամբ: Համարյա ավելի զգիւի տեսաբան, քան Դուբասովի և Սոլիպինի սիրազգործությունների տեսարանը...²: Նեկրասովի ստեղծագործության վրա Լենինը հնիվում եր նաև ժամանակակից լիբերալների դիմ մզած պայքարում: «Խնդիրը հեռավոր անցյալին ե վերաբերում: Յեկ միւլունույն ժամանակ լիբերալների («արտաքուստ նաև հոգով չինովնիկների») այն ժամանակի ու ներկայի վերաբերմունքը դասակարգային պայքարի հանդեպ մինույն կարգի յերեվույթ ե»³: Կամ իր յերգիծանքով ել ավելի ուժեղ մի մեջերում: «Մի արշավանք ևս դեմոկրատիայի վրա» հոգվածից, «Առանձնապիս անհանդուրժելի յե լինում տնօնել, թե ինչպիս Շչեպետի, Սարուվեյի, Գրեգիսկուլի, իզգոյեվի և այլ կագետների տիպի սուբեկտուներ բոնում են Նեկրասովի, Շչեպինի և մյուսների փեշերից: Նեկրասովը, առ ձնապիս թույլ լինելով, տատանվում եր Զերնիշեվսկու և լիբերալների միջև, բայց նրա ամրով համակրանքը Զերնիշեվսկու կողմն եր: Նեկրասովը նույն անձնական թույլության պատճառով մեղանչում եր լիբերալ հաճոյակատարության նոթերով, բայց ինքն ել դառնորմն

¹ Լենին, հ. XII, եջ 9:

² ЛЕНИН, «Либеральное подкрашивание крепостничества», т. XVI, стр. 339.

վողբում եր իր «: Եղքերը» և հրապարակով զդում նրանց համար.

Не торговал я лирою, но бывало,
Когда грозил неумолимый рок,
У лиры звук НЕВЕРНЫЙ исторгала
Моя рука...¹

«Սխալ հնչյան»—ահա այդպես եր կոչում ինքը Նեկրասովն իր լիբերալ—հաճոյակատար մեղքերը: Իսկ Շնեդրինն անխնա ծաղրում եր լիբերալներին և ընդմիշտ խարանում նրանց՝ «ստորությանը համապատասխան» փորմուլայով²: Այս ցիտատը չափազանց ցայտուն կերպով բնութագրում է թէ Նեկրարինին իրքն Զերնիշեվսկու գլխավորած հեղափոխական գյուղացիական դեմոկրատիայի դաշնակիցների, իրքն բուրժուազ-նվականական լիբերալների ամենակատաղի թշնամիների, այս սինքն՝ ողտվելով Լենինի փորմուլայից, իրքն «ամերիկական ուղու կողմնակիցների»:

Սալտիկով-Շնեդրինը ծագում եր խոշոր ազնվականական տոհմից, ցարական խոշոր չինովնիկ եր, բայց այդ ամենը ջնջվում է այն հոյակապ փաստով, վոր Սալտիկովը այլող ատելությամբ և սուր արհամարհանքով եր տոգորված ճորտատիրական իրավունքի, ցարիկամի, բայրուկրատիայի նկատմամբ, վոր նա այդ զգացումները փոխազրել եր նաև բոլոր լիբերալ շաղակրատների նկատմամբ, վոր նա ամենախորը հարգանք եր զգում հեղափոխականների նըկատմամբ և վոր ոռուսական իրականության իր հանճարեղ պատկերների մեջ նա անխնա կերպով ու չգերազանցված դիպուկությամբ պատկերացնում եր այդ իրականությունը, խարանում նրա ախտերը և պայքարի կոչում նրա գետ:

Սալտիկով-Շնեդրինը Լենինի ամենասիրելի գրողներից մեկն եր: Այդ մասին են խոսում մեմուարիստների միաբերան վկայությունները: Վոչ վոքից լենինն այնքան համախ չեր ոգտվում եր կրքոտ հոդվածների համար իրքն բելկետրիստական փայլուն լուսաբանությունների աղբյուրի, վորքան հենց Սալտիկովից:

¹ Յես չեյք ծախու հանում քնարս, բայց պատահում եր,
Յեթե սպանում եր անողօք հակատագիրը,

Թարքից Սիսլ Հազըն եր իլուս,
Իմ ձեռքը...

² ЛЕНИН. „Еще один поход на демократию“ т. XVI, стр. 132-133.

Այեր ջնիցս սեղբերումներ եր կատարում նա նույնիսկ այնպիսի թվում ե, հույժ հետազոտական աշխատություններում, ինչպես և Կապիտալիզմի զարգացումը Ռուսաստանում» կամ «Ազրացային հարցը և Մարքսի քննադատները»: «Առանց այդպիսի մի ինդիր հեղեղացան դիմելիստիկայի մատերիալիստական մեկնաբանությունը.—Ա.Լ.) իրեն առաջադրելու և այն սիստեմատիկ կերպով կատարելու, մատերիալիզմը չի կարող մարտնչող մատերիալիզմ լինել: Նա կմնա, գործադրելով Շնեդրինյան արտահայտությունը, վոչ այնքան մարտնչող, վորքան մարտնչելիս¹: «Ի՞նչպիս մարդկանց սիրաց չի խառնում այսպիսի—գործածում եմ Շնեդրինյան արտահայտությունը—լեզվային պոռնկությունից²:

Լենինի յերկերի եներում հանդես են բերվում Շնեդրինի գրեթե բոլոր հերոսներն իրենց քաղաքական նոր կերպարանքներով: Այստեղ մենք հանդիպում ենք և՛ լիբերալ յեղանակով ճոռումաբանող պոմպադուրներին, և՛ սև հարյուրյակային համոզմունքների տեր ականավոր պաշտոնյաներին, և՛ մանր քաղենի դուրս յեկած իդեալիստ կարասին, և՛ գերիմաստուն խարակաձևական, և՛ ընկճած ու ձնշված գեղջուկ կոնյակային: Պատկերների այս գալերեան փակ-մարդկանց գեղջուկ կոնյակային: Գորովյակային: Պատկերների այս գալերեան փակակապ վերճախոս կերպարանքով: Առանձնապես հաճույքով և իրշատակում լենինը Շնեդրինի իրուղուշկային: «Սա այն իուրուշկան ե, վորն իր ճորտատիրական համակարանքներն ու կապերն ոգտագործում ե բանվորներին և գյուղացիներին խարելու համար, ի պաշտպանություն կուլակից ու վաշխառույից՝ «տնտեսապես թույլին պահպանելու» և նրա վրա «ինամակալելու» արտաքինի տակ գործադրելով այնպիսի միջոցառումներ, վորոնք աշխատավորներին իջեցնում են «ստորապեմիկի» աստիճանին, նրանց ամրողջապես հանձնելով ճորտատեր-կալվածատիրոջ ձեռքը և դրանով առավել ևս անպաշտպան դարձնելով նրանց բուրժուազիայի հանդեպ³: Կալվածատեր-ճորտատիրոջ այդ չարագուշակ պատկերը լենինն առանձնապես հաճախականի յերերում: 1905 թվի հեղափոխության ճնշման և ազնվականականի հաղթանակի եագոխայում կենինը բացականական ուեակցիայի հաղթանակի եագոխայում կենինը բացականական չում և. «Ա.Խոսոս, վոր Շնեդրինը չապեց մինչև ոուսական «մեծ» հեղափոխությունը: Նա, հավանաբար, նոր զլույն կավելացներ «Պարոնայք Գորովյականերին», նա կպատկերացներ իրուղուշկային, վորը հանգստացնում ե խոշտանգված, ծեծված, քաղցած, ատրկացված մուժիկին:—դու բարելավում ես սպասում: Դու հիա-

¹ ЛЕНИН. «О значении воинствующего материализма» т. XXVI стр. 188.

² ЛЕНИН, т. XV, стр. 886.

³ ЛЕНИН. «Что такое «друзья народа»..» т. I, стр. 188.

и физикальд ես քաղցի, ժողովրդի գնդակոծման, խարազանի և ստրակի վրա հիմնված կարգերի մեջ փրփոխության բացակայությամբ։ Դու գանդատվութեա «փաստերի բացակայությունից թերախամուռ Բայց չե՞ վոր հենց փաստերի այդ բացակայությունը մեծագույն կարելություն ունեցող փաստ եւ Զե՞ վոր քո կամքի միջամտության գիտակցական արդյունքն է այդ, վոր լիդալներն առաջվա պես տիրություն են անում, վոր մուժիկ ները հանգիստ պառկում են խարազանի տակ, առանց անձնատուր լինելու «պայքարի պողպահի», վնասակար յերազներին»¹։

Մեր բերած քաղվածքները հիանալի որինակ են այն բանի, թե ինչպես լենինը կարողանում եր իր հրապարակախոսության մեջ ոգտագործել գեղարվեստական գրականության պատշերները։ Նրա յերկերի մեջ մենք ահապին քանակությամբ գրական մեջբերումներ ենք գտնում Տուրգենևից, Գոգովից, Գրիբոյեդովից, Կրիլովից, Նարոդնիկներից, Զեխովից և ուժիներից։ Իրանց մեջ Սալտիկովին եպատկանում առաջին տեղը, և այդ, ինքնին հասկանալի յե, ամբողջապես պետք ե բացատրել «ամերիկական ուղու» համար աղայքարող այդ ամենաականափոր մարտիկի ստեղծագործության յերգիծական սրությամբ։

Առանձնապես մեծ եր լենինի համակրանքը Զերնիշեվսկունկամբ, այդ հրապարակախոսի, վորից նույնպես նա բազմիցս մեջբերումներ և կատարել ընթացիկ քաղաքական թեմաներ շոշափող իր յերկերի մեջ։ «Մենք հիշում ենք, ինչպես կես զարդարության մեջ ամենք վելիկուսական դեմոկրատ Զերնիշեվսկին, իր կյանքը նվիրելով հեղափոխության զործին, առում եր. «փողոք մելի ազգ, ստրուկների ազգ; վերից վար ստրոկներ են բոլորը»։ Բացահայտ և թագունք վելիկուսատրուկները (ստրուկներ՝ ցարական միապետության նկատմամբ) չեն սիրում հիշատակել այս խոսքերի մասին։ Իսկ մեր կարծիքով, դրանք իսկական հայրենասիրության խոսքեր եյին ...»²։ «Ենյեեմանի կամ, վոր գրեթե նույնն ե, Մարտովի յերանինի ժամանակակից ևսոցիալ-գեռ սոկատներին նույնպես զդվանք են պատճառում խորհուրդները, նրանց նույնպես ձգում ե դեպի բուրժուական վայելու պարլամենտը կամ սահմանադիր ժողովը, ինչպես Տուրգենևին 60 տարի սրանից առաջ ձգում եր դեպի չափավոր միապետական և ազնվական սահմանադրությունը, ինչպես նրան զգվեցնում եր Դորոլյուրովի և Զերինիշեվսկունքը»³, «Պատ-

¹ ЛЕНИН. «Тот же стоящая пошлость или капитализующие эсеры», т. XI, стр. 158.

² ЛЕНИН, „О национальной гордости великороссов“, т. XVII, стр. 81.
ЛЕНИН, „Очередные задачи советской власти“ т. XXII, стр. 467.

մական գործունեությունը Նիվսկի պրոսպեկտի մայթը չե»—ասում եր ոռուսական մեծ հեղափոխական Զերնիշեվսկին։ Ով «թույլ ե տալիս» պրոլետարիատի հեղափոխությունը լոկ «այն պայմանով», վոր այն ընթանա թեթև ու սահուն, վոր մեկ անգամից լինի զանգան յերկրների պրոլետարների միացյալ գործողություն, վոր հեղափոխության ճանապարհը լինի լայն, ազատ, ուղիղ, վոր կարիք վինի ժամանակ առ ժամանակ, դեպի հաղթանակ գնալով, ամենածանը զոհել տալ, «նստած մնալ պաշարված ամրոցում կամ գնալ նեղ, անանց, վորուալույտ ու վտանգավոր լիոնային կածան-ներով,—նա հեղափոխական չե, նա իրեն չի ազատագրել բուրժուական ինտելեկտունցիսի պեղանտությունից, նա զործնականում շարունակ գլուրվելիս կլինի հականեղափոխական բուրժուականի բանայի բանակը, ինչպես մեր աշ եսերները, մենշեվիկները և անգամ (թեպետ և ավելի սակավ) ձախ եսերները»¹։

Այս քաղվածքներին—զրանք հետ ե բազմացնել—անհրաժեշտ ե կցւ և Կ. Կրուպսկայայի վկայությունը այն չափազանց դրա կան վերաբերունքի մասին, վոր ուներ լենինը Զերնիշեվսկու կան վերաբերութիւնի նկատմամբ։ «Նա սիրում եր Զերնիշեվսկու «Ի՞նչ քելետրիստիկայի նկատմամբ»։ Նա սիրում եր Զերնիշեվսկու կան վերաբերութիւնի նկատմամբ։ Վերաբերությամբ նա կազում մենել վեպը, չնայած նրա սակավ գեղարվեստական, միամիտ ձեռնել վեպը, Յես զարմացած եյի, ինչպիսի ուշաղրությամբ նա կազում մեր այդ վեպը և ինչպիսի ամենանուրը գծեր, վոր կան այդ վեպում, նա նշում եր»²։

Վոչ մի տարակույս չկա այն մասին, վոր Զերնիշեվսկունկամբ լենինի տածած համակրանքի մեջ կար յերկու հանունկատամբ լենինի տածած համակրանքի յուրատեսակ ժամանգականություն, վոր Հարեկ հեղափոխականների յուրատեսակ ժամանիշեվսկուն իրենեվ մարքսիզմի ամենառաջգուազ նախալարապետներից մեկի։ «Զերնիշեվսկին մեր վարակեց իր անհաշտությամբ՝ հանդեպ լիբերալիզմը» լի-քերալ ֆրազների, լիբերալիզմի վեղջ զիրքի վեղջ զիրքի նկատմամբ անվատահությունը կարմիր թելի պես անցնում ե լենինի վողջ զործունեցիւթյան միջոց։ Յեթե վերցնենք սիրերյան աքսորը, բողոքը յության ամենա կադեսաների հետ, մենք կտեսնենք, վոր Վլադիմիր Իլյչը նույն անհաջող գիծն եր բոնում, ինչ ըրնել եր Զերնիշեվսկին լի-քերալների նկատմամբ, վորոնք դափանացին գյուղս ցիությանը

¹ ЛЕНИН, «Письмо к американским рабочим», т. ХХIII, стр. 183.

² Н. Е. КРУПСКАЯ. Воспоминания о Ленине 1931 г. стр. 187.

1861 թվի ոեֆորմի ժամանակ... Տալով [80-ական թվականները՝
բուռժուականացած, ցարիզմի հետ հաշոված նախողնիկության-
բուրժուականիքուալ դեմոկրատիզմի գնահատականը, լենինը նրան-
հակադրում եր հեղափոխական մարքսիզմի դեմոկրատիզմը։ Զեր-
նիշեպսկին տվեց գոյություն ունեցող կարգերի դեմ անհաշտ պայ-
քար մղելու որբնակը, պայքար, վորտեղ դեմոկրատիզմն անխղիլ-
կերպով կապված եր սոցիալիզմի համար պայքարելու հետ։^{1:}
Հանձին Զերնիշեպսկու՝ լենինը մեծարում եր՝ խարված գյուղա-
ցիության շահերի համար պայքարող ամենահամառ ու ամենա-
պանծալի մարտիկներից մեկին, և պատահական չե, վոր իր վար-
ժամանակվա հրապարակախոսական աշխատության մեջ նա գյու-
ղացիական ոեֆորմի իմաստը բաց և անուամ Զերնիշեպսկու «Պրօ-
լոց և պրօլոց» վեպի հերոս Վոլգինի բերանով, վորի բերանը
Զերնիշեպսկին դրել եր իր մտքերը^{2:}

Զափազանց բարձր եր նաև 60—70-ական թվականների ոռուսական նարողիկներին լենինի տված գնահատականը: Այդ գնահատականն ավելի դրական եր, քան կ. Տոլստոյին տված գնահատականը, վորովհետև նստրովնիկները, արտահայտելով նույն պյուղական իզձերը, կանգնած երին այն ժամանակվա հասարակության ձախ թեքությամբ: Սակայն դա չեր խանգարում է ենթերե նեխու այդ յերկու մեծ հեղափոխական դեմոկրատների յերկերի յերկուրյան այն տասինանքը, վորք չեր կարող նրանց յուրահատուկ լինել, վորովհետեւ առանց պատմական յերկվության կարող ելինել միմիայն պրոլետարիատի տեսակետը, իսկ գեղարվեստական գրականությունը:

յան ընութագրությունից մինք կտեսնենք ստորև, վոր գյուղացիությունն իր գիտակցությամբ ամբողջապես հեղափոխական էքսպարտի բնափառ գործառականությունները:

Նարողնիկները գյուղացիության առաջնորդներ - յ իմաստով, վոր նրանք կարողացան իրենց լավագույն եպօխա-
յում, նախքան իրենց լեզաւացումն ու գոհեկացումը, վորպիսին
սկսվեց արգեն Միխայլովսկու հետ միասին, — գյուղացիության
շահերը ներկայացնել անհամեմատ ավելի զուած ձեզով, քան Լեվ
Տոլստոյը: Նարողնիկները գյուղացիության հեղափոխական-դե-
մոկրատական ներկայացուցիչներն եյին: Միխայլովսկու մասին
զրած հոդվածում Լենինը տալիս և նարոդնիկների ընդհանուրը
բնութագրությունը: Այդ բնութագրությունից, վորը մանք կըե-
րենք ստորեկ, յերեվում ե, վոր Միխայլովսկին արգեն նարոդ-
իկի անկումային տիպ եր, վոր անհամեմատ տեղի յեր տալիս
նիկի անկումային տիպ եր, վոր անհամեմատ տեղի յեր տալիս

¹ Н. К. Крупская. Воспоминания о Ленине, 1931 г., бг 182.

² ЛЕНИН, «Что такое «друзья народа»... т. I, стр. 178-180.

դիկ նրա միջավայրից և այն մարդիկ, վորոնք համակրանքով լեցուն եյին նրա ծանր զրության նկատմամբ, այսպես կոչված ռադղոչինները—գլխավորապես՝ ուսանող յերիտասարդությունը, ուսուցիչները և ինտելիգենցիայի մյուս ներկայացուցիչները—աշխատում եյին լուսավորել և արթնացնել գյուղացիական քնած մասսաներին։ Բուրժուա-դեմոկրատական շարժման մէջ Միխայլովսկու պատմական մեծ ծառայությունը Ռուսաստանի ազտատրման ոգտին՝ այս եր, վոր նա ջերմորեն համակրում եր գյուղացիների ճնշված դրությանը, յեռանդով ոյ օյցարում եր ձորտատիրական ճնշման բոլոր և ամեն տեսակ զրությունների դեմ, ինքայլ բացահայտ մամալում պաշտպանում եր թեկուզ և ակնարկներով—համակրանքն ու հարգանքն «ընդհատակի» նկատմամբ, վորտեղ գործում եյին ամանահետեւզողական և վճռական ռազնոչին դեմոկրատները, և նույնիսկ ինքն եր ոգում այդ ընդհատակին։¹

Լավագույն նարոգնիկները, Զերնիշեվսկու և Դոբրոլյուբովի տիպի հեղափոխականները, Ուսպենսկու և Սալտիկովի տիպի գրողները դեմոկրատական հեղափոխության անշեղ ու անհաշտ կողմաներն եյին։ Սակայն այդ չեր նշանակում, թե, լինելով ամենից ավելի հետեւզողական արտահայտիչները մասսայական գյուղացիության բուն շահերի, վորպիսիք կարող եյին այն ժամանակ գոյություն ունենալ, նրանք չընկան ամենալուրջ մարդությունների մեջ։ Նախ և առաջ նրանք իդեալականացնում եյին գյուղացիությանը, հաճախ չհասկանալով նրա մեջ թագնված ներքին հակասությունները։ Նրանք չեյին հասկանում նաև այն, վոր զուտ գյուղացիական հողի վրա հնարավոր և միայն բուժուական հեղափոխություն, թեկուզ և խիստ վճռական, խիստ «պլեբեյական»։ Նրանք աշխատում եյին գյուղացիության վկին փաթաթել համայնքային սոցիալիզմը։ Ինքնին հասկանալի յե, ինչպիս բազմից նշել և լենինը, այդ սոցիալիզմը չեր կարող միանգամայն ուսուպիտական չլինել իր իրազործելիության տեսակից և չեր կարող միևնույն ժամանակ կիսատապատ, տարտամ Ալինել բուն իսկ բնույթով։ Լենինն այդ տեսակետից համակրանքով և մեջբերումներ անում առաջին ուսուական մարքսիստներից մեկից՝ Ի. Ա. Գուրեվիչից։ «Յական թվականների նառըողնիկը,—շատ շեշտակիորեն ասում ե Գուրեվիչը.—վոչ մի պատկերացում չուներ հենց գյուղացիության ներսում յեղած պատակարային հակամարտության մասին, այդ անտագոնիզմը սահմանափակելով բացառապես կուլտ կամ պորտալույթ «շահագոր-

ժողի» և նրա զոհի՝ կոմունիստական վոգով տոգորված գյուղացու հարաբերություններով։ Դեր Ուսպենսկին առանձին երկանքնած իր սկեպտիցիզով, հեղնական ժպիտով պատասխանելով ընդհանուր իլլյուզիային։ Դյուղացիությանը հիմանալի հանաչելով և իր վիթխարի արտիստական տաղանգով, վորը թափանցում եր յերեվույթների բուն եյության մեջ, նա չեր կարող չտեսնել, վոր ինդիվիդուալիզմը դարձել և վոչ միայն վաշինուայի և պարտապանի, այլև առնասարակ գյուղացիների միջև յեղած տնտեսական հարաբերությունների հիմքը»²։

Ուսպենսկուն լենինն առանձին սիրով եր վերաբերումն «Կապիտալիզմի զարգացումը Ռուսաստանում» աշխատության մեջ կովկասի բնութագրությունը տրվում և այդ նարունիկի ակնարկների մեջբերումով։ «Այս յերկիրը, վորը հետուեֆորմյան շըբանի սկզբում թույլ եր բնակված կամ բնակված եր համաշխարհային տնտեսությունից և նույնիսկ պատմությունից մեկուսի կանգնած լեռնականներով, դարձել և նավթարդյունաբերողների, գինուու առեվտրականների, ցորենի ու ծխախոտի ֆարբիկանտների յերկիր, և պարոն Կուպոնը հապարտ լեռնականին նրա բանաստեղծական ազգային զգեստի փոխարեն անխիղմ կերպով հազցնում և յերկոպական լակերի զգեստը»³։

Ուսպենսկու յերկերից վերցված մի շարք պատկերներ ապահում են լենինյան հրապարակախոսության մեջ։—«Կուպոնի հերոսները»⁴, վոստիկանական պահակ Միմբերցովն իր «քաշել և բաց վթողներ»⁵ խորհրդանշանով, «Խվան նեպոմոնյաշչինները»⁶ և այլն։

Լենինը բազմից նշել ե, վոր Ուսպենսկին վոչ միայն մյուս, ամենից ավելի ուղղիկալ նարունիկների հետ միասին հետեւզողական գեմոկրատական հեղափոխական եր, այլև նա, Զլատովրատուկու տիպի նարունիկներից տարբեր, վորոնք աշխատում եյին ի սեր իրենց իդաերի՝ գյուղացիությանը «պատրաստել հատուկ նարունիկական սոուսի համար,—հիանալի տարբերում եր գյուղի շնրավորումը և վոչ միայն հասկանում եր գյուղական կուլտակի բուլոր հատկությունները, այլև մեծագույն թախիծով, վորը նըրան հետագայում անձնական աղետի հասցեց, արձանագրում եր գյուղացիության հոծ մասսայի մանր-սեփականատիրական տեհնողենները և այդ տեսակետից ավելի բարձր եր կանգնում նարունիկությունից, քայլքայում եր նրա լլլյուզիանները, դժբախտաբար

¹ Լենին, Շինչ են օժողովով բարեկամները, հ. 1, եջ՝ 157—158.

² Լենին, Յերկեր, հ. III, եջ՝ 464։

³ Լենին, Յերկեր, հ. IX, եջ՝ 31։

⁴ Լենին, Յերկեր, հ. XVIII, եջ՝ 448։

⁵ Լենին, Յերկեր, հ. XXVII, եջ՝ 171։

շտեսնելով այն նոր ուղիները, այն «փրկությունը», վոր միջակ և չքափոր դյուղացիությանը կարող եր բերել պրոլետարիատը։ Ուսպենսկու բնութագրության հիմքում դրված և անդրադարձման նույն թերթիան, վորը, ինչպես կտեսնենք ներքեվում, կիրառված և կեզ Տոլստոյի վերաբերյալ բոլոր հոգվածներում։

Բնութագրելով Ուսպենսկուն, կենինը կրկնում և նույն պրիուր, վորը, ինչպես կտեսնենք այժմ, կիրառված և Տոլստոյի նկատմամբ։ Պեխանովի համար, վորը նույնպես դրել և Գլ. Ուսպենսկու մասին,—վերջինս նախ և առաջ մանր-բուրժուական ինտելիգենտ և Այս անձնական ծագումը—ինքնին, թերեւ, ինտելիգենտ Ուսպենսկու հետաքրքիր ուղի դեպի գյուղացիությունը— կենինն իր ընդհանուր հողվածների մեջ (նա Գլ. Ուսպենսկուն համար հողված չեն նվիրել), կարելի յե ասել, անտեսում և Նրա համար այդ չե կարեվոր։ Նրա համար գերիշխող և հանդիսանում այն փաստը, վոր Ուսպենսկին ամբողջ եյությամբ կողմնակից եղարգացման «ամերիկական ուղուն», վոր նա սուբեկտիվորեն միանգամայն ազնվությամբ համեմում և այն սոցիալիստական ուստոպիզմով և վոր դրանից բացի—դա արդեն Ուսպենսկու այն գիծն և, վորը նրան առանձնացնում և նրա զինակիցների մեջ— նա վարակված և այն սկեպտիկզմով նարոդնիկության նկատմամբ, վորը վոր կես հոյակապ անցում կծառայեր դեպի մարքսիզմը, յեթե Ուսպենսկին ապրեր սինչե համապատասխան եալուսան իհարկե, այստեղ ևս չի կարելի չնշել Ուսպենսկու վիթխարի տաղանդը։ տաղանդ, վորը նույնպես վերջ ի վերջո հանգում և ազնվության, անողոքության, կրքի, թարմության, դիտողականության և այլն։

Մենք ամենեվին չենք ուզում ասել, թե Ուսպենսկու պրոբլեմն ընդհանուր առմամբ սպառված և կենինի կողմից։ Նա առաջինը չարաբար կծիծաղեր նման «ծույլ» պնդման վրա։ Այստեղ, ինչպես և ամենուրեք գրականագիտության բնագավառում, վիթխարի աշխատանք կա կատարելու։ բայց այդ աշխատանքը կարող և կատարվել միմիայն լենինյան ցուցումների հիման վրա։

Բայց ամենից ավելի կենինն ուզագրություն և դարձրել և Տոլստոյի ստեղծագործությանը ի՞նչն և զարմանալին էենինի մոտեցման մեջ՝ «ուսաւական յերկրի մեծ գրողին»։ Մենք քիչ հետազոտություններ չունենք Տոլստոյի մասին, վորոնք պատկանում են մարքսիստների գրչին և գրվել են կենինի հողվածներից առաջ ու հետո։ Նրանց մեջ կան այնպիսի արժեքավոր յերկեր, ինչպես Պեխանովի հողվածները։ Այդ բոլոր հետազոտողները Տոլստոյին մոտեցել են, իհարկե, դասակարգային տեսակետով։ Բայց,

Բնչակես են նրանք հասկացել այդ դասակարգային տեսակետը։ Նրանք Տոլստոյի մեջ տեսնում եյին նախ և առաջ արխտողիրատական աղնվականության ներկայացուցչին և աշխատում եյին տոլստոյականությունը բղխեցնել բացառապես աղնվականական քայլքայման ու կապիտալի գրո՞ի հանդեպ աղնվականական ուսակցիայի պայմաններից, Տոլստոյի «մուժիկայնությունը» նրանց համար մի տեսակ պարզամտություն եր, առաջին պաշտպանողական գծի, այսինքն դաստակերտային կուլտուրայի և կալվածատերերի դասակարգի սոցիալական ղեկավարության պաշտպանությունից հրաժարվելու հարկադրված աղնվականության պաշտպանի յուրատեսակ, վաղորոք պատրաստված դիրք։ Ի հարկե, այս ամենի մեջ քիչ չե ճշմարտության մասնիկը Այդպիսի տեսակետը շատ ավելի բարձր ե, քան Տոլստոյին ու տոլստոյականությունը «մարդկային խոճի շարժումով» բացարկելու կամ զրանք բացառիկ անձնական հանձարեղության արդյունք հայտարարելու կամ, ինչպես փորձում եյին անել վերջին տարիներս փորձալ սոները, Տոլստոյի ստեղծագործությունը նրան ժամանակակից զրական կյանքի ձևական ու կենցաղային պայմաններից բղխեցնելու փորձը։ Բայց այս համեմատաբար ձիշտ տեսակետն ել գդգույն ու աղոտ և ներկայանում, յեթե այն համեմատում ես կենինի համձարել վել ու ծության հետ։ Լենինի շնորհիվ Տոլստոյը վոչ միայն չգաղաքեց մեղ համար լինել աղնվականության ծիլը, այլ, իր այդ հատկությունը պահելով իրեւ քիչ լուրջ յելակետ, իր ստեղծագործության հսկայական հասակով նա խորապես հսմապատասխան զուրս յեկավ սոցիալական այն մեծ մոմենտի հետ, վորով այդ ստեղծագործությունը բնորոշվեց, և այն, ձիշտ ե, իր գիտակցությամբ հակառական և անկազ եակերպ գասակարգի հսկայական չափերի հետ, վորի արտահայտիչն եր հանդիսանում իրականության մեջ այդ ակոսը։ Դյուղական Ռուսաստանի բոլոր «հին հիմքերի» շեշտակի բեկանումը սրեց նրա ուշագրությունը, խորացրեց նրա շահակի բությունն իր շուրջը կատարվածի նկատմամբ, հանդեց նրա գրգությունն իր շուրջը կատարվածի նկատմամբ, հանդեպ իր ծնունդով և գաստիարակով աշխարհայեցողության բեկմանը, իր ծնունդով և գաստիարակությունը պատկանում եր Ռուսաստանի բարձրագույն կալվածատիրական ավագանուն, նա կապերը խզեց այդ միջավայրի կալվածատիրական ավագանունուն, նա կապերը խզեց այդ միջավայրի մեջ, բոլոր սովորական հայացքներից և, իր վերջին յերկերի մեջ, բոլոր սովորական հայացքներից և, իր վերջին յերկերի մեջ, կրքոտ քննադատությամբ հարձակվեց բոլոր ժամանակակից կրքոտ պատասխությամբ հարձակվեց բոլոր ժամանակակից պատասխական, յեկեղեցական, տնտեսական կարգերի վրա, վորոնք հիմնված եյին մասսաների ստրկացման, նրանց թշվառության, գյուղացիների և առնասարակ մանր տնտեսատե-

ըերի քայլայման, բոնության և յերեսպաշտության վրա, վորոնցով վերից վար տոգորված և վողջ ժամանակակից կյանքը»¹ Այս սոցիալական փաստը, վորը դրված և Տոլստոյի ստեղծագործության հիմքում, դաս ըստ կենինի, ամբողջ հին, ֆեոդալական ճորտատիրական նուևաստանի փոխարինումն և կապիտալիստական թուաստանի, իսկ այն դասակարգը, վորն իր վողջ սոցիալական հոգեբանությամբ վորոշեց Լ. Տոլստոյի մոնումենտալ և սրենույն ժամանակ խորապես հայաստական, միաժամանակ հեղափոխական և ռեակցիոն իդեոլոգիան, դա զյուղացիությունն է:

Լենինը Տոլստոյին քիչ աշխատություն չի նվիրել Այդտեղ մենք գտնում ենք և կեզ Տոլստոյը վորպես ուստական հեղափոխության հայելին» հոդվածը, վորը նախ տպագրվեց Բ'ՍԴԲԿ Պետերբուրգի և Մոսկվայի կոմիտեների որգան «Պրոլետար» թերթում 1908 թվին ժնեկում, հետո Տոլստոյի հիանալի նեկրոլոգը, վորը մեծ զրոյի մահից անմիջապես հետո տպագրվեց Բ'ՍԴԲԿ կենտրոնական որգան «Սոցիալ-դեմոկրատ»-ում (յերկու հոդվածներն ել տպագրվել են առանց ստորագրության), «Եվկ Տոլստոյը և ժամանակակից բանվորական շարժումը» հոդվածը, վորը տպագրվել եւ «Հաշ պուտ» թերթում 1910 թվին, «Վերապահության հերոսները», հրատարակված նույն թվին «Մայձու» ժուրնալում, վորը խարանում և «անսկզբունքայնության շշմեցուցիչ որինակներ» թողած մենշևիկի-լիկվիդատորների կատակները Տոլստոյի նկատմամբ, և. Ն. Տոլստոյը և նրա եպօխանք հոդվածը, վորը վորոշ չափով ամփոփում է Լենինի իդեաները Տոլստոյի մասին և վորը տպագրվել եւ 1911 թվին «Յանձն» ժուրնալում:

Տոլստոյի մասին Լենինի հայացքների շարադրումն ավելի կուռ դարձնելու նկատառություն, հայացքներ, վորոնք վիթխարի նշանակություն ունեն վողջ գրականագիտության հետագա ուղիների համար, մենք նախ կանգ կառնենք այս վերջին հոդվածի վրա: Այստեղ մենք կարդում ենք. «Այն եպօխանք, վորին պատկանում է Լ. Տոլստոյը և վորը հիանալի ուղիներությամբ անդրագարձել եւ ինչպես նրա հանճարեղ գեղարքեստական յերկերում, այնպես ել նրա ուսմունքի մեջ, 1861 թվից մինչև 1905 թվականը ընկնող եպօխանք եւ: Ճիշտ եւ, Տոլստոյի գրական գործունեցությունը սկսվել եւ ավելի առաջ և վերջացել ավելի ուշ, քան սկսվել յեկ վերջացել եւ այդ շըջանը, բայց Լ. Տոլստոյը վորպես գեղարքեստագետ և վորպես մտածող կազմավորվել է հենց այդ շրջանում, վորի անցութային բնույթը ծնունդ տվեց թե՛ Տոլս-

¹ ЛЕНИН, Л. Н. Толстой и современное рабочее движение, т. X|V, стр. 405.

տոյի յերկերի և թե՛ «տոլստոյականության» ոոլոր առաջբերիչ գծերին: «Աննա Կարենինա» վեպում կ. Լեվինի բերանով Լ. Տոլստոյը չափազանց վառ կերպով արտահայտել է, թի վորն եր ոուստական պատմության շրջադարձն այդ կես զարում... «Թոսակցությունները բերքի մասին, բանվորներ վարձելու մասին յեկային, վորը կեվինը գիտեր, վոր ընդունված եւ ինչ վոր շատ ցածրը բան համարել... այժմ կեվինի համար կարեվոր եյին թվում»: «Ետա, թերեկո, կարեվոր շեր ճորտատիրական իրավունքը որոք, կամ կարեվոր չեր Անգլիայում: Յերկու գեպքում ել բուն պայմանակերը վորոշը մեզ սոտ այժմ, յերբ այս ամենը շուռ ե յեկել և լոկ դասավորվում ե, այն հարցը, թի ի՞նչպիս են գոյանում այդ պայմանները, միակ կարեվոր հարցն և մուսաստանում, մտածում եր լենինը...»:

«Մեզ մոտ այժմ այս ամենը շուռ ե յեկել և լոկ դասավորվում են,—զմակար և պատկերացնել 1861—1905 թվականների ավելի դիպուկ բնութագրություն (այսպես և մեկնաբանում լենինը իր հոդվածում Տոլստոյի հերոսի մտքերը.—Ա. Լ.): Այն, ինչ շշուռ ե յեկել», լավ հայտնի յե կամ, առնվազն, լիովին ծանոթ ե յուրաքանչյուր ոուսիր Դա ճորտատիրական իրավունքն և և նրան համապատասխանող վողջ «Հին Կորպը». Այն, ինչ «լոկ դասավորվող» բուրժուական կարգը գծվում ե աղոտ կերպով, խրտվիլակի ձեվով—Անգլիա: Հենց խրտվիլակի, վորով հետեւ այդ Անգլիայի համարակարգի հիմնական գծերը, կապիտուլի տիրապետության, փողի գերի, փոխանակության յերեվան գալու և զարգացման հետ այդ կարգերի կամը պարզելու ամենա մի փորձ Տոլստոյը ժիւառում է, այսպես ասած, սկզբունքը իրեն: Նարոդականությունների նման նա չի ուզում տեսնել, նա աչքը փակում ե, յերես և զարձնում այն մտքից, թե Ռուսաստանում գդասավորվում ել վոչ ալ ինչ յեթե վ չ բուրժուական կարգեր: Արդարեկի, 1861—1905 թ. թ. շըջանի համար (նույնպես և մեր ժամանակի համար) Ռուսաստանի վողջ համարակական—քաղաքական գործունեցության ամենաբարձր ականքի տեսակետից յեթե վոչ «Արական կարեվոր», ապա կարեվորվույն հարցն այն եր, թե ինչպիս և կը գասագորվեն» այդ կալ գերը, բուրժուական կարգերը, վորոնք խիստ բազմագան ձեր եյին ընդունել «Հնդկիայում», Դերմանիայում, Ամերիկայում, Ֆրանսիայում և այլն: Բայց Տոլստոյի համար հարցի այդպիսի վորոշակի, կոնկրետ պատճական գրումը միանդամայն ոտար բան ե: Նա դատում է կերպականորեն, նա

Թույլ ե աալիս միայն բարոյականության «ավիտենական» սկզբանքների, կրոնի հավիտենական սկզբանքների տեսակետը, չըգիտակցելով այն, վոր այդ տեսակետը լոկ իդեոլոգիական անդրադարձումն ե հին («շուռ յեկած») կարգերի, և լրտատիրական կարգերի, արեվելյան ժողովուրդների կյանքի կարգերին:

Սիանգամայն վորոշակիորեն ընդգծելով, վոր Տոլստոյի ուսումունքը պետք է սոցիալիստական համարել, կենինը սրբնության ժամանակ, սակայն, այն համարում է ուտոպիական և ռեալիզիոն: Նա այդ մասին ասում է. «Ահա հենց արեվիլյան կարգերի, ասի-ական կարգերի իդեոլոգիա յե հանդիսանում տղթականությունն իր ռեալ պատմական բովանդակությամբ: Այստեղից և ասկետիզմը, և բանությամբ չարին չհակառակելը, և պեսիմիզմի խորը շեշտերը, և այն համոզմունքը, թե «ամեն ինչ վոչինչ է, ամեն ինչ նյութական՝ վոչինչ է» («Օ Ըմալե Հիզնի», եջ՝ 52), և հավատքը «վոգու», «ամեն ինչի սկզբի» հանդեպ, վորի նկատմամբ մարդը լոկ «իր հոգու փրկության գործին դրված» «աշխատավոր» և և այլն: «Գեսիմիզմը, չհակառակելը, «վոգու» առկոչումը մի իդեոլոգիա յե, վորն անխուսափելիորեն յերեվան և գալիս այնպիսի եպօխայում, յերբ վողջ հին կարգերը «ջուռ են յեկել», և յերբ այդ հին կարգերում գաստիարակված, մոր կաթի հետ այդ կարգերի սկզբունքները, սովորույթները, տրադիցիաները, հավատալիքները ներծծած մասսան չի տեսնում և չի կարող տեսնել, թե ի՞նչպիսին են նոր «կազմավորվող» կարգերը, վո՞ր հասարակական ուժերը և ինչպես են այն «կազմավորում», վո՞ր հասարակական ուժերն ընդունակ են փրկություն բերել «բեկման» եպօխաներին հատուկ անհամար, առանձնապիս սուրբ աղետներից... Տոլստոյի ուսմունքն անպայման ուտոպիական են, իր բովանդակությամբ, ռեալիզիոն՝ այդ բառի ամենաճիշտ և ամենախորը նշանակությամբ: Բայց ամենեվին չի հետեւում այն, թե նրա ուսմունքը սոցիալիստական չեր, վոչ ել այն, թե նրա մեջ չկային քննադատական այնպիսի տարրեր, վորոնք ընդունակ են արժեքավոր նյութ հայթայթել առաջապորդակարգերի լուսավորության համար»²:

Այդ նույն հողվածում, վորը գրքել և արգեն այն բանից հետո, յերբ ամեն տեսակ լիքերալներ, նարոդնիկներ և միսս իկ-ներ փորձում երին Լեզ Տոլստոյի մահով առաջացած մեծ շարժումն ոգտագործել իրենց նպատակների համար, լենինն առանձ-նապես խստիվ ընդգծում ե, վոր տոլստոյականության սոցիալա-

¹ ЛЕНИН-Л. Н. Толстой и его эпоха, т. XV, стр. 100.

² Там же, стр. 104.

ჭან բովանդակության նշանակությունը անցյալին և վերաբեր-
քում և վոր ներկայի համար այդ ուսմունքի վողջ եյությունը
բացասական է, իսկ ամեն մի կոկետությունը տոլստոյականու-
թյան նկատմամբ պըոլետարական աշխարհայեցողության կող-
մանքի համար իսկական հանցագործություն և հանդիսա-
նում: «Քառորդ դար սրանից առաջ Տոլստոյի ուսմունքի քննա-
դատական տարրերը կարող եյին գործնականում յերբեմն
ոգուտ բերել ազգաբնակության մի քանի խավերին՝ հա-
կառակ տոլստոյականության ուսակցիոն և ուսուպիսական
գծերին: Դիցուք վերջին տասնամյակի ընթացքում դա այդ-
պես լինել չեր կարող, վորովհետեւ պատմական զարդացումը քիչ
չգնաց առաջ 80 ական թվականներից մինչև անցյալ դարի վեր-
ջը: Իսկ մեր որերին, այն բանից հետո, յերբ վերեվում մեր մատ-
նանշած մի շարք զեպքերը վերջ դրին արեվելյան անշարժու-
թյանը, մեր որերին, յերբ այնքան զիթխարի աարածում են ու-
նեցել «վեխականների» գիտակցաբար հետազիմական, նեղ դա-
սակարգային, շահամոլական-դասակարգային իմաստով հետազի-
մական իդեաները լիբերալ բուրժուազիայի մեջ,—յերբ այդ իդե-
աները վարակել են նույնիսկ համարյա թե մաքսիստների մի
մասին, «լիկվիդատորական» հոսանք ստեղծելով,—մեր որերին
Տոլստոյի ուսմունքն իդեալականացնելու, նրա «չհակառակելը»,
նրա՝ «վոգու» առդիմումը, «բարոյական ինքնակատարելագործ-
ման» նրա կոչերը, «խոճի» և ընդհանրական «սիրո» նրա վար-
գապետությունները, ասկետիզմի ու կվիետիզմի նրա քարոզուները
և այլն արդարացնելու կամ մեղմացնելու ամեն մի փորձ ամենա-
անմիջական ու ամենախորը վիճան և բերում»:

«Ծոլստոյը և նրա հպոխան» հոդվածը տալիս ե հաստատուն
ու հստակ ռեզյումե, Տոլստոյի ընդհանուր գնահատականը՝ ինչ-
պես գենետիկ կողմից, այսինքն այն ուժերի տեսակետից, վո-
րոնք ծնունդ տվին Տոլստոյի ստեղծագործությանը, այնպես ել
փունք ծնունալ տեսակետից, այսինքն՝ այն ներգործության իմաս-
տով, վոր կարող եյին ունենալ Ծոլստոյի յերկերն իրենց գոյսւ-
առով, վոր կարող եյին ունենալ Ծոլստոյի յերկերն իրենց գոյսւ-

¹ ЛЕНИН Л. Н. Толстой и его эпоха, т. XV, 103.

վածում լենինը յելնում և հպղխայի սահմանումից և բնութառ գրությունից: Մեթոդաբանոքն նա այստեղ սովորեցնում և իրոք խոշոր և սոցիալապես նշանակալի գրական յերեվոյթին մտենալիս՝ ճշտիվ սահմանել նրա կենդանի, հասարակական ժամանակագրությունը, այսինքն՝ սոցիալական յերեվոյթների այն կապը, վորը հնատագուտիր որեկտի պատմական նողն և հանդիսանում: Այսուհետեւ, պետք և բռնել հիմնական ողակը դեպքերի այս ներհյուսման մեջ և գտնել, թե ինչպես և նա, այդ գերիշխող ուղակն անդրադարձել իղեղովիայի զերիշխող զծերի մեջ, իսկ դրանով, իհարկե, նաև հնատագուտելի յերկերի ձեվի մեջ: Բայց հենց Տոլստոյի մասին լենինի գրած առաջին հոդվածի պրակտիկան սովորեցնում և այլ մոտեցման հնարավորությունը: Այստեղ լենինը սկսում և Տոլստոյի բուն ստեղծագործության կառուց վածքի հանճարեղ վերլուծությունից, նրա հիմնական բնույթուն նրա հիմնական հակասությունների բացահայտումից և, արդեն այստեղից յելնելով, հքսկուրսիա յի կատարվում այն սոցիալական պայմանների բնագավառը, վորոնք ծնունդ են տվել և չելին կարող ծնունդ շտալ այդպիսի արդյունքի:

Նա սկսում է Տոլստոյի ուսմունքի մեջ յեղած հակասությունների շարադրումից չի կարելի, չի հաջողվի «խացենի այն հարցը ուղիղ և հստակ պատասխանի պահանջը, թե ինչից են առաջանում «տուսոյականության» ազաղակող հակասությունները, մեր հեղափոխության վո՞ր թերություններն ու թուրություններն են արտահայտում նրանք: Հակասությունները Տոլստոյի յերկերում, հայացքներում, ուսմունքների մեջ, շկզայում իրոք ազաղակող են: Մեկ կողմից, հանճարեղ գեղարվեստագետը, վորը տվել և վոչ սիայն ուսւական կյանքի անզուգական պատկերներ, այլև համաշխարհային գրականության առաջնակարգ յերկեր: Մյուս կողմից՝ Քրիստոնով իւնթացած կալվածատերը՝ Մեկ կողմրց՝ հիմնալի ուժեղ, անձիջական ու անկեղծ բողոք ընդուժելու հասարակական ստի և կեղծիքի, — յուս կողմից՝ «տոլստոյականը», այսինքն՝ մաշված, հիստերիկ նվացողը, վոր ուսւական ինտերիգենտ և կոչվում, վորը, հրապարակով իր կուրծքը ծեծելով, ասում ե. «յես պիղծ եմ, գարշելի, բայց յես զբաղվում եմ բարյական ինքնակատարելագործմամբ, յես այլևս միս չեմ ուստում և մնջում եմ բրնձի կոտլետներով»: Մեկ կողմից՝ կապետալիստական շահագործման անխնա քննադատություն, կառաւ վարական բռնությունների, գատարանի ու պետական կառավարման կոմեգիայի մերկացում, հարստության աճման ու քաղաքական թության նվաճումների և ազգայտության աճման, բանվորական մասսաների վայրենացման ու տանջանքների հակասություն-

ների վողջ խորության բացում: Մյուս կողմից՝ բռնությամբ ճաշրին չհակառակելու» խենթ քարոզ: Մեկ կողմից՝ ամենազգացուած ուաշիզմ, բոլոր և ամեն տեսակ զիմակների զերծում: — մյուս կողմից՝ աշխարհիս ամենազծուծ բաներից մեկի, այն ե՝ կրոնի քարոզ, ձգտում՝ պետական պաշտոնով տերտերների տեղը զնելու բարոյական համոզմունքով տերտերներին, այսինքն մշակելու ամենանուրբ և այդ պատճառով ել առանձնապես գ սրշելի տերտերականություն: Իրոք վոր՝

«Դու և աղքատ ես և լիառատ,

Դու և հղող ես, և անդր,

— Մայր մուաստանաւ:

Նշելով այնուհետեւ, վոր այս տարորինակ շիլա շփոթի մեջ վոչ մի կերպ չի կարելի տեսնել ուսւական բանվորական հեղափոխության հայելին, լենինը գինուսւմ ե, թե ինչպիսի հեղափոխություն և անդրադարձել այս պղտոր ու անհարթ հայելու մեջ, և ասում ե. «... Հակասությունները Տոլստոյի հայացքների և ուսմունքների մեջ պատահականություն չեն, այլ արտահայտությունն այն հակասակ սն պարմանների, վորոնց մեջ զտնվում եր XIX զարի վերջին յերեսնամյակի ուսւական կյանքը: Նահապետական գյուղը, յերեկ միայն ազատագրված ճորտատիրական իշրավունքից, հանձնված եր կապիտալին և պետական գանձարանին հեղեղելու և թալանելու համար: Գյուղացիական տնտեսության և գյուղացիական կյանքի հին հիմքերը, հիմքեր, վօրոնք իրոք գիմացել եյին դարերի ընթացքում, անսովոր արագությամբ սկսեցին խորտ սկվել: Տոլստոյի ստեղծագործության հիմնական շարժիչն և հանդիսանում, ըստ լենինի, այն բողոքը և առաջ շարժվող կապիտալիզմի, մասսաների քայքայման և հոգացրկման գեմ, վորին պետք և ծնունդ տար նահապետական ուսւական գյուղը: Դրանով և վորոշվում նաև գրողի նշանակությունը: «Տոլստոյը ծիծակելի յի իրեկ մարդկության փրկության նոր դեղատումսիր գտնող մարգարե, — և այդ պատճառով միանգամայն վողորմելի յեն արտասահմանյան և ուսւական «տոլստոյականները», վորոնք ցանկանում են զողմայի վերածել նրա ուսմունքի հենց ամենաթույլ կողմը: Տոլստոյը մեծ ե, իրեկ այն իշեաների և այն տրամադրությունների արտահայտիչ, վօրոնք գոյացել եյին ուսւական բազմամիլիոն գյուղացիների մեջ՝ Ռուսաստանում բուրժուական հեղափոխության վրա համելու ժամանակները: Տոլստոյն որիգինալ ե, վորովինալ նրա հայացքների ամբողջությունը, վօրոնք՝ իրեկ ամբողջ՝ վնասակար են, արտահայտում և հենց մեր հեղակույթյան առանձնահատկու-

Թյունները, իբրև զյուղացիական բուրժուական հեղափոխություն։ Այդ բողոքը նրան հարազատ դարձրեց գյուղացիությանը, և գյուղացիական տրամադրությունների հզոր տարերքը աֆ-րապետեց Տուստոյին։

Բայց այդ դիրքերն արդյո՞ք իրոք հեղափոխական դիրքեր
են հանդիսանում: Վաչ, նրանք յերկյակ են, և վերջինս կենքը
բաց և անում նույն դիալեկտիկական վերլուծության ոգնու-
թյամբ: «Մեկ կողմից, —ասում ե Լենինը, —ճորտատիրական
հնչման հարյուրամյակները և հետուեֆորմյան ուժեղ քայլայման
տամնամյակները ատելության, զայրույթի և հուսահատ վճռա-
կանության լեռներ եյին կուտակել», —«Ճյուս կողմից, զյու-
ղայիշությունը, ձգտելով հանրակեցության նոր ձևերի, շատ ան-
դիտակցաբար, նահապետորեն, խենթի պես եր վերաբերվում այն
բանին, թե ինչպես ե լինելու այդ հանրակեցությունը, ինչպիսի
պայքարով պետք ե ազատություն նվաճել, ինչպիսի զեկավար-
ներ կարող ենա ունենալ այդ պայքարում, ինչպես են վերա-
բերվում զյուղացիական հեղափոխության շահերին բուրժուա-
զիան և բուրժուական ինտելիգենցիան, ինչնու անհրաժեշտ ե ցա-
րական իշխանության բոնի տապալումը կալվածատիրական հո-
գատիրության վոչնչացման համար: Դյուլացիության վողջ անց-
յալ կյանքը նրան սովորեցրել եր ատել բարինին և չինովնիկին,
բայց չել սովորեցրել և չեր կարող սովորեցնել, թե փարաեզ փընտ
ռել բոլոր այդ հարցերի պատասխանը: Դյուղացիության մի
փոքր մասը միայն այդ հարցերը լուծում եր հեղափոխական
կողմով: «Դյուղացիության մեծ մասը լուիս եր և աղոթում, խել-
քին զոռ եր տալիս և յերազում, ազերսագրեր եր գրում և «Ելքնդ-
րաբեկուներ» առաջում, —միանգամայն կել Նիկոլայեվիչ Տոլստո-
յի վստով: Յեկ ամփոփում: «Տոլստոյն անդրադարձեց ցավաս
ատելությունը, հասունացած ձգտումը լավագույնին, անցյալից
ողատագրվելու ցանկությունը, —և յերազկոտության, քաղաքա-
կան անդաստիարակության, հեղափոխական փափկամորթության
հասությունը»¹:

Այսից ավելի ջերմորեն, Տոլստոյի համար ամենից ավելի զբականորեն լենինը գրել և նրա նեկրոլոգը։ Բայց վիթխարի ռխաւ կիխներ յերեվակայել, թե իբր մեծ ծերունու մահից, այսպես ասած, հուզված, Վլադիմիր Իլյիչը ծռվել և զբական զնակառության կողմը։ Այդ գնահատությունը, ինչպես բոլոր մյուսները լենինի մոտ, բազմակողմանի յեւ և դիալեկտիկական։ Ցեթե

ЛЕНИН «Лев Толстой как зеркало русской революции», т. XII, стр. 832-834.

Տուստոյի մասին լենինի մեր ժեզ բերած հողվածում առանձնապես
ընդգծված են նախապուշտացումը վորեն չափով առևտոյականու-
թյանը տարվելուց, ապա այս ամենից չի հետեղութ, թե դրանով ի-
բակ չնշվում են այն բարձր գովասանքները, Տուստոյի գելարվես-
տական յերկների այն բարձր գնահատականը, վորը տրված է նեկ-
ուորդի մեջ: «Աննա Կարենինա»-յի և Ժողովրդական պատմվածք-
ների հեղինակը նկարում և «1861 թվից հետո ել կիսաճորտա-
տիրության մեջ մնացած Ռուսաստանը, գյուղական Ռուսաստա-
նը, կալվածատիրոջ և գյուղացու Ռուսաստանը»: «Նկարելով այդ
քրջանը, Ռուսաստանի պատմական կյանքում, Լ. Տուստոյը կարո-
ղացավ իր աշխատությունների մեջ դնել այնքան մեծ հարցեր,
կարողացավ բարձրանալ այնպիսի գեղարվեստական ուժի աս-
տիճանի, վոր նրա յերկերն առաջին տեղերից մեկը գրափեցին
համաշխարհային գեղարվեստական գրականության մեջ: Հեղա-
փոխության նախապատրաստման եպոխան ճորտաերերի ճգմած
յերկրներից մեկում Տուստոյի հանճարեղ լուսաբանության շնոր-
հիվ հանդես յեկավ իրեն մի քայլ դեպի առաջ վողջ մարդկության
գեղարվեստական գարգացման մեջ^{1:}

Այս գնահատականը մեթոդաբանական վիթխարի արժեք
ներկայացնող մի պնդում և պարունակում: «Քայլը գեղի առաջ
վողջ մարդկության գեղարգեստական զարգացման մեջ» այսուեղ
ընդունվում է իրեւ արդյունք յերկու գործոնների: Հիմնականն
և հանդիսանում այն հակայական նյութը, վորն այսպես տաճած ին-
քըն իրեն առաջադրում և գեղարգեստորեն արտահայտվելու հա-
մար: Այդ կարգի հասարակական մեծ նյութը, վոր համաժարդկա-
յին արժեք ունի, ինչպես յերեսում և կենինի խոսքերից, առաջ յե-
շինուած այնտեղ, վորտեղ լայն չափով նախապատրաստված և խո-
րը հեղափոխությունը: Յերկրորդ գործոնն և հանդիսանում «հան-
ձարեկ լուսաբանությունը», այսինքն՝ այդ նյութի բարձր գեղար-
գեստական ձևափորումը:

Այստեղից կարելի յե անել այսպիսի յեզրակացություն. յե-
թե կա բիորդիորեն հանճարը, այսինքն՝ բնական ձիրքերի այն
վողջ գումարը, վորը, գիցուք, ուներ և. Տուժառյը, բայց չկա սո-
ցիալական մեծ նյութը, —ապա մարդկային արվեստը մի քայլ չէ
անի դեպի առաջ, լավագույն գեղքում մենք կունենանք ձեզ
ձարտար վարպետ, վորը կկրկնի ինչ-վոր անցածը կամ, բովան-
դակության բացակայության պատճառով, կսկսի ձևական վար-
ժություններ կատարել: Նու, իսկ յեթե մեծ բովանդակությունը
կա, իսկ հարմար հանճար չկա:

¹. ЛЕНИН. «П. Н. Толстой», т. XIV, стр. 400.

Հարցն այդ կերպ դնելը ճիշտ չեւ, ինչպես յերևում եւ արդեն էնց իր՝ լենինի ասածներից, միայն Տոլստոյը չեւ, վոր ողտվել եւ մերուիշշալ մեծ նյութից. յեթե տանք միայն առաջնակարգ գրողների անունները, ապա, առանց հետանալու իր իսկ լենինի բնութագրություններից, կարելի յեւ մատնանշել Սալտիկով-Շեղրինին և Գլեք Ուսպենսկուն: Իսկ առևասարակ հասարակության ընդերքում արդեն կազմավորվող նոր մտածելակերպի ու նոր զգալակերպի համար հանձարեղ ձայնատարի առկայության հարցը լուծվում եւ այն հանգամանքով, վոր բիոլոգիորեն տաղանդավորության քանակը, ձիրքերի քանակը նատուրալ տեսակետից յուրաքանչյուր տվյալ եպոխայում պետք եւ մոտավորապես հավասար լինի, բայց միայն խուլ, գորզ հպոխաներն իրենց ձիրքերի մեծ մասին թոռությունում են, իսկ վառ, հեղափոխական եպոխաները (հատկապես հեղափոխության նախապատրաստման զբանում), յերբ գեղարվեստորեն իդեոլոգիական ձևակերպումները միակ հնարավոր ձևակերպումներն են լինում, քանի վոր լայն ձևերով ակտիվ քաղաքական ստեղծագործության ժամանակը դեռ չի հասել, — առանձացնուած են հատկապես մեծ քանակությամբ տաղանդներ, վորոնց հարուստ կերպով բեղմնավորել եւ բուն իսկ եպոխան:

Այսուհետեւ լենինի մոտ հետեւում են Տոլստոյին փառարանող բազմանշանակալից տողեր. «Տոլստոյ գեղարվեստագետը չընչին փոքրամասնությանն եւ հայտնի նույնիսկ Ռուսաստանումներա մեծ յերկերն իրոք բոլորի սեփականությունը դարձնելու համար հարկավոր եւ պայքար եւ պայքար ընդդեմ այնպիսի հասարակակարգի, վորը միլիոնավորների և տասնյակ միլիոնավորների դատապարտել եւ խափարի, փակվածության, տաժանակիր աշխատանքի և թշվառության, հարկավոր եւ սոցիալիստական հեղաշըրջում: Ենք Տոլստոյը տվեց գեղարվեստական յերկեր, վորոնք միշտ կգնաճատվեն և կկարգացվեն մասսաների կողմից, յերբ նրանք իրենց համար մարդավայել կյանքի պայմաններ կստիղծեն, տապալելով կալվածատերերի և կապիտալիստների լուծը, — այլև նակարողացավ հիանալի ուժգնությամբ հաղորդել ժամանակակից կարգերից ճնշված լայն մասաների տրամադրությունը, ուրվահակարել նրանց դրությունը, արտահայտել նրանց բողոքի և զայռույթի տարերային զգացումը»¹.

Մինույն ժամանակ լենինը վոչ մի պահ աչք չի փակում Տոլստոյի սահմանափակության հանդեպ: Նա ասում եւ. «Բայց չերմ բողոքողը, կը քո մերկացնողը, մեծ քննադատը դրա հետ

մեկտեղ իր յերկերի մեջ յերեան հանեց Ռուսաստանի վրա շարժվող ձգնաժամի պատճառների և ճգնաժամից գուրս գալու միջոցների այնպիսի անհասկացողություն, վորը յուրահատուկ եւ միայն նահապետական, միամիտ գյուղացուն և վոչ թե յեկըռպական կը թության տեր գրողին»²:

Նեկըռուգի մեջ մենք ունենք մեր վողջ գրականագիտության համար չափանից կարելոր մի դրույթ ևս. «... Տոլստոյի ճիշտ գնահատմականը, — գրում ե լենինը, — հնարավոր ե միայն այն գասակարգի տեսակետով, վորն իր քաղաքական դերով և իր պայքարով այդ հակասությունների առաջին լուծման ժամանակ, հեղափոխության ժամանակ, ապացուցեց ժողովրդի ազատության և սասաներին շահագործումից ազատագրելու համար մզվող պայքարում առաջնորդ լինելու իր կոչումը, — ապացուցեց իր անձ նուրաց նվիրվածությունը գեմոկրատիայի գործին և բուրժուական (այդ թվում նաև զյուղացիական) զեմոկրատիայի սահմանափակության ու անհետելվողականության դեմ պայքարելու իր ընդունակությունը, — հնարավոր ե միամիտ սոցիալ-դեմոկրատական պրոլետարիատի տեսակետով»²:

Զի կարելի այստեղ չբերել մի մեծ քաղվածք «Լ. Տոլստոյը և ժամանակակից բանվորական շարժումը» հոդվածից, վորի մեջ փոքրիչ չթագնված ձեզով դրված ե լենինի ուսմունքը գրական ստեղծագործության մեջ՝ հասարակական բովանդակության և գեղարվեստական ձեզի փոխհարաբերության հարցի ժամանակ: Լենինն ասում ե. «Տոլստոյի քննադատությունը նոր չեւ: Նա չի ասել այնպիսի մի բան, վորը նրանից շատ առաջ, թէ յելքուական և թէ ուստական գրականության մեջ, ասած չինեն նըրանք, ոչքեր յեղել են աշխատավորության կողմը: Բայց Տոլստոյի քննադատության յուրահատկությունը և նրա պատմական նշանակությունն այն ե, վոր նա այնպիսի ուժով, վորը հատուկ ե միամիտ հանճարեղ գեղարվեստագետներին, արտահայտում ե հիշյալ շրջանի Ռուսաստանի և նենց զյուղական, գյուղացիական Ռուսաստանի ժողովրդական ամենալայն մասսաների հայացքների բեկումը: Վորովինտեղի ժամանակակից կարգերի քննադատությունը Տոլստոյի մատ ժամանակակից բանվորական շարժման ներկայացուցիչների կողմից այդ նույն կարգերի քննադատությունից տարբերվում ե նենց նրանով, վոր Տոլստոյը կանգնած ե նահագետական, միամիտ գյուղացու տեսակետի վրա: Տոլստոյը նրա հոգեբանությունը փոխադրում ե իր քննադատության, իր

¹ ՊԵՆԻՆ—«Լ. Ի. Տոլետօյ», Դ. XIV, էջ. 401.

² Ներյն տեղաւում, էջ. 402:

ռումունքի մեջ: Տոլստոյի քննադատությունը նրա համար և աչքի ընկնում զգացումների այդպիսի ուժով, այդպիսի կրքոտությամբ, համոզողականությամբ, թարժությամբ, անկեղծությամբ և մինչև արժատը հասնելու, մասսաների դժբախտության իսկական պատճառը գտնելու ձգտման անվախությամբ, վոր այդ քընուադատությունն իրոք անդրադարձնում և ույն միշտոնավոր գյուղացիների հայացքների մեջ տեղի ունեցած բեկումը, վրոնք և նոր եյին ազատագրվել ճորտափրական իրավունքից տեսնում եյին, վոր այդ ազատությունը նշանակում և քայլայման, սովորականության, անտուն կյանքի նոր սարսափներ քաղաքային «խարդախների, մեջ և այլն: Տոլստոյը նրանց տրամադրությունն անդրադարձնում և այնքան ճշգրիտ, վոր ինքն իրուսմունքի մեջ մտցնում և նրանց միամտությունը, նրանց խորթացումը քաղաքականությունից, նրանց միստիցիզմը, աշխարհից հեռանալու ցանկությունը, «չարին չհակառակելը», անգործովքները կապիտալիզմի և «փողի իշխանության» հասցեին: Միլիոնավոր զյուղացիների բողոքը և նրանց հուսահատությունը, —ահա թե ինչն և միախառնվել Տոլստոյի ուսմունքի մեջ»¹

Այս նշանավոր քաղվածքի մեջ պետք և տարբերել յերկու միտք. Տոլստոյն անդրադարձնում և նրանց տրամադրությունը, վորոնց արտաճայտիչն և հանդիսանում ինքը, և «այնքան ճշգրիտ», վոր իդեոլոգիական տեսակետից նույնիսկ փշտցնում Եթուսմունքը, վորովհետեւ բողոքը նրա մոտ միահյուսված եղուրս գալիս հուսահատության հետ, տարբեր բանվորական շարժումից, վորը լեցուն և բողոքով, բայց խորթ և հուսահատությանը: Ի հարկե, հասարակական բովանդակության տեսակետից, եփեկտի հեղափոխականության, ներգործության մաքրության տեսակետից այդպիսի «ճշգրտությունը» Տոլստոյին տալիս և «զգացմունքի ուժք, կրքոտություն, համոզողականություն, թարժություն, անկեղծություն, անողոքություն», իսկ այս ամենը կենինի կարծիքով հանդիսանում և Տոլստոյի գլխավոր արժանիքը. վորովհետեւ «Տոլստոյի քննադատությունը նոր չե, այսինքն՝ յեթե Տոլստոյը իրայդ քննադատությունը շարադրեր առանց կրքի այդ ուժի, նավչինչ չեր ափելացնի կուլտուրայի վրա: Իսկ կրքի ուժի առաջությամբ նրա «վոչ նոր», բայց չափազանց նշանակալի «քընադատությունը» յեղափ «մի քայլ առաջ ամբողջ մարդկության արքեստի վերը մեջ: Ընթերցողից չի վրիպի կենինի այս դատողության վողջ վիթխարի կարելորությունը:

1. ЛЕНИН. Л. Толстой и современ. рабоч. движение. т. XIV, стр. 405.

Տոլստոյի մասին կենինի գրած հողվածները կարիք ունեն ճամատուկ ակնդեմական քննության. նրանք այն ամենում, ինչ զիշտվություն ե, սպառիչ մեկնաբանություն. են տալիս այնպիսի հսկայական գրական և հասարակական մի յերեկությի, ինչպիսին են Տոլստոյի ստեղծագործությունը և ուսմունքը, հանդիսանալով գրականգիտության նկատմամբ կենինի մեթոդի գործագուման փայլուն որինակել:

Համեմատաբար քիչ և գրել կենինը ժամանակակիցների մասին: Այստեղ նրա ուշադրությունը հատկապես գրավել է Մ. Գորեկու հակայական ֆիզուրան: Կենինը նրա մեջ տեսնում էր մեծ գրողի, իր ստեղծագործության ուղղությամբ հիմնականում պրոգրամական գրողի: Նա ուրախացավ, վոր Գ. Ի. Կին կազմակերպչորեն ևս միացավ բոլշևիկներին: Նա խորապես վշտացավ, վոր, կուսակցության մեջ յեղած ժամանակ, Գ. Ի. Կին վորոշ մոլորությունների մեջ ընկալ (նրա «Վակերյողականներին» միանալը և այն ամենն, ինչ կապված եր գրահետ): Բայց կենինը յերբեք չի հրաժարվել Գորեկուց, նրա նկատմամբ միշտ ցուցաբերել եր ընկերական նախազգուշացում, և յեթե յերբեմն պայքարել եր նրա զեմ, ապա այդ պայքարն ըստ եյության յեղել եպայքար «Գորեկու համար»: Ալեքսեյ Մաքսիմովիչին ուղղված 1909. թվի մի նամակում կենինը գրում եր. «Գեղարվեստագետի ձեր տաղանդով գուր Ռուսաստանի — և վոչ միայն Ռուսաստանի — բանվորական շարժմանն այնքան վիթխարի ոգուտ եք բերել, դուք գեռ այնքան ոգուտ կերեք, վոր վոչ մի զեպքում ձեզ համար թույլատրելի չե անձնատուր լինել այն ծանր տրամադրություններին, վորոնց ծնունդ են տալիս արտասահմանյան պայքարի զրվագները: Այնպիսի պայմաններ են լինում, յերբ բանվորական շարժման կյանքն անխուսափելիորեն ծնունդ ետական այդ արտասահմանյան պայքարին ու պառակտումներին, խօսքական շարժումը ներքուստ թույլե և սոցիալ-դեմոկրատիան ներքուստ սխալական ե, այլ նրա համար, վոր չափազանց այլածավալ են այն տարբերը, վորոնցից բանվոր գտամակարեն հարկադրված ե կոտիելու իր կուսակցությունը: Կկոփի, համեմայն զեպս կկոփի հիմանալի հեղափոխական սոցիալ ղեմոկրատիա Ռուսաստանում, կկոփի ավելի զուտ, քան թվում եր յերբեմն յերեցս նպովյալ վտարանդիւթյան տեսակետից, կկոփի ավելի այլելի առուղագեա, քան այդ պատկերանում ե, յեթե դատելու լինենք մի քանի արտաքին գրակորումներով և առանձին զրվագներով...»²

1. ЛЕНИН, «Два письма А. М. Горькому», т. X|V, стр. 189.

Յերբ բուրժուական մամուլը սկսեց, իբրև «ամենասենսացիոն» մի նորություն, «Հաշակել» Գորկուն կուսակցությունից վտարելու լուրերը, կենինը զայրույթով պատասխանեց. «Իզուր են ճիգ թափում բուրժուական թերթերը: Ընկեր Գորկին գեղարվեստական մեծ յերկերով իրեն շտա ամուր և կապել Ռուսաստանի և ամբողջ աշխարհի բանվորական շարժման հետ, վորպեսզի, արհամարհանքից բացի, այլ կերպ պատասխանի նրանց»¹: Գորկու հետ ունեցած իդեոլոգիական ամենից ավելի սուր տարածայնությունների ժամանակ, կենինը առանց տառանվելու, գրում եր. «...Գորկին անպայման պրոլետարիան արվեստի խոշորագույն ներկայացուցիչն ե, վորը շատ բան և արել նրա համար և ել ավելի շատ կարող և անել»²:

Սրանից չի հետեւում, թե կենինը լուսթյան եր մատնում Գորկու քաղաքական սխալները նրա «վպերյոդական» հեռացման շրջանում: Խոսելով նրա այն ժամանակվա բաց նամակներից մեկի մտախն, կենինը հայտարարում ե. «Իմ հայցքով Գորկու նամակն արտահայտում ե վոչ միայն բուրժուազիայի, այլև նրա ազգեցության տակ գտնվող բանվորների մի մասի չափազանց տարածված նախապաշարումները: Մեր կուսակցության բոլոր ուժերը, գիտակից բանվորների բոլոր ջանքերը պետք ե ուղղել համառ, հետեւգողական, հանքակողմանի պայքար մղելու արդ նախապաշարումների դեմ: Շատ հետաքրքիր, և կենինի համար անառվոր լիրիկականությամբ, վորը ցույց ե տալիս, թե ինչքան թանգ եր նրա համար Գորկին, նա գրում ե, իմանալով ժամանակավոր կառավարությանը Գորկու ուղղած վողջույնի փաստի մասին. «Մասն զգացում ես ապրում, կարդալով ամբողջապես քաղքենիական գնայուն նախապաշարումներով տոգորված այս նամակը: Տողերիս գրողն առիթ ե ունեցել, կապրի կղզու Գորկու հետ ունեցած տեսակցությունների ժամանակ, նախազգուշացնել նրան և կղտամբել նրա քաղաքական սխալների համար: Գորկին պաշտպանվում եր այդ կշտամբանքներից իր աննմանամբելի ժպիտով և պարզասիրտ արտահայտությամբ. «Թես գիտեմ, վոր վատ մարքսիստ եւ: Ցեկ հետո՝ մենք՝ գեղարվեստագետներս մի քիչ անմեղսագրելի մարդիկ ենք»: Հեշտ չե վիճել զրա դեմ: Տարակոյս չկա, վոր Գորկին վիթխարի գեղարվեստական տաղանդ ե, վորը շատ ոգուա և բերել և կրերի համաշխարհային պրոլետա-

¹ ЛЕНИН, «Басня буржуазной печати об исключении Горького», том XIV, стр. 211.

² ЛЕНИН, «Заметки публициста», т. XIV, стр. 203.

գրական շարժմանը: Բայց Գորկու ի՞նչ պետքն ե ձեռք զսրկել քաղաքականությանը³:

Ի հարկե հիմարություն կլինի կենինի այս գիտողությունից անեկ այն յեղակացությունը, թե իրոք վորոշանմեղսաղբեկությունը գեղարվեստագետի տնիուսափելիք գիծն և հանդիսանուած և թե գեղարվեստագետն իր ինչ-վար ներքին եյությամբ անպայման վատ քաղաքացետ ե: Գորկու նկատմամբ այդպիսի սխալ տեսակետի վրա յեն կանգնել դ. Վ. Պեխանովը և զգալի չափով նաև Վ. Վ. Վորովսկին: Ընդհակառակը, կենինը գեղարվեստագետի մեջ գնահատում եր ամուր, հստակ միտքը. իզուր չեք, վոր նա այնքան բարձր տեղ եր տալիս: Զերնիշիվսկու և Ի՞նչ անելք վեպին: Գորկու հանդեպ կենինի ունեցած վերաբերմունքից, ինչպես գեղարվեստագետների հանգեց Մարգսի և ենգելսի ունեցած վիրաբերմունքից, կարելի յե, սակայն բղխեցնել այն յեղակացությունը, վոր անհրաժեշտ ե վորոշ ներողամտություն ունենալ, վորոշ չափով կարողանալ ներել գեղարվեստագետի առանձին անշշտությունները, անպարզությունները, իդեոլոգիական վիժուաները, յեթե այդ ամենը լրացվում ե տաղանդով և վոր գլխավորն ե—գեղարվեստագետի բոցավառ ցանկությամբ՝ ծառայելու հեղափոխության գործին:

Հ. ԱԵՆԻՆԻ ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԳՐԱԿԱՆ ԹԵՄԱՆԵՐԻ ՀՈՒՐՁԸ.

Վորն եր Վլագիմիր Իլյիչի գրական հաշակը: Այդ առթիվ կենինի վերաբերյալ մի շարք մեմուարների մեջ պահպանվել են հետաքրքիր վկայություններ, վոր վերաբերում են կենինի՝ աքանորում յեղած ժամանակին:

«Եթերեկոնները,—գրում ե, որինակ, Ն. Կ. Կրուպսկայան,— Վլագիմիր Իլյիշը սովորաբար կարդում եր կամ վիլիսովիայական գրքեր—Հեղելից, Կանտից, Փրանսիական մատերիալիստներից,— կամ, յերբ շատ եր հոգնում, Պուշկին, Լերմոնովի, Նեկրասովի: Եթեր Վլագիմիր Իլյիչն առաջին անգամ եր յերեվացել Պիտերում, և յես նրան գիտեյի պատմածով միայն, Ստեղան Բվանովիչ Թաղչենկոյից լսել եյի, վոր Վլագիմիր Իլյիչը միայն լուրջ գրքեր ե կարգում, իր կյանքում վոչ մի վեպ չի կարգացել: Եթո զարմացած եյի. հետո, յերբ յես մոտիկից ծանոթացա Վլագիմիր Իլյիչի հետ, չգիտես ինչպես վոչ մի անգամ այդ մասին խոսակցություն չունեցանք, և Սիբիրում միայն իմացա, վոր այդ ամենը զուտ առասպել ե: Վլագիմիր Իլյիչը վոչ միայն կարգացել, այլև

³ ЛЕНИН, «Письма из далека», т. XX, стр. 14.

շատ անգամ վերընթերցիլ եր Տուրքենեվին, Է. Տուստոյին, Չեր-
նիչեվսկու «Ի՞նչ անհյուր, ընդհանրապես հիանալի զի տեր և սի-
րում եր կլասիկներին. Հետո, յերբ բոլշևիկներն իշխանության-
գլուխն անցան, նա Պետրատին խնդիր առաջարկեց՝ հժանակին
հատորներով վերաբառարակել կլասիկներին, Վլադիմիր Իլլիչ-
ալլրումում, ազգականների և հին աքսորականների լուսանկարնե-
րից բացի, կային Զոլայի, Թերցենի լուսանկարները և Զերնիշեվս-
կու մի քանի լուսանկարները»¹.

Իր հիշողությունների մեջ մի այլ տեղ նա առում ե, ա... Սի-
րիում յես իմացա, վոր իլլիչն ինձնից քիչ չեր կարդացել կլա-
սիկներին, վոչ միայն կարդացել, այլև քանիցս վերընթերցել եր,
որինակ, Տուրքենեվին: Յես ինձ հետ Սիրիու եյի բերել Պուշկի-
նի, Լերմոնտովի, Նեկրասովի գործերը: Վլադիմիր Իլլիչը դրանք
դրել եր մահճակալի մոտ, չեղելի կողքին, և յերեկոները նորից
ու նորից վերընթերցում եր, Ամենից շատ սիրում եր Պուշկինին-
Բայց միայն ձեզ չեր, վոր գնահատում եր նա: Արինակ, նա սի-
րում եր Զերնիշեվսկու «Ի՞նչ անել» վեպը, չնայած նրա քիչ գե-
ղարփեսական, նայիկ ձեին: Յես զարմացած եյի, ի՞նչպիսի ու-
շադրությամբ եր նա կարգում այդ վեպը և ինչպիսի ամենա-
նուրը գծեր, վոր կան այդ վեպում, նշում եր: Սակայն նա սի-
րում եր Զերնիշեվսկու ամբողջ գեսքը, և նրա Սիրիույան ալբո-
մում կար չերկու լուսանկար այդ գրողից, վորոնցից սիկի վրա-
իլլիչն իր ձեռքով մակագրել եր ծննդյան և մահվան տարին: Իլ-
լիչի ալրումում կային նաև եմիլ Զոլայի, իսկ ուսներից՝ Գերցե-
նի և Պիսարեվի լուսանկարները: Պիսարեվին Վլադիմիր Իլլիչն իր
ժամանակ շատ եր կարդացել և սիրում եր: Հիշում եմ, Սիրիում
կար նաև Գյոթեյի «Ֆառաւու»-ը գերմաներեն լեզվով և մի հա-
տոր Հայնեյի բանաստեղծություններից»²:

Լենինը հատկապես գնահատում եր հաստատուն սոցիալա-
կան ռեալիզմը, վորը հաստրակական յերեւյթների գեղարվեստու-
րեն խտացած պատկերացումն և տալիս նրանց տիպականորեն
արտահայտիչ որինակների միջոցով: Այսպես, ընկ. Կրուպսկայան
գրում ե. «Սիրիուց վերադառնալով, Մուկվայում Վլադիմիր Իլլի-
չը մի անգամ գնաց թատրոն, դիմեց «Կատապան Գենշելը», հե-
տո ասաց, թե իրեն շատ գուր յեկավ: Մյունիսնում Վլադիմիր
Իլլիչն գուր յեկած գրքերից հիշում եմ Գերմարդտի «Բեյ տամա»-
«Մայրիկի մոտ») վեպը, Պունցի «Büttnergevauer» («Գյուղացի-
ներ»-ը»)³:

¹ Воспоминания о Ленине, ГИЗ, Москва—Ленинград, 1931, стр. 32-33.

² Նույն աեղում էջ 187-188.

³ Նույն աեղում, էջ՝ 188.

Բայց մոնումենտալ սիմվոլիզմն ել, վորը նույն սոցիալա-
կան իրականությունը գեղարվեստական խտացման միջոցով բարձ-
րացնում ե սինչեւ ընդհանրացնող բյուրեղացումը, համարյա, կա-
քելի յի ասել, մինչեւ գեղարվեստական աբստրակցիան, ոտար չեր
լենինին: Այսպես, ընկ. Կրուպսկայան վկայում ե, վոր Լենինն ան-
քուն դիշերները վերհարն եր կարդում: Դրան ե վերաբերում նա-
և, իմ կարծիքով, այն փաստը, վոր ընկնելով Տուստոյի «Կեն-
դանի դիակու-ի գերմաներեն և բավական թույլ ներկայացմանը,
ԽԱՀԸԸ, ընկ. Կրուպսկայայի վկայությամբ, «Լարված ու հողված-
հետևում եր խաղին: Արդեն հիվանդ՝ լենինն առանձին բավա-
կանությամբ եր լուս Զեկ Լոնդոնի պատմվածքները, յերբ նը-
րանք լիցուն եյին իսկական պաթոսով, և ծիծագում եր նրանց
վրա, յերբ նրանց մեջ դրսելորվում եր կեղծ, քաղքենիական սեն-
տիսենատալիզմը»:

Լենինը շատ հաճախ և չափազանց հաջող կերպով լուսաբա-
նում եր իր հողվածներն ու ճառերը զանազան զրոյներից վերց-
ված քաղվածներով և որինակներով: Առանձին սիրով և նա-
մեջբերումներ կատարում Շեգրինից, բայց նաև Գոգոլից, Գոն-
չարովից, Տուստոյից, Տուրքենեվից, Պոմյալովսկուց, Կորոլենկո-
յից, Զելյովից, նույնիսկ Անդրենից և վերջապես, Մայակովս-
կուց:

Մայակովսկու մաներան լենինը չեր սիրում: Նրան ընդհան-
րապես զգվանք եյին պատճառում ամեն տեսակ ու լուրածամա-
նակակից վորոնումների լարվածությունը, անբնականությու-
նը: Բայց Մայակովսկու «Прозаседавшиеся» վոտանավորը, վորի-
մեջ մեծ հումորով ծաղրվում եր նույնիսկ լավ բոլենիկների կիբ-
քը նիստերի նկատմամբ, պատճառ դարձավ լենինի լավ տրամա-
դրության և այդ սուր տողերի ողագործման՝ նրա հրապարակա-
խոսական նպատակների համար⁴:

Անտարակույս, յէթի լենինը ժամանակ ունենալը սոտիկից
ծանօթանալու Մայակովսկու ստեղծագործությանը, հասկապես
վերջին տարիների ստեղծագործությանը, վորին նա ականատես-
չեղավ արդեն, նա ընդհանուր առմամբ դրական գնահատական-
կուար կոմունիզմի այդ խոշորագույն գաշնակցին՝ պոեզիայի մեջ:

Այստեղ միքանի խոսք ասենք շարօդման լենինյան յեղա-
նակի ամենախորը պարզության մասին, պարզություն, վոր ան-
հաղելի կերպով միանում եր համոզողականության հետ: Լենինին
զայրացնում եր ամեն մի շնչյունը բանվորների հետ, հարցի
լուրջ քննարկումը առաջներով և քրագներով⁵, վոխարինելը:

⁵ Воспоминания о Ленине, ГИЗ, Москва—Ленинград, 1931г., № 188.

⁶ Ելրէլը, 4. IV, էջ 461-462.

Իլյիչի ճառերի և հոդվածների մեջ բանվորները միշտ տեսնում են, վոր ԽԱՐԴՅԵ, ինչպես արտահայտվել և մի բանվոր, նրանց հետ խոսում եւրջորեն։ «Նիխալոր ուշադրությունը պետք է դարձնել բանվորներին հեղափոխականների աստիճանին բարձրացնելու վրա, և վոչ յերբեք ինքներն անպայման բանվորական մասների աստիճանին իջնելու վրա, ինչպես կամենում են տնտեսագութեանը, «միջակ բանվորների» աստիճանին իջնելու վրա, ինչպես կամենում և „Свобода“-ն (վորն այս տեսակետից բարձրանում եւ տնտեսական «մանկավարժության» յերկրորդ աստիճանի վրա)։ Յես հեռու յեմ բանվորների համար պոպուլյար գրականության, մանավանդ հատկապես հետամնաց բանվորների համար պոպուլյար (միայն, ինարկե, վոչ-խեղկատային) գրականության անհրաժեշտությունը ժխտելու մտքից։ Բայց ինձ վըդովեցնում եւ մտնկավարժությունը քաղաքականության հարցերին, կաղմակերպության հարցերին մշուազն խօսնելու։ Զի վոր դուք, «միջակ բանվորի» մասին հոգացող պարունակը, ըստ եյության ավելի շուտ բանվորներին վիրավորում եք անպ սյամն կորածալու ձեր ցանկությամբ, նախ քան բանվորական քաղաքականության կամ բանվորական կազմակերպության մասին խոսելու։ Լուրջ բաների մասին խոսեցեք ուղղվելով և մանկավարժությունը թողեք մանկավարժներին, վոչ թե քաղաքագետներին և վոչ թե կազմակերպիչներին»¹։

Յերեք տարի հետո (1905 թվի հունիսին) Վլադիմիր ԽԱՐԴՅԵ նորից վերադառնում եւ «Ի՞նչ անել» աշխատության մեջ շոշափած հարցին և գրում եւ. «Սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցության քաղաքական գործունեյության մեջ միշտ կա և կլինի մանկավարժության վորոշ տարր. պետք է վարձու բանվորների ամբողջ դասակարգը դաստիարակել վողջ մարգկությանն ամեն տեսակ ճնշումից ազատագրելու համար մարտնչողների գերի համար, պետք եւ շարունակ սովորեցնել այդ դասակարգի նորանոր խավերին, պետք և կարողանալ մոտենալ այդ դասակարգի ամենագորշ, անզարդացած, և՝ մեր գիտության, և՝ կյանքի գիտության կողմից ամենից քիչ շոշափած ներկայացուցիչներին՝ նրանց հետ շուտ մոտենալ կարողանալու, նրանց կայուն համբերատար կերպով սոցիալ-դեմոկրատական գիտակցության աստիճանին բարձրացնել կարողանալու համար, մեր ուստունքը չոր գոգմայի չվերածելով, նրան սովորեցնելով վոչ միայն զրքով, այլև պրոլետարիատի այդ ամենագորշ և ամենաազարդացած խավե-

րի ամենորյա կենսական պայքարին մասնակցելով։ Այդ ամենորյա գործունեյության մեջ կա, կրկնում ենք, մանկավարժության վորության տարրը։ Այն սոցիալ-դեմոկրատը, վորը կմոռանա այդ գործունեյության մասին, կղադարի սոցիալ-դեմոկրատ լինելուց։ Այդ միշտ եւ Բայց մեզ մոտ այժմ հաճախ մոռանում են, վոր այն սոցիալ գեմոկրատը, վորը քաղաքականության հարցերը կակսի մանկավարժության վերածել, նույնպես—թեև այլ պատճառով—կղադարի սոցիալ-դեմոկրատ լինելուց։ Ուժ խելքին կփչի այդ «մանկավարժությունից» հատուկ լոգունդ կերտել, այն հակադրել «քաղաքականությանը», այդ հակադրման վրա կառուցել մասսային առգիմելու հատուկ ուղղություն հանուն այդ լոգունդի, ընդգետ սոցիալ-դեմոկրատիայի «քաղաքագետների», նաև իսկույն և յիթ և անխուսափելիորեն կիջնի մինչև ամբոխավարությունը»²։ Սա լոկ բացատրությունն եւ այն բանի, ինչ ասված եր առաջ և ինչ բնորոշում եւ ԽԱՐԴՅԵ պահանջները պոպուլյար գրականության նկատմամբ։

Թե ինչպես կենինի պրակտիկայում մտքի խորությունն ու համոզողականությունը միանում եյին պոպուլյար լինելու հետօդրա անսովոր ցայտուն բնութագրությունը տալիս եւ ընկ։ Ստալինը «կենինի մասին» բրոցյուրի «Տրամաբանության ուժը» դիտողության մեջ։ Ահա թե ինչ ե ասում այդտեղ ընկեր Մտաւինը։ «Հիանալի եյին այդ կոնֆերանսում կենինի արտասանած յերկու ձառները—ընթացիկ մուենտի և ազրարային հարցի մասին։ Դըրանք գժբարական գիտերը եյին, վոր բուռն խանդականված ամբողջ կունիքին ամբողջ կունիքի ուժությունը կարձ և բոլորին հասկանալի նախադասությունը կունիքի ուժությունը, կամ անսովոր ուժը, արգումենտացիայի պարզությունը ու հստակությունը, կամ անսովոր ուժը, կամ անսովոր ուժը, արգումենտացիայի պարզությունը կունիքի ուժությունը, գունագեղության բացակայությունը, տպագությունը կունիքի ուժությունը գործելու միտող զիմապույտ ժեստերի և եփեկտավոր ֆրազների բացակայությունը,—այս ամենն ոգտավետ կերպով տարբերում եր կենինի ձառները սովորական պարլամենտական հոեադրների ձառներից։ Բայց այն ժամանակ կենինի ձառների այդ կողմը չի, լոր գերեց ինձ։ Ինձ գերեց արամաբանության այն անհաղթահարելի ուժը կենինի ձառներում, վորը փոքր ինչ չոր գրականաբարեն հիմնովին տիրապետում ե լսարակերպով, բայց դրա փոխարեն հիմնովին տիրապետում ե նրան և նետու գերություն, ինչպես ասում են, առանց մնացորդի։ Յես հիշում եմ, ինչպես պատգամավորներից շատերն այն ժամանակական պարագացած խավե-

¹ ЛЕНИН. «О смешении политики с педагогикой», Соч. т. VII, стр. 308—309.

հյին. «Ծրամաբանությունը կենինի ճառերում—դա մի տեսակ՝ ամենագործ շաղափառկներ են, վոր քեզ ամեն կողմից բռնում են աքցանի պես և վորոնց գրկից ուժ չունես դուրս պոկվելու. կամ հանձնվիր, կամ վորոշիր լիակատար ձախողումդ»:

Գրականության, արվեստի և կուսակցության գրական բարության համար բացառիկ արժեք ունեն նրա խոսակցությունները կարա ծետկինի հետ. Ել չխոսելով այն մասին, վոր յի հանդիսանում, տողերիս գրողն իրեն թույլ է տալիս անել կայի համար, նա գնորդների կարիք ունի. Մի քանի տարի աշխատելով կուլտուրայի բնագավառում կենինի անմիջական դեկավարությամբ, նա անշուշտ վորոշ չափով լայն ու խոր զրույցներ և ունցել մեծ առաջնորդի հետ ընդհանրապես կուլտուրայի, մասնաւորապես ժողովրդական կրթության հարցերի, ինչպես նաև արվեստի ու գեղարվեստական գրականության հարցերի շուրջը. Նա չի կարող իրեն թույլ տալ շարադրելու այդ զրույցները. կենինի նեղինակությունն անշափ ե. հանցագործություն կլիներ այդ հեղինակությամբ սրբագործել վորեե սուրբեկտիվ հայացք, վորը սպրեր հիշողությունների հիման վրա արված այդպիսի շարադրման մեջ, առանց ծաղկի զրի առնելու բազմաթիվ տարիների ընթացքում. Բայց այս հոդվածի հեղինակը կարող է վստահաբար ասել, վոր այս առարկայի վերաբերյալ կենինի մտքերը, վոր շարադրված են նրա մասին կարա ծետկինի հիշողություններից վերցված հետեւվյալ քաղվածքների մեջ, լիովին համապատասխանում են նրա հիմ, ինչ պահպել ե նրա հիշողությունների մեջ, իբրև կենինի բուն դեկավար դիրեկտիվներ:

Ահա թե ինչ է հաղորդում մեզ կարա ծետկինը. «Նոր ուժերի զարթոնքը, նրանց աշխատանքը Խորհրդային Ռուսաստանում նոր արվեստ և կուլտուրա ստեղծելու ուղղությամբ,— առում եր. նա, — լավ ե, շատ լավ. Նրանց զարգացման բուռն տեմպը հասկանալի յե և ոդտակար. Մենք պետք ե հասնենք նրան, ինչ բաց և թողնվել հարյուրամյակների ընթացքում, և մենք ուզում ենք այդ թառային խմբումը, նոր լողունքների տենդուտ վորոնումները, լողունքներ, վոր այսոր «ովաննա» յեն ազդարարութ վորոշ հոսանքների նկատմամբ արվեստի մեջ և մտքի բնագավառում, իսկ վազը կրզավեն «խաչիք նրան», — այս ամենն անխուսափելի յե. Հեղափոխությունն արձակում ե մինչ այդ շղթայված դրույթ ուժերը և կյանքի խորքերից նրանց քում ե գեպի մակերեսը. Ահա ձեզ շատերից մի որինակ. Մտածեց այն ազդե-

ցության մասին, վոր գործել են մեր նկարչության, քանդակագործության և ճարտարապետության վրա ցարական արքունիքի մարդիկ ու քամանանույները, նմանապես պարունայք արիստոկրատների և բուրժուազիայի ճաշակն ու այլանդակ ցանկությունները. Մասնավոր սեփականության վրա հիմնված հասարակությունները. Մեր հեղափոխությայի համար, նա գնորդների կարիք ունի. Մեր հեղափոխության մեջ գեղարվեստագետներին ազատագրեց այդ խիստ պրոզայիկ պայմանների հնչումից. Նա խորհրդային պետությունը դաբարնանց պաշտպանն ու պատվիրատուն. Յուրաքանչյուր գեղարվեստագործ այդ իրավաստագետ, ամեն մեկը, ով իրեն համարում է այդպիսին, իրավաստագետ, ամեն մեկը, ով իրեն համարում է այդպիսին, իրավաստագետ, ամեն մեկը ունի սեղծագործել ազատ կերպով, համաձայն իր իդեալի, անկախ վորեե բանից»:

«Բայց, հասկանալի յե,—ավելացնում եր իսկույն և յեթ լեռնը,— մենք կումութիսներ ենք. Մենք չպետք ե ձեռներս ծալած նույնմեջ յեվ բույլ տանք, վոր ժառար զարգանա ուզածին պիս. Մենք պետք ե միտեղամայն պահանջանակ կերպով զեկավարենք այդ պրոցեսը և ձեսը և ձեսկորենք նրա արդյունքները» (ընդգծումն այստեղ և այսուհետեւ մերն ե. — Ա. Լ.):

Ապա հետեւում ե կենինի այն մաքերի հետաքրքիր շարադրումը, վոր վերաբերում են մարդկային արվեստի մնայուն նըլլութեամբ, մարդկային պատմության ամենից ավելի հասուն վաճառմեններին, մարդկային պատմության ամենից ավելի հասուն վաճառմենների լավագույն արգյունքներին և անեսթետիկական եպութեամբ հարցերում, ճաշակի հարցերում արգյունքներին և անեսթետիկական բուրժուազիայի ժամանակակից վորոնումներին: Այս առթիվ մեզ մտու մինչև այժմ ել կան տարածայնություններ: Առթիվ մեզ մտու մինչև այժմ առթիվ ինչ եր մտածում և կարեգը և արձանագրել, թե այս առթիվ ինչ եր մտածումը: Յես պետք այս տեսակետից ինչպես եր զգում մեր առաջնորդը: Վես պետք ե իսկույն և յեթ անեմ այն վերապահությունը, վոր արվեստի կամ կունկրետ հարցերում, ճաշակի հարցերում կենինը չափազանց համար մեր: Իր ամեն մի դիտողությանը նա սովորաբար ուզեկցում մեստ եր: Իր ամեն մի դիտողությանը նա սովորաբար ուզեկցում մեստ եր: Իր ամեն մի դիտողությամբ կարող է կամ՝ «զա իմ անհատական կարծիքն ե, հիշողությամբ կարող է պատահել, վոր յես սխալվում եմ», Դրա հետ մեկտեղ յես պետք պատահել, վոր յես սխալվում եմ, վոր յես անձամբ վիթխարի վստահություն եմ տառ ընդգծեմ, վոր յես անձամբ վիթխարի վստահություն եմ գտնում եմ, վոր վլադիմիր իլյիչի ճաշակի նկատմամբ և գտնում եմ, վոր այդ ընակավագառներում, վորտեղ նա արտահայտվել ե այդպիսի անձամբ հայրաստիճան զգուցությամբ և համեստությամբ, նա, ինչպես և գատողությունների մեջ:

Լենինս ասում եր ընկ. Ծետկինին. «Մենք չափազանց մեծ ժխտողականներ ենք նկարչության մեջ», Գեղեցիկը պետք է պահպանել, այն վերցնել իբրև որինակ, յելնել նրանից, անգամ յեթե նա «հին» է, ինչու մենք պետք են յերես գարձնենք իրոք գեղեցիկց, հրաժարվենք նրանից, վորպես հետագա զարգացման յելակետի, միայն այն բանի հիման վրա, վոր նա «հին», և, ինչու պետք են խոնարհվել նորի առաջ, իբրև աստծու, վորին պիտի հնագանդվել միայն նրա համար, վոր «նա նոր ե»: «...Անմըտություն, համատարած անմըտություն: Այստեղ շատ կա գեղարվեստական յերեսպաշտություն ե, ի հարկե, անգիտակից հարգանք Արևմուտքում տիրապետող գեղարվեստական մոդայի նկատմամբ: Մենք լավ հեղափոխականներ ենք, բայց մենք մեզ չգիտես ինչու, պարտավոր ենք զգում ապացուցելու, վոր մենք նույնպես կանգնած ենք «ժամանակակից կուլտուրայի քաղաքության վրա»: Իսկ յես համարձակություն ունեմ ինձ «բարբարոս» հայտարարելու: Յես ի վիճակի չեմ եքսպրեսիոնիզմի, ֆուտուրիզմի, կուբիզմի՝և այլ «էլեմենտի» յերկերը գեղարվեստական համարի քարձրագույն դրսեվորում համարելու: Յես նրանց չեմ հասկանում: Յես նրանցից վոչ մի հաճույք չեմ զգում»:

Բայց թերեւս ամենից կարեվորն այն ե, ինչ ասել ե Լենինը ընկ. Ծետկինին արվեստի ընդհանուր սոցիալական դերի մասին. «...Կարեվոր ե վոյ թե մեր կարծիքն արվեստի մասին: Կարեվոր չենայեվ այն, ինչ տալիս ե արվեստ միլիոններով հասելով ազգաբնակուրյան բնդամենք մի քանի հարյուր, տնօտում մի քանի հազար հոգուն: Արվեստը պատկանում ե ժողովրդին: Նա պետք ե իր տմեսաներով մտնի ամենալայն ժողովրդական մասսաների ամենահինգ ծալիքների: Նա պետք ե միավարի այդ մասսաների զգացումը, միտքը և կտմեր, բարձրացնի երանց: Նա պետք ե նրանց մեջ արթնացնի արվեստագետներին և զարգացնի նրանց: Մենք պետք ե արդյոք վոշմեծ փոքրամասնությանը հրամցնենք քաղցրը, նուրբ բիսկվիտներ, յերբ բանվորները և զյուղացիական մասսաները կարիք են զգում սև հացի: Յես այդ հասկանում եմ, ինքնին հասկանալի յե, վոչ միայն բառի տառացի իմաստով, այլև այլաբանորեն, մենք պետք ե միշտ մեր աչքերի առջև ունենանք բանվորներին և զյուղացիներին: Ի սեր նրանց մենք պետք ե սովորենք տնտեսավարել, հաշվել: Դա վերաբերում ե նաև արվեստի ու կուլտուրայի բնագավառին»:

Յերենք մի ուշագրավ տեղ ել ներա Ծետկինի հիշողություններից, վորից պարզ յերևում ե, վոր Լենինը բնավ չեր կարծում, վոր իբր թե սոցիալիստական արվեստը կսահմանափակվի իբր

մասսանիրի կուլտուրական թույլ պատրաստությանը համապատասխանող ինչ վոր պրիմիտիվ ձևերով: «Ինչ վոր մեկը մեզնից չեմ հիշում, թե ով, խոսից արվեստի և կուլտուրայի բնագավառի մի քանի, առանձնապես աշքի ընկնող յերեվույթների մասին, նրանց ծագումը բացատրելով՝ «մոմենտի պայմաններով». Լենինը դրան առարկեց: «Լավ գիտեմ: Շատերն անկեղծաբար համոզված են այն բանում, թե քանի ու մասնաւում է շրջանը կարելի յե հաղթահարել ներկա շրջանի դժվարություններն ու վտանգները: Հայով—իհարկի: Ինչ վերաբերում ե ներկայացումներին,—թող և նրանք: Չեմ առարկում: Բայց այս գեպքում թող չմոռանան, վոր ներկայացումը—գա իսկական միծ արվեստ չեմ այլ ավելի շուտ քիչ թե շատ գեղեցիկ ժամանց: Ընդ վորում չը պետք ե մոռանալ, վոր մեր բանվորներն ու գյուղացիներն այենքին չեն հիշեցնում հոսմեյական լուսպեն-պրոլետարիատին: Նրանք պետության հաշվին չեն պահվում, այլ իրենց աշխատանքով պահում են պետությունը: Նրանք հեղափոխություն «կատարեցին» և պաշտանեցին վելջնիս գործը, արյան հեղեղներ թափել գ և անհամար զոհեր տալով: Արդարեն, մեր բանվորներն ու գյուղացիներից ավելի մեծ բանի յեն արժանի: Նրանի իսկական մեծ արվեստի իրավունք ենց ձեռք բերել: Ուստի մենք առաջին հերթին առաջադրում ենք ամենալայն ժողովրդական կրթությունն ու դաստիարակությունը: Նա հող և ստեղծում կուլտուրայի համար, այն պայմանով իհարկե, վոր հացի հարցը լուծված լինի: Այս հողի վրա պետք ե ամի իրոք նոր, մեծ կոմունիստական արվեստը, վորն իր բովանդակության համապատասխան ձև կատեղծի: Այս ձանապարհին մեր «ինտելիգենտները» պետք ե լուծեն վիթխարի կարեվորություն ունեցող և վեհ խըների: Հասկանալով և լուծելով այդ խնդիրները, նրանք կատարած կիրնեն իրենց պարտականությունը պրոլետարական հեղափոխության առաջ, վորը նրանց առջև և լայնորեն բաց ե արել այն գոները, վորոնք «կոմունիստական Մանիքիսո»—ում այնքան վարպետորեն բնութագրված ցածր կինսապայմաններից նրանց կառաջնորդեն գեպի լայն ասպարեզու:

Ահա Լենինի վեհապանձ և շողջողուն պատգամն արվեստագետներին և գեղարվեստագետներին, գրականագետներին և գրողներին:

2. Հ. V 1, Եջ 308—309.

Լենինը և գրականագետությունը — 6

Վողջ լենինյան ժառանգությունը պետք է ամենայն ուշադրությամբ հետազոտեն գրականագիտները, Վլադիմիր Իլյիչի փիլիսոփայական կառուցումներից, նրա պատմական կոնցեպցիայից, նրա քաղաքական հայացքներից սկսած մինչև անմիջապես գրական արտահայտությունները։ Հաճախ պատահում ե, վոր Վլադիմիր Իլյիչի՝ թվում ե թե թեթեվակի արած դիտողություններն իրականության մեջ զործողությունների մի ամբողջ ծրագիր են պարունակում գրականագետի համար, գծում են նրա մեթոդոգիական ձանապարհի ուղիները, ստանում են դիրեկտիվ նշանակություն։

«....Մատերիալիստ սոցիոլոգը, վորն իր ուսումնասիրության առարկա յե դարձնում մարդկանց հասարակական հարաբերությունները, զրանով իսկ արդեն ուսումնասիրում ե ոեալ անձնավորությունների, վորոնց գործողություններից ել կազմվում են այդ հարաբերությունները։ Սուրբեկափիլիստ սոցիոլոգը, իր դատողությունը սկսելով իր թե «կենդանի անձնավորություններից», իրականության մեջ նրանց ե սկսում, վոր այդ անձնավորությունների մեջ դնում ե այնպիսի օժաքեր և զգացումներ», վորը նա ուցիոնալ ե համարում (վորովհետեւ, իր «անձնավորություններին» մեկուսացնելով կոնկրետ հասարակական իրազրությունից, նա դրանով իսկ իրենից խել ե նրանց իրական մտքերն ու զգացումներն ուսումնասիրելու հնարավորությունը), այսինքն՝ «սկսում ե ուսուպիայից»¹։ Լենինի այս չափազանց եյական՝ դըրույթը գրականության վերաբերմամբ կիրառվելով, մատնանշում ե այն, վոր գրականագետը, իր առջև ունենալով Շոեալ անձնավորությունը, վոչ մի գեպքում չպետք ե իր հետազոտությունը ըսկի այդ անձնավորությունից, վորպես իր թե սկզբնապատճառից։ Նա պետք է յենի հասարակական հարաբերություններից, վորովհետեւ միայն այդ հետազոտությունը տալիս ե անձնավորության ռեալ ըմբռնման բանալին։

Ցուրաքանչյուր հետազոտությունից պահանջելով կոնկրետություն, այսինքն՝ իսկական ուսումնասիրություն այն իրոք որեկտիվ նյութի, վորը և հետո պետք ե լուսաբանվի և քացատրվի դիալեկտիկական-մատերիալիստական մեթոդի կիրառման ոգնությամբ, Լենինն ամեն մի հետազոտություն, ուրեմն ե գրականագիտական հետազոտությունը, անհրաժեշտ եր համարում գնել գիտական լայն բազայի վրա։ Մեր գրականագետների մեջ,

¹ «Экономическое содержание народничества», т. I, стр. 280.

մանավանդ պերեվերգեվյան հայացքների տիրահաչուկ պրիմատի ժամանակ, կարելի յեր հանդիպել մարդկանց, վորոնը գտնում երին, թե մարգար լենինյան բնույթի գրականագիտությունը պետք է հանվի բացառապես սոցիալական գիտությունների վրա՝ վարպես այդպիսիք։ Նրանք չտփազանց սկեպակիորեն երին վերաբերվում բիոլոգիական, հոգեբանական, լեզվաբանական և այլ գիտություններն այդտեղ բերելուն։ Այսինչ մենք ունենք կենինի ուղղակի ցուցումը գիտության այդ բոլոր բաժինները՝ վորպես ոժանդակ՝ մեջ բերելու և ոգտագործելու անհրաժեշտության մասին։ Ճիշտ ե, կենինը թվում ե գիտության այդ ճյուղերը վոր պես «ընդհանրապես իմացողության պատմության» ազբյուրներ, Բայց յուրաքանչյուրի համար պարզ ե, վոր զբականության պատմությունն ու թերթիան ամբողջապես վերաբերում են իմացողության այդպիսի ընդհանուր պատմությանը։ Ահա կենինի այդ ուշագրավ ցուցումները։

Փելիսոփայության պատմություն
հետեւաբար

Այսանձին գիտությունների պատմություն

Յերեխայի մտագ. զարգացման պատմականիները մասից, զարգացման պ.

Նեղի պատմություն
Հոգեբանություն

Զգայության որգանների Փիզիոլոգիա

Կարճ իմացողության պատմություն
ընդհանրապես

Գիտության ամբողջ բնագավառը

Ահա գիտության այն ընտակագառները, վորոնցից պետք ե կադրինի հմացողության թերթիան և դիալեկտիկականին։

Լենինի բավական խիստ կարծիքները (Ենգելսից և Մարքսից հետո) բիոլոգիական որենքներն ուղղակի սոցիալական հարաբերությունների հետազոտության բնագավառը փոխադրելու փորձերի մասին ամենակին չեն հակասում անսպասելի գիտությունների այս նշանավոր թվարկմանը։ Մարքսիստական սոցիոլոգիան կենանում ե բիոլոգիան, բայց վայ նրան, ով չի հասկանում կենանում ե բիոլոգիան, բայց վայ նրանը, վորը կենինն ինքը ինսամբուլ գելյան այդ արտահայտությունը, վորը կենինն ինքը ինսամբուլ գելյան այն մեկնարանել ե. «Հանել—այդ նշանակում ե վերջացնել, բայց այն պիտի վերջացնել պահպանվի ավելի բարձր սինթեզի մեջ։ Այս նշանակում ե, վոր բիոլոգիական գործուներն այլևս գերիշխող չեն հանդիսանում մարդու հասարակական կյանքում։ Բայց այս չի նշանակում, թե կարելի յե խպառ անտեսել նրա որդանիքի, այդ թվում ուղեղի կառուցվածքն ու Փունկցիաները, երպանդությունները և այլն։ Այս ամենը նոր բնույթ ե ստանաւ, այս ամենը խորապես կերպարանափոխվում ե սոցիալական նոր

¹ XII. Ленинский сборник, стр. 316.

ուժելի կողմից, բայց չի անհետանում. Այս գրականագիտությունը կամ հնարավոր կհամարի կատարելապես անտեսել եսթետիկական զգացմունքի սաղմերը կենդանիների մոտ կամ զգայնության և ստեղծագործության զարգացումը յերեխայի մոտ, կամ այն ամենահարուստ գանձերը, վորոնք դեռևս չհետազոտված մնում են լեզուների կուեկտիվ ստեղծագործության բնագավառում — նեղ հետազոտող կլինի, վորին իհարկե կարելի յե վերաբերվել ներողամտարար, ինչքանով վոր մենք գտնվում ենք մեր տշխատանքի սկզբում, բայց վորի կողմից ծիծաղելի կլիներ իրեն առաջադրել իրեղի մարդկանական հետազոտության կարծեցյալ անաղար-տության սրբինակ:

Լենինի պատգամները ժամանակակից գրականագիտության
մեջ մի չափով ակադեմիական չեն: Արվեստը նշանակար
յի բարեք ինքնանպատակ չի յեղել: Ինչպես տեսանք վերեռում, նա
նրան խնդիր եր առաջադրում «միավորել մասսաների զգացումը,
միտքը և կաժքը, բարձրացնել նրանց»¹: Այդպիսի մարտնչող,
մարտական, կուսակցական արվեստի համար Վլադիմիր Իլյիչը
պայքարում եր մեծագույն յեռանդով: Այդ պայքարի հիմնալի-
վկայություն ե հանդիսանում նրա «Կուսակցական կազմակերպու-
թյունը և կուսակցական գրականությունը» հոդվածը, վորը վե-
րաբերում ե առաջին (1905 թ.) հեղափոխության եպոխային:
Այդ հոգվածը գրելու շարժափթթ յեղավ՝ կուսակցության քաղա-
քական գրականությունը, նրա հրապարակախոսությունը, նրա-
գիտական և այլ հրատարակությունները կարգավորելու ցանկու-
թյունը՝ Բայց, ինքնին հասկանալի յե, հոդվածի որեկտիվ նշա-
նակությունը դուրս ե գալիս այդ շրջանակներից, և լենինի գա-
տողությունները հիմնալի կիրառելի յեն այն ժամանակվա վողը
գեղարվեստական գրականության վերաբերմամբ: «Գրականու-
թյունը, — գրում ե լենինը, — այժմ կարող ե նույնիսկ ունակալ
կերպով» ^{9/10} մասով կուսակցական լինել: Գրականությունը
պետք ե կուսակցական դառնա: Ի հակադիր բուրժուական բար-
քերի, ի հակակցիո բուրժուական ձեռնարկատիրական, չարչիա-
կան մամուլի, ի հակակցիո բուրժուական գրական կարիերիզմի-
և ինդիվիդուալիզմի, «աղայական անարիխիզմի» և վաստակի հե-
տապնդման, — սոցիալիստական պրոլետարիատը պետք ե առաջա-
դրի կուսակցական գրականության սկզբունքը, զարգացնի այդ-
ուկղբունքը և կյանքում կիրառի ըստ հնարավորին լիւատար-
ու ամբողջական ձևով»:

« իսկ ինչումն ե կուսակցական գրականության այդ սկզբ՝
քունքը, վոչ միայն նրանում, վոր սոցիալիստական պլրութա-
րիատի համար գրական գործը չի կարող անձերի կամ խմբերի
վաստակի միջոց լինել, նա բնդհանրապես չի կարող լինել ան-
հատական գործ, ընդհանուր պրոլետարական գործից անկախ։
Կորչեն անկուսակցական գրականագետները, կորչեն գերման-
գրականագետները: Գրական գործը պետք ե դառնա համապրո-
ցետարական գործի մի մասը, «անվակը և պտուտակը» միանա-
կան, մեծ սոցիալ-դեմոկրատական մեխանիզմի, վորը շարժման-
մեջ ե զրվում վող բանվոր դասակարգի վող գիտակից ավան-
դարդի միջոցով: Գրական գործը պետք ե դառնա կազմակերպ-
ված, պլանաշափ, միացյալ սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցա-
կան աշխատանքի բաղկացուցիչ մասը»:

¹ Կըսք ծետկինի հիշողություններից:

Հրտադրակչությունները և պահեստները, խանութները և ընթերցարանները, գրադարանները և զանազան գրավաճառանոցները, —այս բոլորը պետք ե լինեն կուսակցական, հաշվետու: Այսամբողջ աշխատանքին պետք ե հետեւի կազմակերպված սոցիալիստական պրոլետարիատը, ամբողջապես վերահսկի նրան, այդամբողջ աշխատանքի մեջ, առանց մի հատիկ բացառության, սացնի պրոլետարական կենդանի գործի հոսանք, կորգելով, այսպիսով, հողը հնամյա, կիսա-որդուվայան, կիսա-չարչիական ոռուսական այն սկզբունքի, թե գրողը գրում ե, ընթերցողը կարողում ե»¹:

Սահմանագատվելով ուսւական գրականության «կիսա-ասիւ-ական» անցյալից, Լենինն իսկույն և յեթ խիստ սահմանադիմ եանցկացնում, վորը մեզ թույլ չտար զնալ արեվմտյան բուրժուական գրականության վոչ պակաս կեղտու ուղիներով: Նա այդպրոբլեմին փայլուն տողեր ե նվիրում. «Մենք չենք ասի, ինարկե, այն մասին, թե ասիական գրաքննության և յեվրոպական բուրժուականցման կողմից ապականված գրական գործի այց վերափոխությունը կարող է մեկ անգամից կատարվել. Մենք հեռու յենք մի քանի վորշումներով վորեն միատեսակ սիստեմ կամ խնդրի լուծում քարոզելու մտքից, Վաչ, այս բնազավառում սխեմատիզմի մասին ամենից քիչ կարող ե խոսք լինել: Բանն այնք, վոր մեր կուսակցությունը, մեր վողջ գիտակից սոցիալ դեմոկրատական պրոլետարիատը ամբողջ Ռուսաստանում գիտակցիւ այդ նոր խնդիրը, հստակ կերպով զնի այն և ամենուրեք ձեռնարկի նրա լուծմանը: Ազատվելով ճորտատիրական գրաքննության գերությունից, մենք չենք ուղուն զերի դառնալ և գերիշենք դառնա բուրժուատա-չարչիական գրական հարաբերություններին: Մենք ուղում ենք ստեղծել և կստեղծենք ազատ մամուլ վոչ միայն վորտիկանական իմաստով, այլև կապիտալից ազատարիերիզմից ազատ լինելու իմաստով, —այդ դեռ քիչ ե, նաև բուրժուատանարխիական ինդիվիդուալիզմից ազատ լինելու իմաստով»:

«Այս վերջին խոսքերը պարագուս կամ ծաղր կթվան ընթերցողների հասցեյին: Ի՞նչպես, —կրացականչի գուցե ինչ-վոր ինտելիգենտ, ազատության կրակու կողմնակից: —Ի՞նչպես, դուք ուղում եք կոլեկտիվիզմին յենթակա դարձնել այնպիսի նուրբ, անհատական մի գործ, ինչպիսին ե գրական ստեղծագործությունը՝ Դուք ուղում եք, վոր բանվորները ձայների մեծամասնությամբ».

¹ ЛЕНИН. „Партийная организация и партийная литература“. Соч. т. VIII, стр. 387—388.

լուծեն գիտության, փիլիսոփայության, եսթետիկայի հարցերը՝ Դուք ժխտում եք բացարձակ—անհատական գաղափարական ըստեղծագործության բացարձակ ու զատությունը»:

«—Հանգստագեղք, պարոնայք: Առաջին, խորքը կուսակցական գրականության մասին և և այն կուսակցական վերահսկողության յենթարկելու մասին: Ամեն մեկն ազատ և գրել և խոռոշ այն ամենն, ինչ ուղում ե, առանց ամենափոքը սահմանափակումների: Բայց յուրաքանչյուր ազատ միություն (այդ թըգում կուսակցությունը) ազատ ե նաև վտարել այնպիսի անդամների, վորոնք կուսակցության փիրման ոգտագործում են հակակուսակցական հայացքներ քարոզելու համար»¹:

Այս առթիվ Լենինը տալիս ե բուրժուական «ազատ» գրականության դայրակի, վառ, իր ձեփի կատարելությամբ՝ կարելի յե ասել՝ կամսիկ բնութագրությունը. «Պարոնայք բուրժուական ինդիվիդուալիստներ, մենք ձեգ պետք ե ասենք, վոր ձեր ճառերը բացարձակ ազատության մասին կեղծավորություն են լոկ: Այն հասարակության մեջ, վորը հիմնված ե փողի իշխանության վրա, այն հասարակության մեջ, վորտեղ մուրացկանի կիճակ են ապրում աշխատավորական մասսաները և պորտաբուծությամբ են զբաղվում մի բուռը հարուստներ, չի կարող ունալ և իրական «ազատվություն» լինել: Դուք ազատ եք արդյոք ձեր բուրժուական հրատարակչից, պարոն գրնոց: Զեր բուրժուական հստարակություններից, վոր ձեզնից պահանջում ե պառնկագրություն՝ շրջանակների և պատկերների մեջ, պոռնկություն՝ իբրև «ըրացում» բնիացան և պատկերների արվեստին: Զեր վոր այդ բացարձակ ազատությունը բուրժուական կամ անարխիական ֆրազ ե (վորովհետև, իբրև բուրժուական կամ անկարելի յի: Բուրժուական գրողի, արվեստագետի, դատ լինել անկարելի յի: Բուրժուական գրողի, արվեստագետի, դատապահանունու ազատությունը լոկ դիմակավորված (կամ կեղծաղերասանունու պատկերների վորությունը լոկ դիմակավորված) կախում ե փողի քսակից, կաշառքից, վորաբար դիմակավորվող) կախում ե փողի քսակից, կաշառքից, ուռնկից: Յեկ մենք, սոցիալիստներս, մերկացնում ենք այդ կեղծաղավորությունը, պոկում ենք կեղծ ցուցանակները, —վոչ թե նրանամար, վոր վոչ դասակարգային գրականություն և արվեստ ըստանանք (այդ հնարավոր կիմնի միմիայն սոցիալիստական ազատակարգային հասարակության մեջ), այլ նրա համար, վոր կեղծաղավորաբար ազատ, իսկ զործնականում բուրժուականի հետ կապված գրականությունը հակադրենք իրոք ազատ, բացահայտ կապված գրականություն: Դա կիեցեցով պրոլետարիատի հետ կապված գրականություն: Դա կի-

նի աղատ գրականություն, վորովհետեվ վոչ թե ֆառասիբությունն ու կարիերան, այլ սոցիալիզմի իդեան և աշխատավորների համակրությունը նորանոր ուժեր կհավաքագրեն նրա շարքերի հպմար. Դա կլինի ազատ գրականություն, վորովհետև նա կը ծառալի վոչ թե հագեցած եերուսնուն, վոչ թե ձանձրացող յիշ ճարպակալումից տառապող «վերնախալային» տասը հաղար հոգուն, այլ միլիոնավոր և տասնյակ միլիոնավոր աշխատավորներին, վորոնք կազմում են յերկրի ծաղիկը, նրա ուժը, նրա ապագան: Դա կլինի ազատ գրականություն, վորը մարդկության հեղափամական մտքի վերջին խոսքը բեղինավորում և սոցիոլիբա-տական պրոլետարիատի փորձով ու կենդանի աշխատանքով, վորը ստեղծում և մշտական փոխազդեցություն անցյալի փորձի (գիտական սոցիալիզմ, վոր ավարտում և սոցիալիզմի զարգացումը նրա պրիմիտիվ ուստոպիտական ձեվերից) և ներկայի փորձի միջև (ընկեր բանվորների իսկական պայքար)»¹:

Զնայած այս հոգվածը զրելուց անցել և ավելի քան քառորդ դար, բայց նա մինչեւ այժմ ել մազաշափ չի կորցրել իր ամենախորը նշանակությունը: Ավելին, աշխարհի սոցիալիստական վերակառուցման դործին ծառայող գրականության կուսակցականության հիմնական սկզբունքը ներկայումս նույնքան հըրատապ ե, վորքան հոդվածի մեջ ծավալված՝ բուրժուական գրականության ամենաանողոր քնննադատությունը, վորքան միլիոնավոր և տասնյակ միլիոնավոր աշխատավորների ծառայող ապագա սոցիալիստական գրականության կրակոտ բնութագրությունը: «Կուսակցական կազմակերպությունը և կուսակցական գրականությունը» հոդվածը, վորը զեկավար ցուցումներ և պարունակում կուսակցության գրական քաղաքականության հարցերի շուրջը, մի ավելորդ անգամ վիճում ե այն մասին, թե ինչքան վիթխարի յեր լենինի մասնակցությունը այն կրակոտ գրական վեճերին, վորոնք առանձնապես լայն չափով ծավալվեցին նրա մաժից հետո:

Կուսակցությունը գնում է լենինի հետքերով և անխախտելի հավատարմությամբ զարգացնում նրա դրույթներն ու կիրառում դրանք կանգում: Կենտրոնական կոմիտեյի մի շաբթ վաշոշումների և կուսակցության կենտրոնական որդանի հեղինակավոր արտահայտությունների մեջ մենք ամենահարուստ լրացուցիչ նյութ ունենք գրականագիտության կառուցման համար, խորապես լենինյան բնույթի նյութ, վորը թեպետ և ձեվականորեն դուրս ե գալիս այս հոդվածի խնդիրներից: Կուսակցության

գենտրոնական կոմիտեյի և կուսակցության առաջնորդ, գրականության հարցերում լենինյան խորը նրբազգացությունը ցուցաբերող ընկ. Ստալինի ղեկավարությունը յերաշխիք և մեր գրականագիտության և բուն իսկ գրականության առավելագույն անհիվանդագին զարգացման համար: Այստեղ չափազանց մեծ և բարդ աշխատանք կա կատարելու, վորովհետեւ յեթե պետք ե խստիվ դատապարտել յուրաքանչյուր մեկին, ով յենթադրում ե, թե մեր դինանոցում մենք չունենք հիմնական և կարելորագույն վորոշիչներ մեր գրականագիտական աշխատանքի համար, ապա պետք ե նույնպես մեծագույն մոլորություն, նույնիսկ խայտառակություն համարել հնի կրկնողությամբ սահմանափակվելու ձգումը, համարնակության բացակայությունը ստեղծագործական աշխատանքում, այնպիսի ծայրաստիճան վախ ակամա սխալից, վորը ջլատում և առաջ ընթանալու հնարավորությունը:

Մարգարենինյան գրականագիտությունը ներկայումս բուռն աճման ետապ և ապրում: Զանազան իդեալիստական և մեթանիստական սիստեմների դեմ նրա մղած պայքարում, ինչպես և նրա վորդիտիվ հետազոտական աշխատանքում լենինյան ժառանգությունը ամենահուսալի կողմնացույցն ե հանդիսանում: Ավելորդ և ասել, վոր մենք այստեղ նկատի ունենք վողջ լենինյան ժառանգությունն իր ամբողջ ծավալով, փիլիսոփայական տեսրակներից ու պատմական հետազոտություններից սկսած մինչեւ պրոլետարիատի կուտուրայի կամ զրականության թեմաների վերաբերյալ արտահայտությունները, վորոնք հաճախ իրենց մեջ պահած ունեն յերեկույթների հիանալի գնահատականներ, վոր պետք ե դրվեն հատուկ հետազոտությունների հիմքում: Լենինի վողջ ժառանգության համար հատկանշական՝ մարտական կուսակցական վոգին, այդ ժառանգությանը յուրահատուկ քաղաքական սրվածությունը՝ փիլիսոփայական խորության և պատմական կոնկրետության հետ միացած, պետք ե բեղմնավորեն, արդեն բեղմնավորում են և կրեղմնավորեն մարքսիստական գրականագիտությունը: Հենց ծավալուն սոցիալիստական շինարարության մթնոլորտում, վորը մեծ առաջնորդի վաղաժամ և վոլգերգական մահից հետո ել կուսակցությունը շարունակեց ծավալել նրա վոգով և ավելի ու ավելի հափշտակիչ տեմպուրով, լենինի տեսական ժառանգությունը ժամանակակից գրական պրակտիկայի և պրոլետարական գրական թեորիայի ուղեցույցն ե հանդիսանում:

1 ՃԵՀԱՌ Տ. VI Ա, սր. 389-390.

ԼԵՆԻԿ
ՅԵՎ ԱՐՎԵՍՏԸ
(ՀԱՅՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ)

Լենինն իր կյանքի ընթացքում շատ քիչ և ժամանակ ու-
նեցել քիչ թե շատ ակնդեմ կերպով զբաղվելու արվեստով, և քա-
նի վոր նրան սիշտ խորթ ու ատելի յե յեղել դիլետանտիզմը,
ուստի նա չեր սիրում արտահայտվել արվեստի մասին. Այնուա-
մենայնիվ նրա ճաշակները շատ վորոշակի եյին, նա սիրում եր
ուստական կլասիկներին, սիրում եր ռեալիզմը գրականության
մեջ, նկարչության մեջ և այլն:

Դեռ 1905 թվին, առաջին հեղափոխության առաջնական մասին պատմությունը գրառական է առաջին անգամ առիթ ունեցավ գիշերելու ընկեր Դ. Ի. Լեշենկոյի ըլլակարանում, վորտեղ, ի միջի այլոց, կար աշխարհի խորության արվեստագետներին նվիրված կնակֆուսյան հրատարակություն արվեստագետներին նվիրված կնակֆուսյան հրատարակությունների մի ամբողջ հավաքածու։ Մյուս առավոտ վազդիմիր Բլյահին ինձ ասաց. «Ի՞նչ հրատպուրիչ բնագավառ և արվեստի պատրիարքը, ինչքան աշխատանք կա այստեղ կոմունիստի համար, Յերեկ մինչև առավոտ չկարողացա քննել, շարունակ նայում էար, Յերեկ մինչև առավոտ չկարողացա քննել, շարունակ նայում էար եյի գրքերը միմյանց հետեւից, Յեկ դայրանում եյի, վոր ժամանակ չիմ չիմ ունեցել և չիմ ունենալու արվեստով գրադարձելու։ Ենինակ չիմ այս իրութեալ հիշում եմ շատ հստակ կերպով։ Նի այս իրութեալ հիշում եմ շատ հստակ կերպով։

Մի ուրիշ անդամ խոսքը կարլ Սարքսը զուշաբար առաջ
եր: Հայտնի քանդակագործ Մ.-ն առանձին համառություն եր-
ցուցաբերում: Նա ցուցադրել եր հուշարձանի մի մեծ նախադիմ-
կարլ Մարքսը՝ կանգնած չորս փղերի վրա: Այդ անպայտելի-

Առաջին մեղ բոլորիս տարորինակ թվաց, Վլադիմիր Իլյիչին նույն պես. Արքեստագետը սկսեց վերաշխնել իր հուշարձանը և վերաշխ նեց յերեք անգամ, զոչ մի գնով չցանկանալով հրաժարվել կոնկուրսում հաղթանակ տանելուց: Յերբ ժյուրին իս նախագահությամբ վերջնականապես մերժեց նրա նախագիծը և կանգ առավ Ալյոշինի զեկավարած մի խումբ արվեստագետների կողեկտիվ նախագծի վրա, քանդակագործ Մ.-ն ներս խուժեց Վլադիմիր Իլյիչի կարիքնետը և գանգատվեց նրան: Վլադիմիր Իլյիչը արգեն մոտիկ ընդունեց նրա գանգատը և ինձ հատկապես զանգահարեց, վոր նոր ժյուրի հրավիրվի: Ասաց, վոր ինքը կգա նայելու Ալյոշինի նախագիծը և քանդակագործի նախագիծը: Յեկավ: Ալյոշինի նախագիծը մերժեց:

Այդ նույն տարում մայիսի մեկի տոնին նույն տեղում, վորացեղ յենթագրգում եր բարձրացնել Մարքսի հուշարձանը, Ալյոշինի խումբը փոքր մասշտաբով կառուցեց հուշարձանի մոդելը՝ Վլադիմիր Լյուիզ հատկապես այնտեղ գնաց: Մի քանի անգամ պատվեց հուշարձանի շուրջը, հարցըրեց, թե ինչ մեծության ելինելու, և վերջի վերջո, հավանություն տվեց, սակայն ասաց. «Անսատուրի Վասիլիս, արվեստագետին առանձնապես առաջեք, վոր մաղերը նման լինեն, վոր այն տպավորությունը ստացվի Կարլ Մարքսից, ինչ ստացվում ե նրա լավ նկարներից, թե չեկարծես նմանությունը քիչ ե»:

Դեռ 18 թվին Վլագիմիր Խլիչն ինձ կանչեց և հայտարարեց, թե պետք է առաջ մղել արվեստը, վորպիս ափիտացիոն միջոց, ընդ վորում նա շարագրեց յերկու նախագիծ: Առաջին, նրա կարծիքով, պետք է շենքերը, ցանկալատերը և նման տեղերը, վորտեղ սովորաբար ազգեր են փակցնում, զարդարել հեղափոխական միծ մակագրություններով: Նրանցից վոմանք նա առաջարկեց տեղն ու տեղը:

Այդ նախագծին ամբողջապես ընդառաջեց ընկ. Բրիխնիչեւ վը, զորն այն ժամանակ Գոմելի լուսբաժնի վարիչն եր: Գոմելը յես քտա տառացիորեն պատաժ մակագրություններով, վորոնք իրենց իմաստով վատ չեյին: Անգամ լուսավորության հիմնարկի վերածված ինչ-վոր մեծ ճաշարանի բոլոր հայելիների վրա ընկ. Բրիխնիչեն թասատալի խոսքեր եր գրել:

Մոսկվայում և Պետրովբարդում գտ չպատվաստվեց, վոչ մի-
այն այդքան ջախազանցված ձևով, այլ նույնիսկ իլլիչի մտքին հա-
մապատասխանող ձևով:

Յերկրորդ նախագիծը վերաբերում էր մեծ հեղափոխական -

Աների հուշաբաններ դնելուն չափազանց լայն մասշտաբով, ժամանակակիր, գիտական գինված հուշաբաններ, ինչպես Պետերբուրգում, այնպես ել Մոսկվայում։ Յերկու քաղաքներն եւ աշխույժ արձագանքեցին իմ առաջարկին իրազործելու ԽՍՀիցի իդեան, ընդ վորում յենթագրվում եր, վոր յուրաքանչյուր հուշաբանն հանդիսավորությամբ բացվելու յետվայլ հեղափոխականին վերաբերող ճառով և վոր նրա տակ արվելու յեն բացատրական մակագրություններ։ Վլադիմիր ԽՍՀին այդ կոչում եր «մոնումենտալ պրոպագանդ»։

Մուկվայում, վորաեղ հուշարձանսրբը թրուկ ու Մարքսը և Ենգելսը
Վլադիմիր Իլյիչը, նրանք անհաջող եյին: Մարքսը և Ենգելսը
պատկերացված եյին ինչ վոր ավագանում և ամբուլավոր լողա-
ցողներ» մականունն եյին ստացել: Բոլորին գերազանցցա քան-
դակառորդ, Կ—Ն: Յերկար ժամանակ մարդիկ և ձիեր, վորոնք
գնում եյին Մյասնիցկայա փողոցով, վախեցած հայացք եյին
նետում ինչ վոր գաղաղած կերպարանքի վրա, վորը նախազգու-
շությամբ տախտակներով ծածկել եյին: Դա Բակունինն եր հարգե-

¹ Հասուալի հուշարձանը նկարիչ Զեւելի գուծն է:

ի արվեստագետի մեկնաբանությամբ։ Յեթե չեմ սխալվում, հու-
շարձանը բացումից անմիջապես հետո ջարդ ու փշուր արվեց ա-
նարխիստների կողմից, վորովհետև իրենց ամբողջ ռառաջավորու-
թյամբ։ հանդերձ անարխիստները չեյին ուզում այդպիսի քան-
դակագործական «ծաղր» հանդուրժել իրենց առաջնորդի հաս-
ցելին։

Հնդկանրապես գոհացուցիչ հուշարձաններ Մոսկվայում քիչ
կային: Մյուսներից, թերեգս, ավելի լավ եր բանաստեղծ Նիկի-
տինի հուշարձանը: Զգիտեմ, դրանք մանրամասն նայել եր ար-
դյոք Վլադիմիր Իլյիչը, բայց համենայն զեպս նա մի անդամ մի
տեսակ զժգոհությամբ ինձ ասաց, թե մոնումենտալ պրոպագան-
դից վոչինչ դուրս չեկավ: Յես պատասխանեցի՝ մեջ բերելով Պետ-
րովյադի փորձը և Զինովյեվի վկայությունը, Վլադիմիր Իլյի-
չը տարակուտանքով գլուխը շարժեց և ասաց. «Օւրեմն ի՞նչ. Պետ-
րովյադում հավաքվել են բոլոր տաղանդները, իսկ Մոսկվայում
ապաշնորհներն են»: Այդ տարրորինակ յերեվույթը յես նրան բա-
ցատրել չկարողացաւ:

Վարող տարակհուսանքով եր նա վերաբերվում նաև կոնեն. կովի հուշատախոտակին: Վերջինս նրան-այնքան ել համոզիչ չերթվում: Ինքը կոնենկովը, ի միջի այլոց, սրամտաբար իր այդ յերկը կոչում եր ունեալ-կարծեցյալ մեմորյալ տախտակը¹: Հիշում եմ նաև, թե ինչպիս արվեստագետ Ալտմանը Վլադիմիր Իլյիչին նվիրեց Խալտուրինին պատկերացնող մի բարելիեֆ: Վլադիմիր Իլյիչին բարելիեֆը շատ դուր յեկավ, բայց նա ինձ հարցրեց, թե այդ յերկը Փուտուրիստական չե՞ արդյոք: Ֆուտուրիզմին նա ընդհանրապես բացասաբար եր վերաբերվում: Յետնիքա չեմ յեղ² լ նրա խոսակցությանը Վխուտեմասում, վորի հանրակ սցարանն եր գնացել նա մի անգամ, վորովհետեվ այնատեղ ապրում եր, յեթե չեմ սխալվում, նրա ինչ-վոր դեռատի ազգականուհին: Ինձ հետո հաղորդեցին այն սեծ խոսակցության մասին, վոր նա ունեցել ել Վխուտեմասցիների հետ, վորոնք, ի հարկե, ամբողջապես ձախեր եյին: Վլադիմիր Իլյիչը կատակով ոձիքն ազատել եր նրանցից, մի քիչ ծիծաղել եր, բայց և հայտարարել, թե հանձն չի առնում լրջորեն խոսել այդպիսի առարկաների մասին, վորովհետև իրեն բագականաչափ կոմպետենտ չի գործում: Յերիտասարդներին շատ լավ եր գտել և ուրախացնել եր նրանց կոմունիստական տրամադրության համար:

1) *Решение* — «Мемориальная посвятительная» — «имени» — реальная посвятительная.

իր կյանքի վերջին շրջանի ընթացքում Վլաղիմիր Խվիչին
շատ քիչ եր հաջողվում վայելել արվեստը: Նա մի քանի անգամ
յեղել եր թատրոնում, կարծեմ Գիղարվեստական թատրոնում, վո-
րը շատ բարձր եր գնահատում: Այդ թատրոնի ներկայացումները
նրա վրա հիանալի տպալորություն եյին գործում:

Վլադիմիր Իվանչը խիստ սերում եր յերաժշտությունը, բայց
վերջինս խանգարում եր նրա տրամադրությունը: Մի ժամանակ
իմ բնակարանում լավ համերգներ եյին կաղմակերպվում, Յեր-
բեմն յերգում եր Շալյապինը, նվագում եյին Մեյզիկը, Ռոմա-
նովսկին, Սարգսիվարիուսի կվարտեալը, Կուսեվիցկին, Թավ-
ջութակի վրա և այլն, Յես շատ անգամ կանչում եյի Վլադիմիր Իլ-
յչին, բայց նա միշտ զբաղված եր լինում: Մի անգամ ինձ ուղ-
ղակի ասաց, «Ի հարկե, շատ հաճելի յե յերաժշտություն լաել,
բայց յերեվակայեցիք, նա արամադրությունս խանգարում ե,
նա մի տեսակ ծանը և ազդում ինձ վրա»: Հիշում եմ, ընկ.
Ցյուրուլան, վորին մի յերկու անգամ հաջողվել եր Վլադիմիր
Իլյչին տանել նույն դաշնակահար Ռումանովսկու տնա-
յին համերգին, նույնպես ինձ ասաց, թե Վլադիմիր Իլյչը
մեծ հաճույք ստացավ յերաժշտությունից, բայց, ըստ յերե-
մույթին, հուզվեց:

Սըան ավելացնեմ, վոր Վլադիմիր Իլյիչը շատ շատ բարեկարգ է առնել Մեծ Թատրոնի հանդեպ։ Են մի քանի անգամ առիթ եմ ունեցել նրան մատնանշելու, վօր Մեծ Թատրոնը մեզ վրա համեմատաբար եժան և նստում, բայց այնուամենայնիվ, նրա պնդումով, Թատրոնի գարեկավորումը դադարեցվեց։ Վլադիմիր Իլյիչը ղեկավարվում եր յերկու նկատառումներով, Նրանցից մեկը նա անմիջապես հայտնեց. «Անհարմար ե, —ասաց նա, — մեծ գումարով այդպիսի ճոխ թատրոն պահել, յերբ մենք միջոցներ նույնանգ ամենահասարակ դպրացներ պահելու գուռզում։ Մյուս չատառումն առաջադրվեց, յերբ յես նիստերից սեկում վիճակ-կեցի նրա հարձակումները Մեծ Թատրոնի վրա։ Են մատուցի նրա հարձակումները Մեծ Թատրոնի վրա։ Են մատուցի։ Այն ժամանակ Վլադիմիր Իլյիչը խորածանկ կերպով կկոչեց աչքերը և ասաց. «Այնուամենայնիվ դա զուտ կալվածատիքական կուլտուրայի բեկոր ե, և սրա զեմ վոչ վոք վիճել չի կարող»։

Այստեղից չի հետեւում, թե Կալպիկիր լլիիչն անցյալը կուտարային ընդհանրապես թշնամի յեր։ Հատկապես կալվածտիւրական եր թվում նրան ոպերայի պալատաշուր տոնը։ Իսկ ընդհանրապես անցյալի արվիեստը, հատկապես ոռոսական ունալիգմը լևինը գրականութեաթյունը — 7

Հայդ թվում նաև, որինակի համար, պերեղվիժնիկները) Վլա-
գիմիր Իլյիչը շատ բարձր եր գնահատում:

Ահա այն փաստական տվյալները, վորը յես կարող եմ բերել
Իլյիչի վերաբերյալիս հիշողություններից Կրկնում են, իր և թեսիր-
կական համակրություններից և հակակրություններից Վլադիմիր
Իլյիչը յերբեք զեկավար իդեաներ չեր կերտում:

Արվեստով հետաքրքրվող ընկերները հիշում են Կե. ի դիմու-
մը արվեստի հարցերի վերաբերյալ, վորը բավական խիստ կեր-
պով ուղղված եր Փուտուրիզմի գեմ: Յես մոտիկից իրազեկ չես
այդ մասին, բայց կարծում եմ, վոր դրանում Վլադիմիր Իլյիչը
մեծ մաս ուներ: Այն ժամանակ, և միանգամայն սխալ կերպով,
Վլադիմիր Իլյիչն ինձ համարում եր կամ Փուտուրիզմի կողմնա-
կից, կամ նրա նկատմամբ բացառիկ կերպով ներողամիտ մի
մարդ, դրա համար ել, յերեվի, ինձ հետ չեր խորհրդակցել Կե. ի
այդ պաշտոնական գրությունը հրատարակելուց առաջ, վորը,
նրա տեսակետով, պետք ե շտկեր իմ գիծը:

Ինձնից բավական խիստ կերպով տարբաժանվեց Վլադիմիր
Իլյիչը նաև Պրոլետակուլտի վերաբերմամբ: Մի անգամ նույնիսկ
խիստ հանդիմանեց ինձ: Ասեմ նախ և առաջ, վոր Վլադիմիր
Իլյիչը բնավ չեր ժիտում բանվորական խմբակների նշանակու-
թյունը պրոլետարական միջավայրից գրողներ ու արվեստագետո-
ներ մշակելու համար և նպատակահարմար եր գտնում նրանց հա-
մառուսաստանյան միավորումը, բայց նա շատ եր վախենում
Պրոլետակուլտի միտումներից՝ զբաղվելու և՝ պրոլետարական գի-
տության, և՝ առնասարակ, վողջ ծավալով պրոլետարական կուլ-
տուրայի մշակումով: Դա նախ և առաջ՝ նրան թվում եր միան-
գամայն անժամանակ և ուժից վեր մի խնդիր, յերկրորդ՝ նա
կարծում եր, վոր այդպիսի, բնականարար առայժմ վաղահաս
հնարքներով պրոլետարիատն իրեն կանջատի ուսումնից, արդեն
պատրաստի գիտության ու կուլտուրայի տարրերն ընդունելուց,
և, յերբորդ՝ Վլադիմիր Իլյիչը վախենում եր, յերեվի, նաև այն
բանից, վոր Պրոլետակուլտում բուն չնյուսի ինչ-վոր քաղաքական
հերետիկություն: Բավական անբարյացակամ վերաբեր-
ումունք ուներ նա, որինակ, այն մեծ գերի հանդեպ, վորը Պրոլետ-
կուլտում խաղում եր այն ժամանակ Ա. Ա. Բոգդանովը:

Վլադիմիր Իլյիչը Պրոլետակուլտի համագումարի ժամանակ,
կարծեմ 20 թվին, ինձ հանձնարարեց գնալ այստեղ և վորոշակի
հայտարարել, թե Պրոլետկուլտը պետք ե լինի Լուսողկումատի
զեկավարության ներքո և իրեն գիտի իրեն հիմնարկություն և
այն: Մեկ խոսքով, Վլադիմիր Իլյիչն ուզում եր, վոր մենք Պրո-

լետկուլտը քաշեցինք դեպի պետությունը, միևնույն ժամանակ
նա միջոցներ եր ձեռք առնում, վոր նրան քաշի դեպի կուսակցու-
թյունը: Ճառը, վոր արտասանեցի համագումարում, յես խմբա-
գրել եյի բավականաչափ խուսափողաբար և հաշտվողաբար: Ինձ
սիմալ եր թվում վորնե գրոհի անցնել և վշտացնել հավաքված
բանվորներին: Վլադիմիր Իլյիչին ճառը հանձնեցին ավելի ևս
մեզմ խմբագրությունը: Նա ինձ իր մոտ կանչեց և խարտառակեց:
Հետագայում Պրոլետակուլտը վերակառուցվեց Վլադիմիր Իլյիչի
ցուցումների համաձայն: Կրկնում եմ, նրա վերացման մասին նա
յերբեք չեր ել մտածում: Ընդհակառակը, նրա զուտ գեղարվեստա-
կան խնդիրներին համակրանքով եր վերաբերյում:

Գեղարվեստական և գրական նոր ֆորմացիաները, վոր
կազմվեցին հեղափոխության ժամանակ, մեծ մասմբ անուշագիր
թողնվեցին Վլադիմիր Իլյիչի կողմից: Նա ժամանակ չուներ
նրանցով զբաղվելու: Այնուամենայնիվ, կասեմ, վոր Մայակով-
սկու „Ծո պատեստանական գրությունը հրատարակելուց առաջ, վորը,
նրա տեսակետով, պետք ե շտկեր իմ գիծը”

Բոլորին հայտնի յե այն գիթխարի հետաքրքրությունը,
վորը ցուցաբերում եր Իլյիչը կինեմատոգրաֆիայի նկատմամբ:

~~~~~

1 Դրա գիմաց նույն Մայակովսկու վոանավորը քաշելուկի մասին շատ
ժիծազեցը Վլադիմիր Իլյիչին և մի քանի առջ նույնիսկ կրկնում եր:

1. ԼԵՆԻՆԸ ՑԵՎ ԴՐԱԿԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ	
I Պրոբլեմի դրամը	5
II Լենինի գիլխոփայտկան հայացքները	9
III Լենինի ուսմունքը կուլտուրայի մասին	22
IV Իմպերիալիզմի թեորիան	32
V Ռուսական կապիտալիզմի գարգաղման յերկու ռեղիների մասին	35
VI Լենինի հայացքներն առանձին գրողների մասին .	44
VII Լենինի արտահայտությունները գրական թեմաների շուրջը	73
VIII Լենինը և ժամանակակից մաքքսիստական գրականագիտությունը	82
2. ԼԵՆԻՆԸ ՑԵՎ ԱՐԳԵՍՏԸ (հիշողություններ)	93

Ա. 1985
ԱԿՏ № 144
ՖԱԼԱԴԻ. Լ.

ԳՐԱՄ 1 թ. 50 Կ.

4
H a P
3-14

